

III/3,7

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE V LJUBLJANI

SOCIALNI PRELOG KOT INDIKATOR TRANSFORMACIJE
POKRAJINE V SLOVENIJI

Marijan Klemenčič

Ljubljana 1974

Imst 96

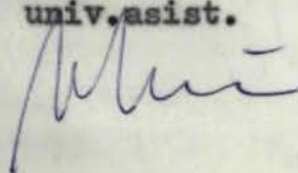
Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani

Marijan Klemenčič

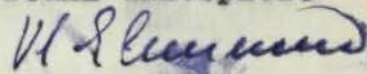
SOCIALNI PRELOG KOT INDIKATOR TRANSFORMACIJE
POKRAJINE V SLOVENIJI

Naročnik: Raziskovalna skupnost Slovenije-
Sklad Borisa Kidriča - Ljubljana

Nosilec naloge:
Marijan Klemenčič, dipl.geograf
univ.asist.

Direktor:
Dr.Vladimir Klemenčič
redni univ.prof.

Ljubljana 1974

K A Z A L O

	stran
I.	
PREDMET RAZISKAVE	1
KRATEK ORIS SOCIALNOEKONOMSKIH SPREMENB SLOVENSKE DRUŽBE V POVOJNEM OBDOBJU	1
OPREDELITEV PREDMETA RAZISKAVE	3
CILJ IN NAMEN RAZISKAVE	7
OPREDELITEV POJMA PRELOG	8
OBRAVNAVA SODOBNEGA PRELOGA V TUJI LITERATURI	10
OBRAVNAVA SODOBNEGA PRELOGA V SLOVENSKI LITERATURI ...	12
TERMINOLOGIJA KMETIJSKIH POVRŠIN V PRELOGU V TUJI LITERATURI	14
TERMINOLOGIJA KMETIJSKIH POVRŠIN V PRELOGU V SLOVENSKI LITERATURI	16
METODE DELA	19
II.	
K.O. RADOVLJICA	28
K.O. PODVRH	33
K.O. PROSENJAKOVCI	36
K.O. SEBEBORCI	41
K.O. ŽDINJA VAS	46
K.O. KOZJANE	50
VOKLO	52
K.O. KRAJNA VAS	53
K.O. ANKARAN	57
III.	
CILJI IN METODE PROUČEVANJA SODOBNEGA PRELOGA	65
OPREDELITEV IN TIPOLOGIJA SODOBNEGA PRELOGA	66
VZROKI NASTANKA IN ZNAČILNOSTI SODOBNEGA PRELOGA V SLOVENIJI	69
SODOBNI PRELOG KOT ELEMENT GEOGRAFSKEGA OKOLJA	72
PLANIRANJE IN SODOBNI PRELOG	74
RAZJASNJENA VPRAŠANJA IN ODPRTI PROBLEMI	75
IV.	
SEZNAM LITERATURE	77
VIRI	85
SEZNAM PRILOŽENIH KARTOGRAMOV IN DIAGRAMOV	86

PREDMET RAZISKAVE

Predmet raziskave so tiste kmetijske površine, ki so v zadnjem času zapadle procesu opuščanja obdelave. Za stanje zemlje, ki je za krajši ali daljši čas izločena iz kmetijske proizvodnje, vzroki so pri tem lahko zelo različni, imamo lep slovenski izraz prelog. Pri tem ne gre zgolj za njivske površine, kot se to običajno razume, pač pa za vse kategorije kmetijskih površin. Na vsaki zemljiški kategoriji se opuščanje obdelave zemlje kaže na drugačen, specifičen način, vendar sta vsem skupna smer in cilj poteka razvoja. Tako se prva faza opuščanja kaže na njivi v obliki močnega plevela, ravno tako v vinogradu, v sadovnjaku v obliki neoskrbovanega, propadajočega in često neobranega sadnega drevja, v nepokošenih travnikih ter v preraščanju pašnikov z grmovjem. V končni fazi pride do gozda oz. gozdu podobne vegetacije.

Velike regionalne razlike v prirodnih razmerah po-
gojujejo tudi regionalno razširjenost določenih oblik preloga; ta se kaže v sorazmerno enotni obliki na kraškem ali v hrabovitem svetu s prevlado pašniškega oz. travniškega sveta in je močno različna v primerjavi z vinorodnimi predeli.

Poseben pomen za razširjenost opuščanih kmetijskih zemljišč ima družbeno-gospodarski razvoj v določeni regiji, saj prinaša razkroj tradicionalnega agrarnega sistema, kar se na zunaj jasno odraža v spremenjenem načinu izrebe tal.

Raziskava je skušala zajeti celoten prostor SR Slovenije in poseči v preteklost največ 20 let.

KRATEK ORIS SOCIALNOEKONOMSKIH SPREMEMB SLOVENSKE DRUŽBE V POVOJNEM OBDOBJU

Cela vrsta študij opozarja na močan vpliv sprememb v socialnoekonomski strukturi prebivalstva na način izrebe tal. Da pa so te spremembe očitnejše oz. puščajo vrsto negativnih posledic v pokrajini, je kriva tradicionalna agrarna struktura, ki je ostala nespremenjena tudi v času povsem novega načina vrednotenja kmetijske proizvodnje (58). Deset hektarska velikost posestva nam pomeni zelo malo če vemo, da so največje posestva

predvsem izraz slabših prirodnih pogojev; kljub temu jih je bilo 1. 1971 v Sloveniji le 17,2 % (vir 2). Skoraj polovica kmečkih gospodarstev spada v velikostno skupino od pol do pet hektarov.

V kratkem časovnem razdobju osemnajstih let (1953-1971) se je delež aktivnega kmečkega prebivalstva zmanjšal od polovice na četrtno. Da pa ta delež še zdaleč ni primerljiv s podobnimi deleži v drugih dejavnostih je pokazala vrsta študij, posebno tiste, ká so se naslanjale na terenske raziskave (42,45). Značilnost sedanjega položaja aktivne kmečke delovne sile je v tem, da je večina skoncentrirana v mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstvih, katerih agrarne proizvodnje sloni na ženski kmečki delovni sili ter na dokaj velikopotezni uporabi kmetijske mehanizacije. Ostali del kmečke delovne sile, ki živi v čistih kmečkih gospodinjstvih, je problematičen zaradi njene ostarelosti. Statistični podatki o kmečki delovni sili predstavljajo, kot so pokazale raziskave, neresno sliko dejanske demografske (ekonomske) vrednosti na znotraj izredno pestre populacije.

Močno se spreminja socialnoekonomska struktura gospodinjstev: v razdobju med zadnjima popisoma prebivalstva (1961-1971) je padel delež čistih kmečkih gospodinjstev od 20 na 10 %, mešanih delavsko-kmečkih pa od 19 na 14 %.

Omenjeni socialnoekonomski premiki v slovenski družbi pa se ne odražajo samo v zmanjšanem zanimanju za kmetijsko proizvodnjo, pač pa tudi v spremenjenih odnosih do izrabe zemlje. Poglaviti nosilci sprememb v načinu izrabe zemlje niso čisti kmetje, pač pa socialnoekonomske preslojeno prebivalstvo, ki je obdržalo zemljo in jo izkorišča po svojih potrebah in predstavih. Spremenjen odnos do zemlje je viden v izredno pestrem načinu izrabe zemlje in to od ekstenzifikacije agrarnega načina izkoriščanja zemlje, preko delnega ali popolnega opuščanja obdelave zemlje, do uporabe kmetijskih zemljišč v gradbene in rekreacijske namene.

Kljub veliki netočnosti nam že podatki kmetijske statistike kažejo na res močne spremembe v načinu izrabe tal. Naslednja razpredelnice nam pokaže intenzivnost sprememb zemljiških kategorij med leti 1954-1961-1965-1971 (58, vir 1,2):

njive sedovnjaki vinogradi travniki pašniki gozd nerod. skupaj

1954	1.	17,6	0,7	1,5	16,9	15,0	42,7	5,6	100
1971	2.	13,5	1,8	1,0	15,7	13,4	48,0	6,6	100
	3.	-3312	+1225	-399	+3226	+504	-74	+5619	
	4.	-8327	+334	-1342	-12849	-1116	+205	+18221	
	5.	-4001	+845	-76	+3310	-6053	+6	+6047	

1. delež zemljiških kategorij l. 1954 v SR Sloveniji,
2. delež zemljiških kategorij l. 1971 v SR Sloveniji,
3. letne spremembe obsega zemljiških kategorij za razdobje 1954-1961 (v ha),
4. letne spremembe obsega zemljiških kategorij za razdobje 1961-1965 (v ha),
5. letne spremembe obsega zemljiških kategorij za razdobje 1965-1971 (v ha).

Kot je bilo omenjeno so gornji podatki informativnega značaja, brez večje operativne vrednosti, nam pa kljub vsemu nskazujejo smer premika strukture zemljiških kategorij.

OPREDELITEV PREDMETA RAZISKAVE

Agrarno gospodarstvo je dejavnost, pri kateri prihaja do največjega izraza prvobitna, osnovna povezanost človeka s prirodo. V načinu izrabe tal se torej manifestirajo prirodne danosti, ter potrebe človeka. Prirodni elementi se tekom nekaj generacij le neznatno spremenijo, medtem ko se družbeno-gospodarske razmere bistveno spremenijo.

Današnji družbeno-gospodarski položaj lahko opredelimo kot zaključno fazo prehoda iz agrarne v industrijsko družbo. Vsak sistem teži k vzpostavitvi ravnotežja med posameznimi komponentami in s tem opredeljuje svojstven (lasten) odnos do elementov ~~skupnega~~ sistema. Iz formalne ugotovitve izhaja, da vlada je v agrarni družbi drugačni odnosi do okoljs kot pa v industrijski. Noben sistem pa že po naravi stvari (po zakonih dialektike) ne more vzpostaviti absolutnega ravnotežja. Preživele oblike in

odnosi povzročijo rojevanje ustrežnejšega, modernejšega sistema. Dialektični boj med strukturama obeh sistemov vodi nujno prej ali slej do popolne prevlade novega sistema. Omenjene konfliktna situacije so izredno hvaležni, čeprav težaven, predmet raziskovanja.

Slovenska družba je že zaživela v novih odnosih, vendar kljub vsemu nosi s seboj še precejšen del "zapuščine" starih odnosov. Nas zanima odnos do načina izrabe zemlje, predvsem njegova razvojna stran.

Odnose današnje družbe do kmetijske produkcije v grobih črtah predstavlja priloženi močno poenostavljen model. V modelu se na statičen način predstavljajo odnosi med tremi spremenljivkami: velikostjo posesti, socialno strukturo gospodinjstev ter intenzivnostjo izrabe zemlje oz. količino vloženega dela na enoto površine.

Velikost posesti je osnovna spremenljivka, saj šele njen obstoj omogoča pojavitev ostalih dveh. Spremenljivost te navidezne konstante se v praksi izraža na eni strani z nakupom ali najemom zemlje oz. s prodajo ali dajanjem v najem na drugi strani. Rastoče številke na premici pomenijo vrednosti za velikost posesti in sicer od nič hektarov do največje dovoljene posesti. Socialna struktura gospodinjstev je sila dinamične komponenta. O dinamiki spreminjanja strukture kmečkih gospodinjstev v Sloveniji imamo že dobro sliko (45), prav tako pa tudi o obstoju številnih tipov mešanih (polkmečkih) gospodinjstev (42). Številke predstavljajo socialnoekonomske tipe gospodinjstev na relaciji čista kmečka - nekmečka gospodinjstva.

Intenzifikacija izrabe zemlje pomeni racionalno povečanje naložb živega in opredmetenega dela na enoto kmetijske površine s ciljem dosege gospodarskega efekta.

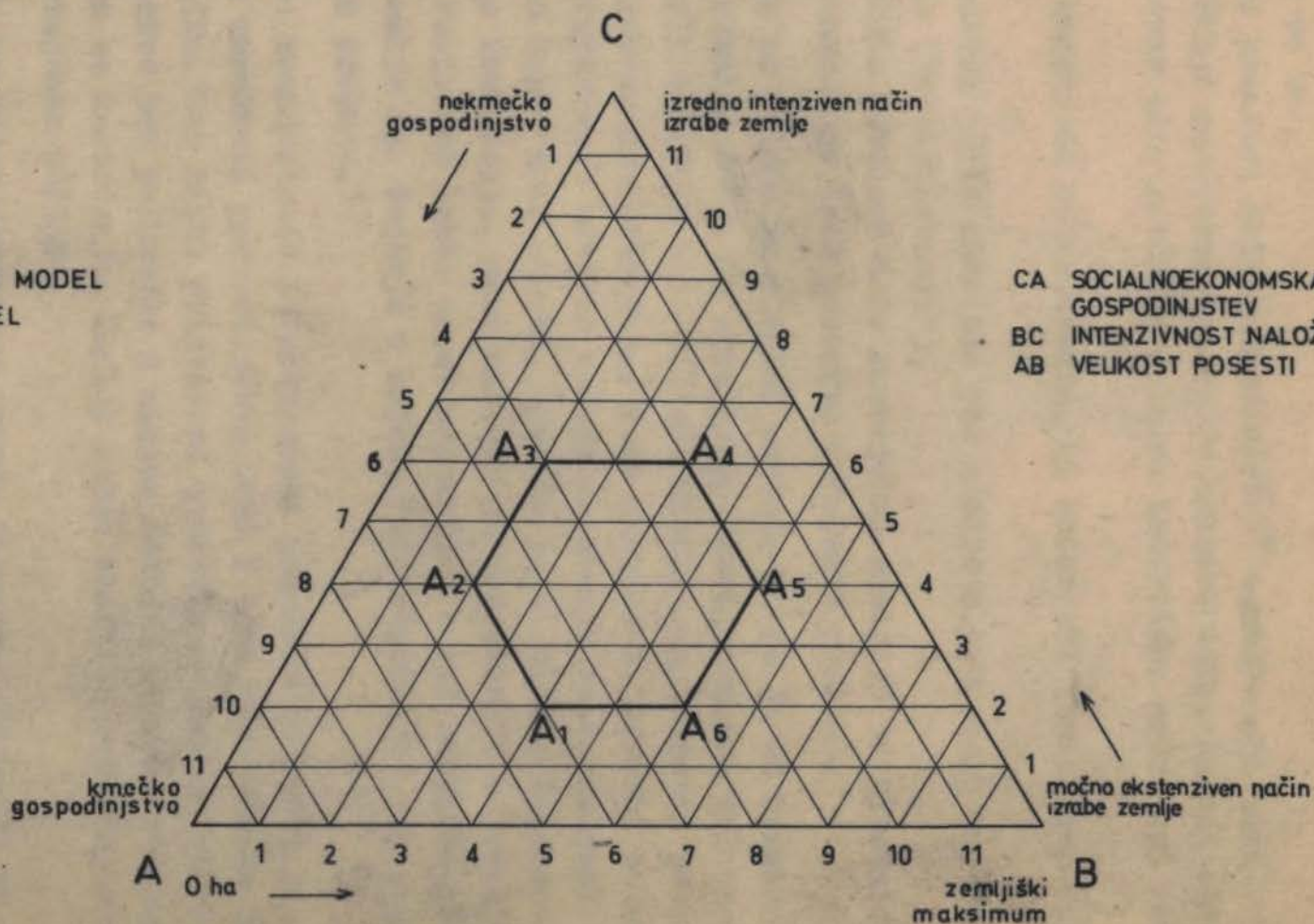
Različne stopnje intenzivnosti obdelave zemlje ponszarjajo na ustrezni premici številčni simboli in sicer od močno ekstenzivnega do močno intenzivnega načina obdelave. Poudariti je treba, da gre v našem primeru predvsem za opredmeteno delo oz. nadomeščanje živega z opredmetenim (nakup kmetijske mehanizacije).

Spremembo odnosov med socialno strukturo gospodinjstev, velikostjo njihove posesti in naložbo dela nam ponszarjajo premiki

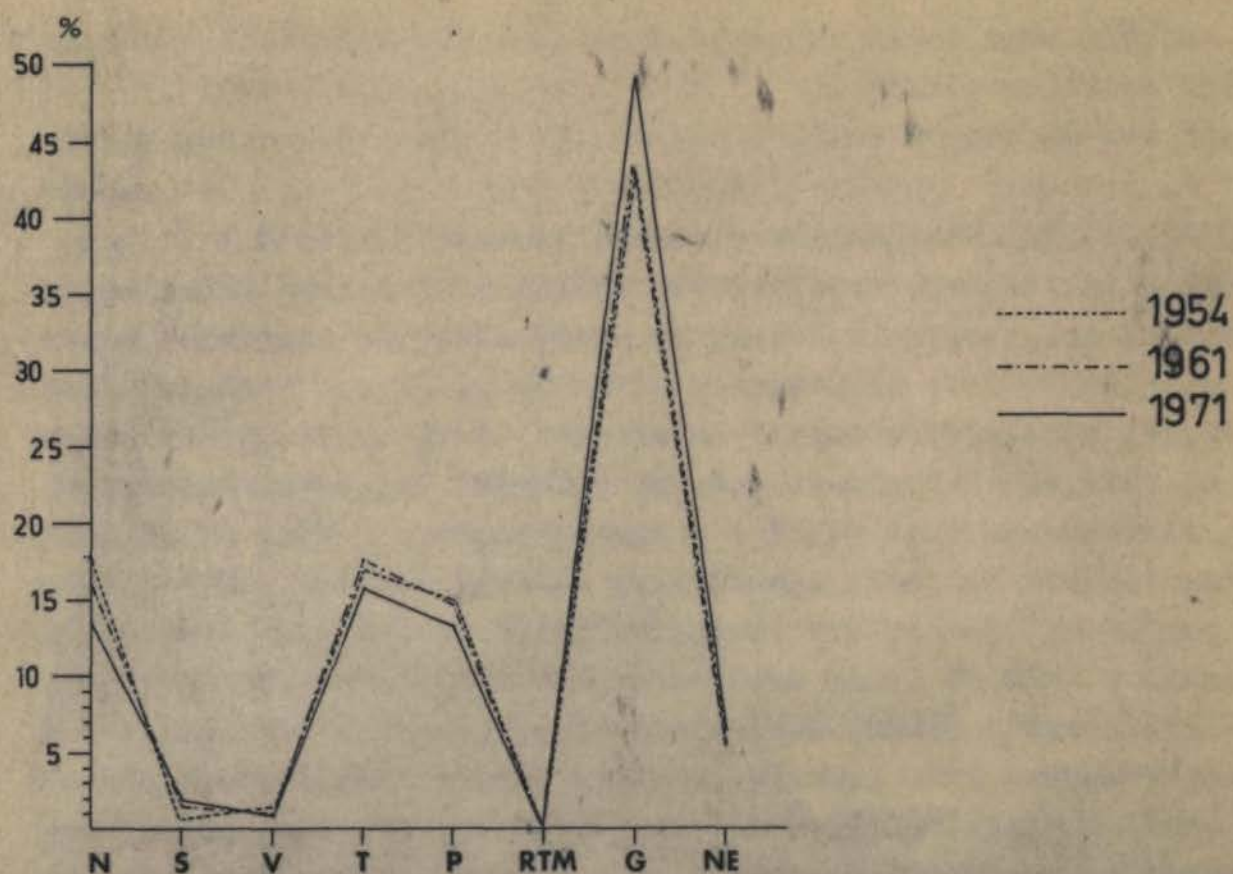
SOCIALNO - PRODUKCIJSKI ODNOSI V KMETIJSTVU
 NA PREHODU IZ AGRARNE V INDUSTRIJSKO DRUŽBO

SOCIO - ECONOMIC RELATIONS IN AGRICULTURE
 IN TRANSITION'S PHASE FROM AGRARIAN TO INDUSTRIAL SOCIETY

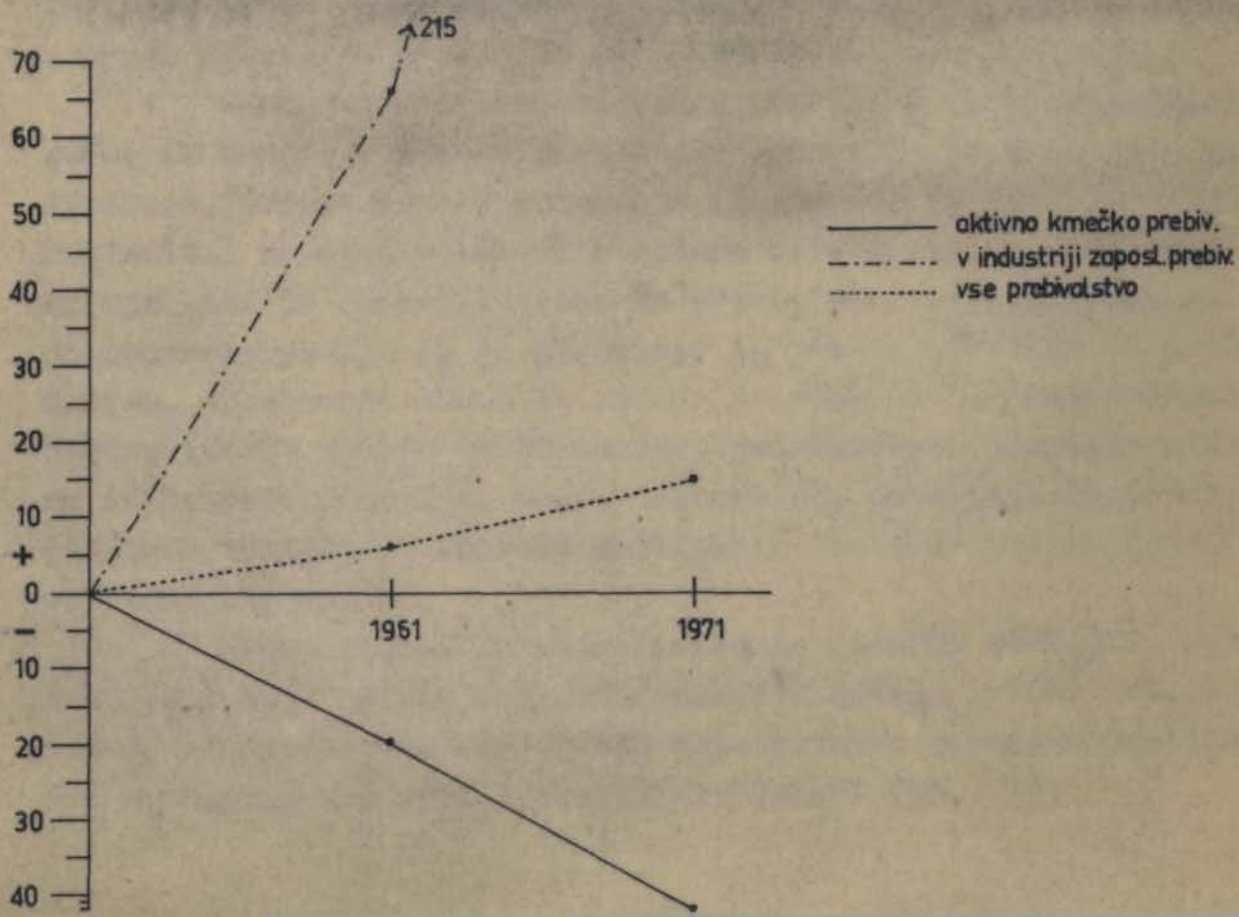
POENOSTAVLJEN STATIČNI MODEL
 SIMPLIFIED STATIC MODEL

STRUKTURA ZEMLJIŠKIH KATEGORIJ V SRS 1954, 1961, 1971

GIBANJE ŠTEV. PREBIVALSTVA, V INDUSTRIJI ZAPOSLENEGA PREBIVALSTVA TER AKTIVNEGA KMEČKEGA PREBIVALSTVA V SR SLOVENIJI (po popisih 1953, 1961, 1971); 1953 = 0

med posameznimi točkami. Izluščimo lahko šest osnovnih tipov sprememb odnosov med omenjenimi faktorji, sledeč označenim točkam od A1 do A6:

A1-----A2: socialni dvig gospodinjstva⁺ zahteva -ob isti velikosti kmečkega gospodarstva- večje naložbe dela. Zaradi odtegnitve delovne sile kmečkemu delu so teoretično možne tri rešitve:

- a) nakup kmetijske mehanizacije, ki nadomesti izgubljeno delovno silo,
- b) ekstenziven način obdelave vse zemlje s preostalo kmečko delovno silo ("ozelenjevanje"),
- c) intenzivna obdelava dela kmetijskih zemljišč in opustitev obdelave preostalega dela posestva (socialni prelog).

A2-----A3: ta primer je podoben prvemu, le da je ta konstanta količina vloženega dela. Ob zmanjšanju števila kmečke delovne sile in enskih naložbah dela postane kmečko gospodarstvo preveliko za polkmečko gospodinjstvo. V to skupino bi spadala polkmečka gospodinjstva, v katerih delajo na zemlji samo ostareli starši, deloma lahko tudi otroci, samo da le-ti nimajo interesa do nadaljnega kmetovanja, zato ničesar ne investirajo v izboljšavo kmetije. Posledice lahko zopet razvrstimo v tri skupine: prodajo odvečne zemlje oz. dajanje v najem, "ozelenjevanje" ter pojav socialnega preloga.

A3-----A4: zmanjševanje intenzivnosti obdelave ob enski socialno-ekonomski strukturi gospodinjstva vodi k temu, da postane kmetija prevelika. Sem lahko prištevamo ostarela kmečka in polkmečka gospodinjstva ter polkmečke z mlajšo delovno silo in pojemajočim zanimanjem za kmetovanje. Zemlja lahko doživlja podobno usodo kot pri prejšnjem primeru.

A4-----A5: na videz nenevaden primer desgrarizacije, ki pa je zelo življenjski. Gre lahko za odselitev otrok, ki so pomagali staršem pri delu na kmetiji, sedaj pa je ostalo breme kmečkega dela na njih semih. Ekstenzifikacije izrabe zemlje se kaže tako

⁺pod socialnim dvigom mislimo enosmerno spremembo socialne strukture gospodinjstva od kmečkega, preko mešanega, do nekmečkega; razlega izraza je precej problematična, čeprav se v tem pomenu pogosto uporablja. Gre v bistvu za proces desgrarizacije.

v ozelenjevanju kot popolnem opuščanju obdelave posameznih parcel.

A5-----A6, A6-----A1: zadnji del teoretičnih možnosti spreminjanja odnosov med posameznimi faktorji za nas ni preveč zanimiv, saj predstavlja proces deagrarrizacije, ki pa je v praksi zelo redek. Po našem modelu bi šlo za večja kmečka gospodarstva, ki se reagrarrizirajo in s prodajo zemlje ali dajanjem v najem povečujejo intenzivnost obdelave preostalega dela zemljišča.

Opisani model nam v grobih orisih ponazarja mehanizem delovanja sprememb v izrabi tal zaradi socialnoekonomskih premikov v strukturi kmečkih gospodarstev.

Treba se je zavedati močne poenostavitve modela. Determinante modela smo dobili s pomočjo empirične raziskave (42), in pojasnjujejo njihove medsebojne odnose brez opredeljenih dejavnikov. Model tudi ne vsebuje časovne komponente, zato ga moremo smetrati kot zaprt statičen model.

Odnosi med omenjenimi dejavniki se odvijajo v prostoru, ki ima boljše ali slabše pogoje za kmetijstvo. Ločimo: a) prostore z ugodnimi prirodnimi razmerami za določeno vrsto kmetijske produkcije (n.pr. gričevnat svet za vinogradništvo in sadjarstvo, prostrate ravnine za pridelavo krompirja ali hmelja), b) prostore z neugodnimi pogoji za kmetijstvo (n.pr. razbit kraški svet, močno razrezn, grapast svet).

Za obrevnovo našega problema je posebno pomembna možnost prostora, da prenese številne načine izrabe zemlje. Posamezni predeli v zmerni sredozemski klimi dopuščajo uspešno gojenje povrtnin, žit, krmnih rastlin, vinske trte, različnih vrst sadja. Nasprotno pa zostreni talni in klimatski pogoji dopuščajo le ozko gospodarsko usmeritev (v živinorejo in gozdarstvo v višjih hribovskih predelih).

Iz omenjenega že lahko predvidimo važno vlogo prirodnih pogojev v procesu deagrarrizacije in sprememb v načinu izrabe zemlje; le-ta naj bi bila aktivna in pasivna.

Aktivna vloga naj bi se kazela na območjih z ozkimi možnostmi agrarne produkcije. Že manjši premik v splošni socialnoekonomski strukturi privede do izgube ravnotežja odnosov med splošnimi socialnoekonomskimi zahtevami in narevnimi možnostmi, kar običajno vodi k odseljevanju prebivalstva in opuščanju obdelave.

Pasivna vloga prirodnih faktorjev za kmetijstvo bi bila v velikih rekreacijskih možnostih, ki jih ima kmetijska produkcija na območjih z vsestransko ugodnimi prirodnimi razmerami. Možnost prilagajanja zahtevam novih socialnoekonomskih odnosov ima za posledico največkrat spremembo načina izrabe zemlje (n.pr. ozelenjevanje), ne pa toliko opuščanje obdelave zemlje.

Iz podanih teoretskih izhodišč lahko izluščimo dva kompleksa dejavnikov, ki vplivata na spremembo izrabe tal oz. sploh na prenehanje obdelave:

1. spremembe v socialnoekonomski strukturi gospodinjstev in
2. vrednost naravnega potenciala za kmetijsko produkcijo.

Vedeti moramo, da je prvi kompleks dejavnikov v bistvu posledica neustrezne agrarne strukture, ki ne more vzdržati konkurence industrijskega načina proizvodnje.

CILJ IN NAMEN RAZISKAVE

V sklopu obrevnave sodobnega preloga si je avtor zadel za nalogo razrešitev naslednjih nalog:

- a) opredelitev pojma sodobnega (socialnega) preloga,
- b) analize vzrokov nastanka sodobnega preloga,
- c) določitev prostorske razširjenosti pojava,
- d) določitev stopnje intenzivnosti pojavljanja sodobnega preloga,
- e) določitev vrste oblik sodobnega preloga glede na zunanji videz,
- f) ugotovitev trenda razvoja sodobnega preloga,
- g) določitev tipov sodobnega preloga glede na različne družbene in prirodne sredine,
- h) pr izdelava predlogov za družbeno-ekonomsko reševanje problemov, ki izhajajo iz procesa opuščanja obdelave zemlje zaradi socialne preslojitve lastnika.

Zaradi pionirskega značaja raziskave nismo mogli predvideti vseh težav, ki se lahko pojavijo pri samem delu, zato ni bilo mogoče odgovoriti na vsa vnaprej postavljena vprašanja. Po drugi strani pa je raziskava pokazala na določene probleme, kateri v začetku sploh niso bili upoštevani.

OPREDELITEV POJMA PRELOG

Prelog v pravem, klasičnem pomenu besede pomeni "stanje počivanja polja" (22, str. 234) oz. "v sklopu zaporedja kultur neobdelano njivsko površino" (88, str. 510). To je t. im. rotacijski prelog. V tradicionalnem kmetijstvu je bila nemreč zaradi primitivne agrotehnike nujno potrebna krajša ali daljša prekinitev obdelave s ciljem, da si zemlja nebere rudninskih snovi ali pa vlage.

Prelog se lahko pojavlja v različnih oblikah in časovno različno dolgo dobo.

Polprelog (Halb-Brache) nastane, kadar po zgodnjem pobiranju poljščin na polju v istem letu ne sledi nobena kultura (88, str. 510), čemur pa ponekod oporekajo (19, str. 52).

Zeleni prelog (Grün-Brache, jachère morte, green manure fallow, zasijani ali zeleni ugar): običajno se pusti, da se njiva zatreva ali zaseje s krmno rastlino oz. s kulturo, ki obogeti zemljo z določenimi rudninskimi snovmi, posebno dušikom. V tradicionalnem tropskem gospodarstvu je ta oblika preloga omogočala še vedno vsaj skromno izrabo (s pašo živine), medtem ko danes pomeni intenzivno počivanje zemlje (še danes ponekod na Poljskem).

Črni prelog (Schwartz-Brache, black-fallow ali bare-fallow, crni ugar): stanje počivanja njivskih površin v zoranem stanju. Število živine in velikost posesti sta odločala o tem, če je bil to gnojni ali pa "čisti".

Poleg omenjenih osnovnih oblik preloga poznamo še celo vrsto specifičnih, katerih nastanek povzročajo specifične prirodne razmere. Pomenjkenje vlage vodi k sušnemu (Trocken-Brache), kratka vegetacijska doba v hribovskih predelih pa k višinskemu prelogu (Höhen-Brache, jachère d'altitude).

Treba je upoštevati, da je klasični prelog sestavni del razmeroma primitivnega in močno ekstenzivnega kmetijstva pred "zeleno revolucijo" ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~. Danes se je prelog ohranil le na zelo ozkih predelih in to izključno na prirodno neugodnih območjih.

V francoščini obstajata dva izraza, ki ustrezata obravnavanemu predmetu: "jachère" in "friche". Med njima je jasna

vsebinska razlika; "jachère" pomeni klasičen prelog, običajno enoletno počivenje zemlje in torej sestavni del kmetijskega sistema.

"Friche" označuje kmetijsko zemljišče, ki se ga ne obdeluje več in katero je prepuščeno "divjemu prerasčanju". Tako "friche" v nasprotju od načrtnega počivenja kmetijske zemlje zajema obširna območja odseljevanja prebivalstva (posebno z gorskih predelov), kot tudi območja doseljevanja (območja urbanizacije), kjer zaradi socialnega dviga lastnik ni več zainteresiran za kmetijsko proizvodnjo (22, str. 194 in 234).

Podobno operira poljski jezik z dvema izrazoma: "ugór" in "odłóg", katerih pomena se razlikujeta podobno kot zgoraj obravnavana izraza v francoščini. "Ugór" lahko enačimo z izrazom "jachère", medtem ko "odłóg" pomeni časovno daljše ležanje zemlje neobdelane, brez kmetijskega izkoriščanja, v nasprotju z "ugorem", kjer se površine ekstenzivno izkoriščajo (paseje) (95, str. 159 in 191).

V srbohrvaščini izrazu prelog ustreza "ugar", medtem ko se za posebno stanje neobdelanosti uporabljajo običajno opisne oblike, n.pr. "ostaviti neobradjeno, ugareno; ostaviti njivu za ležinu", itd.

V nemški agrarnogeografski literaturi pogosto uporabljena izraza "Brache" in "Wüste" se nanašata samo na njivske oz. orne površine. Za prvi izraz, razumljen v tradicionalnem smislu, je to razumljivo, medtem ko se nam zdi vezava drugega le na orne površine (Flurwüstungen) preozka. Izraz "Flurwüstungen" pomeni stanje divjega, spontanega prerasčanja njiv (Verwilderung) (87, str. 268).

Iz opisanih primerov sledi, da se pri obravnavi našega predmeta raziskave pojavljata večkrat dva izraza, vsebinsko bolj ali manj različna: Prelog (der Brache, la jachère, ugór, ugar, fallow) in pušča⁺, divje zaraščene kmetijske površine (Wüste, Œde).

Preha in prelog sta torej predvsem (agro)tehnična termina, medtem ko pušča izraža zunenji videz opuščenega kmetijskega zemljišča.

⁺izraz je izbran bolj iz stiske, potrebe po označitvi bivših kmetijskih zemljišč, ki so danes divje prerasčene; izraz je torej dan kot izziv za uvedbo primernejšega.

OBRAVNAVA SODOBNEGA PRELOGA V TUJI LITERATURI

Raziskave, ki obravnavajo problem sodobnega preloga, lahko razdelimo v dve skupini:

- a) v študije, katerim je glavni (edini) cilj proučitev pojava sodobnega (socialnega) preloga in
- b) študije, ki obravnavajo sodobni prelog v sklopu širših družbenogospodarskih procesov.

Za študij različnih oblik sodobnega preloga je največ zanimanja med nemškimi geografi. Tako stanje lahko vsaj delno razložijo naslednja dejstva: izredno močna šola genetičnega pristopa obravnave agrarne pokrajane (Jüger, Scherlau, Abel, Mortensen, itd.), ki je vsekakor dala solidne osnove za proučevanje sodobnih oblik preloga v Nemčiji; odpor mladih raziskovalcev do obravnave več ali manj zgodovinskih pojmov; nenadna povejnja pojavitev obsežnih kompleksov neobdelanih kmetijskih površin. Z oblikovanjem "socialnogeografske šole" so omenjene površine postale ena glavnih domen proučevanja "socialnih" geografov, ena od težiščnih točk socialnogeografskih raziskav (79, str. 224-401).

Ugotovljen je bil odnos med intenzivnostjo procesa industrializacije in razširjenostjo neobdelanih kmetijskih površin (28). Omenjeno dejstvo in rezultati drobnih študij so dale osnovo za poimenovanje vseh oblik neobdelanih površin s socialnim prelogom. Da pa niso odločilni samo "socialni" vzroki (v smislu socialnogeografske šole -zaredi spremembe socialnega statusa lastnika zemlje) je več kot jasno, posebno še, ker je tudi Nemčija doživela med vojno velike spremembe; različno močno zmanjšanje števila prebivalstva v posameznih regijah, velike premike prebivalstva, posebno pa še dediščina maksimalnega izkoriščenja kmetijskih površin, ki se v času povejne ekspanzije industrije ni mogla enakoprevno meriti s tehnološko moderno industrijsko produkcijo.

O prostorski razširjenosti kmetijskih površin pod prelogom v začetku petdesetih let piše W.Hartke (28). Stanje in razvoj socialnega preloga v južni in zahodni Nemčiji oz. v Posarju predstavita K.Ruppert in C.Rathjens (69,74). Podobno študijo je za severno Porenje izdelal Zschocke (94). W.Sperling povzema

po W.Meckeleinu, da je v Zahodni Nemčiji približno 150 000 ha površin v socialnem prelogu. Ta prelog v zadnjem času izginja, predvsem zaradi intenzivnejšega prometa z zemljo in zaradi intenzivnejše gradbene dejavnosti na omenjenih površinah (78, str. 180). Študije, ki obrobno obravnavajo tudi problem tal v prelogu so izredno številne; naslovi nekaterih od njih so navedeni v seznamu literature.

Obravnavanemu problemu posvečajo precejšno pozornost tudi švicarski geografi. Za razliko od nemških kolegov se ne spuščajo v teoretska razmišljanja, pač pa pristopajo k problemu veliko bolj konkretno, praktično. V tem pogledu sta posebno zanimiva dva predela: zgornji deli alpskih dolin in obrobja velikih mest.

Primerjava površin, po modelu ugotovljenih kot prirodno neugodna za kmetijsko produkcijo ~~je pokazala~~ in v zadnjem času opuščeni površini je pokazala, da le-ta sovpada v Zgornjem Gomsu v vrednosti 74 %. V zadnjem času se opaža vse več opuščeni kmetijskih površin na prirodno ugodnih območjih (24).

Tudi za spodnji Engadin je ugotovljena tendenca opuščanja obdelave predvsem površin, ki so na meji primernosti za določeno kmetijsko produkcijo (Grenzertragsboden) (70).

Wehrle pokaže na izredno velik vpliv malih upravnih enot (občin) z veliko avtonomijo na razširjenost površin v prelogu. To ima še posebno težke posledice v neposredni bližini večjih mest (konkretno Züricha), kjer je povpreševanje oz. pritisk na zemljo velik (86).

Družbenogospodarski razvoj, ki vodi k nastajanju neobdelanih površin, ima lahko v posameznih sredinah posebno obliko; G.Albarre ugotavlja za belgijski del Lorene močno ogozdovanje kmetijskih površin. Ogozdovanju so podvržene tako njivske kot travniške in pašniške površine. Vzroke najde v družbeno-ekonomskem razvoju regije (močne spremembe sodobnega kmetijskega gospodarstva, velik delež v sekundarnih dejavnostih zaposlenega prebivalstva, tradicionalno zastalo kmetijstvo, majhna posest), kot tudi v prirodnih pogojih. Kot tretji vzrok navaja avtor posledico ogozdovanja: ogozdene površine pospešujejo opustitev kmetijske proizvodnje na sosednjih parcelah. Vzroki so preprosti: širjenje grmovja na kmetijsko izrabljene

površine, prekrivanje njivskih površin z listjem ali iglicami, jemanje svetlobe in približanje pridelkov na njivah divjačini (3).

Tudi za Kanado, posebno še za francoski del, so značilne precejšnje površine bivše kmetijske zemlje, ki je danes neobdelana. K takemu stanju močno prispeva večja mobilnost v prometu z zemljo, v veliki meri s špekulativnimi nameni. Po zadnji vojni se je turistična industrija začela hitro razvijati. Posledica tega je bilo veliko povpraševanje po zemlji. Kmetje so na veliko začeli prodajati svoje farme, večinoma na kmetijsko in manjvrednih tleh, kar se danes kaže v velikih opuščeni površinah, posebno v občini Saint-Sauveur (Québec). Na območju Terrebonne P.B.Clibbon ugotovi skoraj 30 000 akrov grmičastih pašnikov in grmičastega gozda. Po ugotovitvah Clibbona pomenijo te površine napredujočo stopnjo spremembe davno izkrčenih tal v gozd. Avtor opozarja tudi na pojav, da je bil del kmetijske zemlje neobdelan že pred turističnim "boomom", ter da opuščanju obdelave zasedajo tudi prirodno ugodna tla. Omembe vredna je akcija oblasti, da pogozdijo opuščene površine (17).

OBRAVNAVA SODOBNEGA PRELOGA V SLOVENSKI LITERATURI

S problematiko sodobnega preloga se v slovenski strokovni literaturi ni še nihče intenzivneje ukvarjal. Veliko raziskovalcev obravnava pojav ekstenzifikacije izkoriščanja zemlje (izkoriščanje zemlje v smeri: njive-travniki-gozd), večinoma samo na opisni način, s podajanjem bolj ali manj splošno znanih (predvidevanih) vzrokov, delno z merjenjem površin, zapadlih procesu ekstenzifikacije. Na žalost še ni resne znanstvene študije, ki bi skušala ovrednotiti vlogo posameznih družbenogospodarskih, prirodnih in drugih elementov za spremembe v načinu izrabe tal, kaj šele pojasniti mehanizem delovanja omenjenih procesov. Na podlagi take študije bi se šele lahko pristopilo k intenzivnemu (in uspešnemu) raziskovanju (negativnega) dela procesa spreminjanja načina izrabe tal -sodobnega preloga.

Kot prvi v svojih študijah opozori na pojav in pomen

socialnega preloga kot enega od rezultatov oz. kazalcev preobrazbe agrarne družbe V.Klemenčič, čeprav se sam поблиže ne ukvarja s tem problemom (48).

Vrsta slovenskih raziskovalcev, ki proučujejo slovensko agrarno pokrajino, v svojih študijah opozarja na problem opuščanja obdelave zemlje, predvsem zaradi oáseljevanja s prometno težje dostopnih območij. Posebno hitro opuščanje obdelave zemlje se odvija v hribovitem svetu. Številne študije nudijo vrsto prepričljivih podatkov o intenzivnosti procese opuščanja pleninskih pašnikov in to v celotnem povojnem obdobju(84). Časovno kasnejše, pa zato nič manj intenzivno opuščanje obdelave zemlje je zajelo hribovske kmetije v Zgornji Savinjski dolini (63), na slovenskem Koroškem (57), na Pohorju (93),itd. Njivske površine so posebno dovzetne za spremembe v družbenogospodarskih razmerah. Že pred desetimi leti ugotavlja Meze, da je bila na območju samotnih kmetij na Solčevskem obdelana le dobra polovica njiv. Razmerje med obdelanimi njivami ~~v krajini~~ ~~in~~ njivami v (trajni) prahi je bilo v poprečju za kmetijo naslednje (v ha):

dolinske kmetije - 1,25 : 2,23

višinske kmetije - 1,65 : 3,10

kmetije v spodnjih delih pobočij - 0,42 : 1,03 (64, str.255).

Podobno stanje ugotavlja M.Zgonik za Pohorsko Podravje. Opuščanje njivskih površin je zlasti nspredovalo po l. 1961, v zadnjih letih je ta proces še intenzivnejši (93, str.261).

Približno enske razmere zasledimo na kraškem svetu. Podrobna raziskava zemljišča K.O. Krajne vasi je pokazala na izredno hitro opuščanje obdelave kmetijskih površin na prirodno slabših tleh, močneje zakraselih in na oddaljenejših parcelah. Že na območju, ki je 15 minut oddeljeno od vasi, se povzpne delež opuščenih površin na polovico (34, str.257). Da to ni samo izjema naš prepriče M.Ciglar s podatki, da je v tem stoletju proces divjega zaraščanja na kočevsko-ribniškem območju povzročil povečanje deleža gozdov za 81 %. Samo malo za njim zaostaja kraško območje, kjer je zaradi opuščanja nekdanjih ekstenzivno izkoriščenih površin gozd povečal svoj delež za 72 %. Prav katastrofalno pa je stanje v Brkinih, kjer nekoč dokaj rodovitno zemljo, predvsem njive in sadovnjake, že prekriva mlad gozd

najslabše vrste. Podoben proces poteka v Suhi in Beli krajini ter drugje na Dolenjskem (16, str. 83).

Ni slučaj, da je posebno v zadnjem času sorazmerno veliko pozornosti posvečene vinogradniškim površinam, saj doživljajo skoraj katastrofalen umik. Če ostanemo samo pri zadnjem razdobju vidimo, da se med letoma 1954 in 1969 delež vinogradov zmanjša za 30,2 % oz. za 9 465 ha (11, str. 196).

TERMINOLOGIJA KMETIJSKIH POVRŠIN V PRELOGU V TUJI LITERATURI

S problematiko opuščenihi sli neobdelanih kmetijskih površin in z njo povezanimi terminološkimi vprašanji se nihče toliko znanstveno ne ukvarja kot nemški geografi. Med njimi lahko ločimo dve generaciji, ki proučujeta dva pojave: prelogom (Brache) in puščami (Wüstungen). V prvem primeru gre za kmetijske površine, ki so šele nekaj časa opuščene in pred našimi očmi spreminjajo zunanji izraz; pušče naj bi bile bivše kmetijske površine, ki so se danes že približale "neravni" vegetaciji (gozdu). Drugi predmet raziskovanja nas zaradi nesktualnosti ne zanima, zanimajo nas pa teoretični zaključki tovrstnih raziskav.

Proučevanja opuščenihi kmetijskih površin so pokazala na vzroke ekonomske in socialne narave, zato U. Kröcker to vrsto opuščenihi kot prvi proglašil - na predlog W. Hartkeja - za socialni prelog (Sozialbrache). Preden je izraz dobil današnji pomen je doživel vrsto različnih razlag, od omejevanja uporabe izreza na njivske površine, do razširitve na pojav ozelenjevanja njivskih površin. Izraz socialni prelog se danes razlaga največ po definiciji K. Rupperta, ki pod socialnim prelogom razumeva v prelogu ležeče, prej kmetijsko izrabljene površine kot posledico socialne preslojitve (75, str. 231). Pri uporabi in razlagi tega izraza je treba opozoriti na vsak del izraza posebej, saj šele skupno v kratkem podajata značilnost opuščenihi površin:

socialni ker leži osnova pojava v procesu preobrazbe družbe, prelog ker leži zemlja neobdelana, predvidoma le nekaj časa - do zaključitve procesa socialne preslojitve, ko dobi novo

funkeijo.

Tudi po mnenju M. Borna je socialni prelog prehodni pojav, ki se pa lahko obrne na dve strani: na ponovno izrabo (ni nujno da zopet kmetijsko) sli pa v puščo. Socialni prelog naj bi pomenil najnižjo stopnjo ekstenzifikacije izrabe zemlje; ko se le-ta konča, se običajno s spremembo lastništva spremeni tudi način izrabe. Socialni prelog je torej "časovno omejen pojav sprememb, katerega prehodni značaj poudarja pojem prelog (zemlja v počivanju). Če tega pozitivnega premika ni, pride do popolne opustitve obdelave, kar se na zunaj kaže v puščah, to je v oblikovanju rastlinskih združb, ki ponovno odražajo optimalno stanje prirodnega ekosistema (13).

Pri konkretnih terenskih študijah se pokaže izraz socialni prelog večkrat preširok, zato vrsta avtorjev uporablja ožje izraze, sli pa se avtorji iz različnih vzrokov skušajo izogniti izrazu socialni prelog.

Ekonomski, konjunktorni, delovni prelog (Wirtschaftsbrache, Arbeitsbrache, Konjunkturbrache); izrazi se uporabljajo brez konkretne definicije, torej neglono (75).

Psevdo socialni prelog: zaradi nerentabilnosti izrabe določene vrste kmetijskih tal (n.pr. travnikov) se le-te opuščajo (12, str.150). Borchardt se zaveda vprašljive ustreznosti izraza, zato predlaga rajši uporabo v nemški strokovni literaturi večkrat srečevnega izraza opisnega značaja "neizkoriščena tla z mejno donosnostjo" (nicht genutzten Grenzertragsböden).

Gradbeni prelog; prelog na zezidalnih površinah (Baulehbrache): pod tem izrazom E. R. Wehrle razumeva nekdanje kmetijsko izkoriščene površine, ki so predvidene za gradbene površine in zato nič več sli slabo kmetijsko izkoriščene (86, str.21).

Kskor je izraz socialni prelog živ in uporabljen v vsakdanjem življenju v nemškem jezikovnem krogu, tako je tuj in nesprejemljiv v mnogih jezikih, če ga prevajamo dobesedno, n.pr. social fallow v angleščini. Zato pa srečamo v teh jezikih uporabo nekaterih terminov, vzetih iz vsakdanje uporabe, ki pa žsi pomenko ne ustrezajo strokovnemu izrazu ~~sozialni~~ "Sozialbrache".

Na angleškem jezikovnem območju se uporabljata izraza "abandoned grassland" n.pr. sli "wilderness", ki pomenita opuščene kmetijske (travnate) površine in običajno vodijo do absolutne

pušče.

V švicarski strokovni literaturi se je pojavil izraz "vergangen-
dung", vzet iz žive govorice prebivalcev alpskih dolin. Beseda
je keltskega izvora in označuje v današnjem pomenu zaradi ka-
menja ali grmovja nič več izkoriščene alpske pašnike. Danes se
je izraz razširil na preostale kulturne kategorije, vključno
njive (24, str. 145).

Socialni prelog, kot ga definira Ruppert, srečamo
na tleh različne kakovosti, od najboljših do zelo slabih. Bolj
ko prehajamo na slabša tla, večja je verjetnost, da opuščeni
površinam ni edini vzrok socialna preseljenost lastnikov, pač pa
rezultat novega vrednotenja kmetijskih površin, ki ga prinaša
industrijska družba (t. i. p. pseudo socialni prelog, tehnični, e-
konomski prelog).

Prelog se na zunanji odraža v različnih oblikah: od neredno izko-
riščanih površin, do nastanka pustot. Pri tem nujno naletimo na
dva formalna problema. Prvi je ločevanje socialnega preloga od
pustot, saj kot govorimo o različnih tipih socialnega preloga
glede na zunanji izgled, tako lahko govorimo o "delni", "rela-
tivni" pustoti (12, str. 154). Iz omenjenega izhaja že tudi drug
problem, prehodnost socialnega preloga.

Očitno je, da nas formalna obravnava terminov vodi
v slepe ulice. Potreben je dogovor o načinu razumevanja posamez-
nih izrazov za določene pojave, procese in oblike opuščanja ob-
delave zemlje, ne pa trpanje izredno pestrih oblik v ozke pomene
že obstoječih izrazov.

TERMINOLOGIJA KMETIJSKIH POVRŠIN V PRELOGU V SLOVENSKI LITERaturi

V slovenski strokovni literaturi, ki se ukvarja s
problematiko agrarne pokrajine, naletimo na pravo zmešnjavo pri
uporabi izrazov, ki se nanašajo na spremembe v načinu izkoriš-
čanja zemlje. Posledica takega stanja je tudi problematične (več-
krat celo nemogoče) primerjave med posameznimi območji. Vrsti ne-
sporsumov se izognemo z uporabo izraza ozelenjevanje, kar pa je
opravičljivo le v primeru, ko razpolgamo z zelo splošnimi podat-
ki (statističnimi) (56). Študije, sloneče na takih podatkih, da-

jejo zelo splošne slike razvoja, že zaradi dveh osnovnih pomenjkljivosti: nerealnih podatkov katastrskih uradov in združitve cele vrste specifičnih pojavov na skupni imenovalec. S tem pa ni rečeno, da nsm taki splošni pregledi niso potrebni, čeprav moramo biti pri uporabi podatkov in rezultatov zelo previdni. Opuščanje njivskih (traviških, itd.) površin je izraz, ki je lahko bolj oprijemljiv od izraza ozelenjevanje, vendar še vedno vsebuje vrsto nejasnosti. Večina avtorjev ga uporablja na opisni način, nekateri pa v vlogi strokovnega izraza (34).

Naslednji sklop večkrat uporabljenih izrazov se v osnovi veže na tehnični izraz tradicionalnega kmetijstva -prelog, praha. Spremenjena vloga in oblika ostajanja zemlje v prelogu zahtevata tudi razliko v poimenovanju. Pri tem se raziskovalci poslužujejo različnih načinov: da sami sestavijo oz. dopolnijo obstoječi izraz, da si pomagajo z ljudsko terminologijo, ali pa da prevajajo izraze iz tujih jezikov (predvsem iz nemščine). Meze ugotavlja za njivske površine na Solčavskem, da v veliki meri ostajajo neobdelane, vendar ne več samo nekaj let kot včasih (v prahi), marveč večinoma za trajno. Izraz njiva v prahi naj bi, pač zaradi močnega procesa dezgradacije, pomenil v večini primerov njivo, ki je bila opuščena (64, str. 254). Medved uporablja za opuščanje kmetijske zemlje neobdelane dva popolnoma enakovredna izraza: prelog in ledina, to je neobdelane njivske ter zanemarjene travniške in pašniške površine, ki jih prerasča grmovje. "Socialna ledina nastane zaradi socialne preselitve bivših kmetov, ki zaradi tega sli pa zaradi precejšnih dohodkov od gozdov sli druge neagrarne dejavnosti puščejo posestva slebo sli neobdelana". Pojav "socialnih ledin" naj bi bil značilen za predele z znatnim preslajanjem in naj bi bil samo prehodnega značaja. "Tehnična ledina" naj bi izvirala iz neustreznih naravnih razmer (58, str. 35). Na drugem mestu zopet govori o "tehnični ledini" ali "tehničnem prelogu", ki naj bi obsegal opuščanje strmih poljedelskih površin, spreminjanje zemljiških kategorij, opuščanje kmetij in preusmeritev ~~in~~ gozdarstvo in živinorejo. Posebnost "tehničnega preloga" naj bi bila v tem, ker (konkretno gorska) območja ne morejo slediti razvoju agrotehnike, ki bi lahko v boljših naravnih pogojih

odpravala t.im. "socialne" preloge (57, str. 60).

Socialni prelog pomeni, po definiciji Medveda, začasno neobdelane kmetijske zemljišča (61, str. 22). To svojo široko definicijo že kar takoj popravi in jo zoži na "zemljišča, ki iz socialnih razlogov niso obdelane" (prav tam). Pod "socialne" razloge pa Medved očitno razumeva najširši spekter človekovega delovanja in odločanja. Nekatera izmed njih našteje: špekulativni razlogi, neekonomičnost obdelave na posameznih delih družbenih posestev, sprememba lastništva, itd. Ne šteje pa Medved med socialni prelog površin, "ki so neobdelane zaradi splošnega prevrednotenja kmetijskih zemljišč zaradi napredka tehnike, oz. večje vrednosti človekovega dela" (61, str. 23).

Posebno v nemški strokovni literaturi srečamo primere, ko avtorji omejujejo pojav socialnega preloga na njivske površine. Velika večina vključuje vanj vse kmetijske površine, medtem ko gre Zgonik še dlje ko govori o "socialnem" gozdu (93, str. 291). Omenjeni izraz spada v obravnavano problematiko le v primeru, če z njim razumevamo gozd kot končno stopnjo zaradi socialnih faktorjev opuščanih kmetijskih površin.

V zadnjem času opuščene njivske površine imenuje Ilešič z enotnim izrazom: "socialni prelog" (friche sociale). Socialni prelog pa je včasih istočasno tudi "tehnični prelog" (friche technique) (33, str. 233 in 31, str. 31).

Edini, ki se intenzivneje ukvarja z opredeljevanjem in tipologijo v najnovejšem času opuščanih kmetijskih površin (čeprav se omejuje le na vinogradniške površine), je Belec. Specifičnost pojava nakaže že s splošnim izrazom za neobdelane površine:

vinogradniški prelog (7, str. 43; 11, str. 166; 9, str. 305). Belec loči vinogradniški prelog po izvoru, fiziognomiji in morebitni kulturi, ki sledi vinogradu po njegovem propadu. Po izvoru loči:

- socialni prelog, nastal zaradi socialne diferenciacije;
- tehnoški prelog, nastal zaradi oblikovanosti reliefa, ki onemogoča strojno obdelavo;
- prelog, ki nastane zaradi sredstev za obnovo;
- prelog v "vinogradniškem kolobarju", ko vinograd pred obnovo nekaj let počiva.

V fiziognomiji loči Belec tri značilne oblike -povzete po Wendlingu- ki hkrati pomenijo tri prehodne stopnje od obdelanega

kmetijskega zemljišča do "absolutnega" prirodnega rastje: opleveljeni, otravljeni in absolutni razvojni stadij. V otravljenem stadiju vinograd v celoti propade, v absolutnem pa nekdenjo vinogradniško površino preraste grmičevje. Belec na podlagi nemškega izraza "Weinbergwüstung" predlaga izraz "pustike". Če sledi vinogradu druga kultura predlaga Belec izraz relativni ali skriti vinogradniški prelog (7, str. 43-44; 11, str. 73-166; 9, str. 72-305).

Če v kratkem povzememo pregled v slovenski literaturi uporabljenih izrazov za sodobni prelog, nas preseneti velika pestrost, bolj neurejenost izrazoslovja. Izluščimo lahko tri osnovne izraze, ki ponazarjajo tehnično steno pojva: praha, prelog, ledina.

Praha pomeni kratek premor zemlje v normalnih rotacijah, ko zemlja počiva (31, str. 31). V današnjem času se je ta premor zaradi povečane intenzivnosti obdelave časovno močno skrčil. Očitno ta termin ne prihaja v poštev za naše namene.

S prelogom označujemo zemljišča, ki so za delj časa opuščena zaradi katerikoli razlogov (31, str. 31).

Ledina (v živi govorici često celina) pomeni neobdelan svet, ki ga začnemo na novo obdelovati (31, str. 31).

METODE DELA

Izbira vzorcev raziskave

Predmet raziskave je že sem določal način dela: neposreden stik s problemom, izraženim v zunanji podobi pokrajine. Tak način dela pa je izredno zahteven in zamuden, zato se je bilo treba nujno opredeliti za raziskavo posameznih območij, ki bi s svojo problematiko nudile možnost posplošitve rezultatov na širši predel. Pri izbiri ~~xxx~~ vzorčnih območij je bilo treba upoštevati vrsto dejevnikov:

1. prirodno okolje,
2. družbenogospodarske razmere,
3. stopnjo oz. smer sprememb v izrabi zemlje,
4. že opravljene študije s podobno problematiko,
5. tehnične možnosti.

Vzorci raziskave glede na različne kriterije?

	Ilešič	Klemenčič	Medved
1. K.O. Radovljica	I 2	1	II 2
2. Voklo	II 4	1	II 1
3. K.O. Podvrh	II 3	6	I 1
4. K.O. Prosenjakovci	III 1	6	II 1
5. K.O. Sebeborci	III 2	4	II 1
6. K.O. Ždinja vas	III 10	1	II 1
7. K.O. Kozjane	V 12	6	I 2
8. K.O. Krajna vas	V 7	3	I 1
9. K.O. Ankeran	V 9	1	IV 1

Pri izbiri vzorcev glede na posamezne tipe prirodnega okolja (regije) se je bilo treba nasloniti na Ilešičevo pokrajinsko tipološko regionalizacijo Slovenije (32). Žal še nismamp izdelane prirodnogeografske regionalizacije, sloneče na opredeljenih elementih prirodnega okolja, ki bi omogočala večjo objektivnost pri izbiri vzorcev. Navedeni vzorci zastopajo naslednje regije:

1. zahodne slovenske slpske pokrajine, Radovljiško-blejska kotlina,
2. zahodne slovenske predalpske pokrajine, osrednje ravnine ljubljanske kotline,
3. zahodne slovenske predalpske pokrajine, predalpsko sredogorje,
4. prave subpenonske pokrajine, SV Goričko,
5. prave subpenonske pokrajine, Prekmurska ravnina,
6. subpenonsko-subdinarske pokrajine, Srednje Krške doline,
7. submediterensko-subdinarske pokrajine, Brkini,
8. prave submediterenske pokrajine, Tržaški Kras,
9. prave submediterenske pokrajine, Koprsko primorje.

Nasšteti vzorci so lahko tudi bolj ali manj reprezentativni primeri za različne demografske področja SR Slovenije, kot jih je opredelil V.Klemenčič (47). Izpadla sta dva tipa: demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja ter demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja. Pomnjkljivost se lahko delno opraviči s sorazmerno ozko regionalno razširjenostjo obeh tipov. Po Klemenčičevi klasifikaciji se vzorci uvrščajo v naslednje tipe:

- 1.,2.,6.,9.: demografsko neogrožena, pretežno neagrarna področja (manj kot 40 % kmečkega prebivalstva),
- 8.: demografsko relativno ogrožena neagrarna področja (manj kot 40 % kmečkega prebivalstva),
- 5.: demografsko relativno ogrožena agrarna področja (več kot 40 % kmečkega prebivalstva),
- 3.,4.,7.: demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja (več kot 40 % kmečkega prebivalstva).

Kot tretji kriterij nam je služila Medvedova karta tipov spreminjanja izrabe zemljišča v SR Sloveniji v merilu 1:400 000. Izbrani vzorci pokrivajo tri od štirih skupin sprememb. Manjka predstavnik sprememb v smeri urbanizacije. Če pa vemo, da spada K.O. Radovljica po Medvedovi karti v tip II 2 (ozelenjevanje, kjer je več kot 50 % vseh sprememb v zemljiških kategorijah v korist naraščanja travnišč), moramo tudi druge vzorce postavljati na karto tipov spreminjanja izrabe zemljišča z določeno previdnostjo. Karta je namreč izdelana na podlagi podatkov za razdobje 1954-1967, tudi naše raziskave pa so za mnoga območja pokazale najizrazitejše spremembe prav po l. 1960 in niso mogle v polni meri priti do izraza na karti.

Vzorci glede na tipe spreminjanja izrabe zemljišč 1954-1967:

- 3.,8.: intenzivno ogozdovanje, kjer je več kot 75 % vseh sprememb v zemljiških kategorijah v korist naraščanja gozdov;
- 7.: ogozdovanje, kjer je več kot 50 % vseh sprememb v zemljiških kategorijah v korist naraščanja gozdov;
- 2.,4.,5.,6.: intenzivno ozelenjevanje, kjer je več kot 75 % vseh sprememb v zemljiških kategorijah v korist naraščanja travnišča;
- 1.: ozelenjevanje, kjer je več kot 50 % vseh sprememb v zemljiških kategorijah v korist naraščanja travnišč;
- 9.: močna intenzifikacija, kjer je več kot 75 % vseh sprememb v izrabi zemljišča v korist naraščanja intenzivno obdelanih zemljišč.

Pomembno vlogo pri izbiri vzorcev imajo tudi že opravljene drobne agrarnogeografske študije, saj omogočajo časovno primerjavo stanja izrabe zemlje. Pri tem pa nastane vrsta tehnično-metodoloških problemov: razlike v kriterijih kartiranja izrabe tal, opredeljevanja socialnoekonomskih tipov gos-

podinjstev, itd. Primerjava rezultatov med posameznimi vzorci je izredno težavna, tako po širini zajete problematike kot po vzetem časovnem razdobju.

Za vzorce so bile vzete katastrske občine, razen za Voklo (del K.O. Voglje), predvsem zaradi možnosti podrobnega kartiranja izrabe zemlje.

Metode dela

Obstoječa raziskava ima značaj pionirstva med podobnimi agrarnogeografskimi raziskavami v Sloveniji. Opravljena je bila že vrsta mikroregionalnih agrarnogeografskih študij s pomočjo podrobnega kartiranja izrabe tal ter primerjenja na tak način izdelane karte s kartami socialnoekonomskih znakov lastnikov parcel. Ta metoda je splošno razširjena in pomeni osnovno metodo geografskega proučevanja manjših prostorov.

Od tu dalje je bilo treba iskati novih poti za vrednotenje prirodnih in družbeno-ekonomskih znakov posameznih parcel za ekonomično kmetovanje, ali obrnjeno, za vsako opuščeno parcelo je bilo treba kritično presoditi čimveč elementov agrarne strukture, stopnjo socialnoekonomskega razvoja območja kot tudi lastnika parcele ter elemente prirodnega okolja.

Pri tem naletimo na vedno prisoten problem primerjenja vrednosti družbenih in prirodnih elementov. Omenjeni elementi niso primerljivi v absolutnih vrednostih (n.pr. kislost tal in socialnoekonomske strukture gospodinjstev), zato je treba vrednosti normalizirati -spremeniti v primerljive relativne vrednosti.

1. Z metodo točkovanja so bile vrednosti vsakega elementa spremenjene v točkovne vrednosti v obliki celih števil in sicer od začetne do končne vrednosti. Vrednosti vseh elementov niso izražene v enako široki točkovni skali (velikost parcele n.pr. 1-9 točk, prirodne razmere 1-5, itd.).

V študiji je v celem analiziranih sedem različnih elementov (dejavnikov). V nobenem vzorcu ne nastopa vseh sedem hkrati. Točkovanje vrednosti elementov je bilo sledeče:

Velikost parcele	
vrednost točk	vrednost v m ²
1	pod 500
2	500 - 1000
3	1000 - 1500
4	1500 - 2000
5	2000 - 3000
6	3000 - 5000
7	5000 - 10 000
8	10 000 - 20 000
9	nad 20 000

Posestna struktura	
vrednost točk	posestna skup. (v ha)
1	0 - 0,5
2	0,5 - 2
3	2 - 3
4	3 - 5
5	5 - 8
6	8 - 10
7	nad 10

Socialnoekonomska struktura gospodinjstev	
vrednost točk	tip gospod.

1	SLP
2	zunanji lastnik
3	nekmet
4	polkmet
5	kmet

Oddaljenost ^t parcele	
vrednost točk	razdalja v m

1	več kot 2000
2	1500 - 2000
3	1000 - 1500
4	500 - 1000
5	pod 500

Regionalno poreklo lastnika	
vrednost točk	

1	domačin
2	iz sosednje vasi
3	iz Italije
4	SO Koper
5	Agraria Koper
6	Luka Koper
7	neznano

Nagnjenost pobočja	
vrednost točk	nagnjenost v °

1	pod 12
2	12 - 18
3	nad 18

Prirodne razmere

vrednost točk	vrednost prirodnih pogojev za kmet. proizvodnjo
---------------	---

1	neprimerni pogoji
2	zelo slabi pogoji
3	slabi pogoji
4	dobri pogoji
5	odlični pogoji

Zaradi večje praktičnosti so tudi posamezne kulturne

kategorije dobile svoj znsk - veliko črko.

Dodeljevanje točk posameznim vrednostim znotraj elementov je večkrat močno subjektivno in zato problematično (n.pr. za velikost parcele, oddaljenost parcele, posebno pa še za oceno prirodnih pogojev). Pomembno je torej da vemo kje so slabosti, da se jih pri nadaljnjem razvijanju metode znemo izogibati.

Posebno težavo je predstavljala ocena prirodnih pogojev, predvsem zaradi izredne pestrosti prirodnih pogojev v okviru Slovenije ter različnost kvalitete materiala. Kategorizacija parcel je rezultat upoštevanja celotnega kompleksa prirodnih razmer in to od površinske izoblikovanosti, kvalitete in debeline prepereline, klimatskih in hidrografskega razmer, do jakosti (bližine) inovacijskega procesa ozelenjevanja oz. ogozdovanja (položaj parcele ob gozdu, v zstoku gozda, sredi gozda). Izreden pomen zadnjega dejavnika je bilo mogoče spoznati pri terenskem delu, pa tudi v literaturi je večkrat močno poudarjen (n.pr.3). Absolutnega kriterija ni bilo mogoče uporabiti, pazili smo, da kljub temu ne bi prišlo do večjih razlik v različnih predelih za posamezne vrednosti točk.

Primer ocene prirodnih pogojev za K.O. Radovljica:

terasa (po Ilešiču) vrednost točk za njive vrednost točk za trav.

III	5	5
IV	5	5
V	4	5
VI	3	4
VII		4
VIII		3
IX		3
ježe med terasama III in IV		3
ostale ježe		2

Ocena prirodnih pogojev za njivski svet v K.O. Sebeborci:

vrednost točk za njive	ocena prirodnih pogojev
5	parcele sredi njivskega kompleksa na pleistocenski terasi
4	parcele sredi njiv z visoko gladino talne vode
3	mokroteč, osojen, kisel, prisojno-sušni svet, položaj ob gozdu
2	zelo mokrotan svet, parcela sredi gozda.

Enotnost kriterija zahteva, da posameznih parcel ne ocenjujemo sproti, pač pa šele po medsebojnem primerjenju prirodnih pogojev vseh obravnavanih parcel ter upoštevanju prirodnih pogojev celotnega območja (n.pr.K.O.).

2. S točkami izražene vrednosti posameznih elementov predstavljajo izhodiščni material za končno delovno etapo -opredelitve vzrokov za opuščanje kmetijskih površin. Ta faza dela vsebuje od vseh največ subjektivnega značaja, saj zahteva ocenjevanje prirodnih in družbenogospodarskih elementov s stališča (nikjer točno opredeljenih) zahtev moderne kmetijske proizvodnje. Uporabiti je bilo treba z empiričnimi raziskavami ugotovljene "kritične vrednosti" za posamezne elemente.

Velikost parcele je posebno za moderno kmetijstvo z uporabo mehanizacije pomemben element agrarne strukture. Za spodnjo mejo ekonomičnosti izrabe ("kritično mejo") je bila vzeta velikost 1500 m² in sicer za njive. Iz te osnovne vrednosti je bila s pomočjo koeficientov intenzivnosti (96) izračunana mejna velikost za ostale kulturne kategorije: vinograd 1000 m², sadovnjak 1500 m², travniki 7500 m², pešniki 1 ha.

Posestna struktura; kot mejna velikost je bila vzeta vrednost 5 ha. Študije so pokazale (n.pr. 42), da gospodarstva z manj kot 5 ha zemlje, rezen posameznih izjem, niso nobenih izgledov za pomembnejšo ohranitev kmetijske proizvodnje.

Socijalnoekonomska struktura gospodinjstev je tesno povezana s posestno strukturo. Specifična (ne)politika do kmetijstva s preživelu agrarno strukturo v dobi ekspanzije industrije je ustvarila posebno obliko kmetijstva, slonečega na mešanih gospodinjstvih. Mešana struktura gospodinjstev v naših pogojih še ne pomeni odmirajoče oblike kmetijstva (42), zato moramo mešana gospodinjstva obravnavati pri našem delu kot vzporeden, spremljajoč element, posebno še ker je v bistvu le rezultat delovanja vrste družbenih, gošpodarskih, političnih, prirodnih dejavnikov.

Za oddaljenost parcel je postavitve mejne vrednosti zelo problematična če upoštevamo oba vzporedno uporabljena načina transporta: živalsko vprego in traktor. Odločili smo se za vrednost 1500 m

Regionalno poreklo lastnika je bilo upoštevano samo v K.O. Ankarsn. Pojavljanje ene ali druge vrste lastnika ob opuščeni parceli nam večkrat pokaže ne samo na vrsto preloga, temveč tudi na pravi vzrok opuščanja, n.pr. površine v lasti Luke Koper, posestnikov, ki živijo v Italiji ali v sosednjih vaseh.

Nagnjenost terena določa možnost uporabe kmetijske mehanizacije oz. omogoča uspevanje določenim kulturam (vinski trti), Element nagnjenosti terena je bil uporebljen samo na vinogradniškem območju Trške gore in sicer z zgornjo mejo spodnjega razreda 12° ter spodnjo mejo zgornjega razreda 18° (58).

Prirodne razmere so bile obravnavane obširneje v prvem delu poglavja. Vsem parcelam z vrednostjo treh ali manj točk smo pripisali kot (delen) vzrok slabe prirodne razmere.

Primer izločenja elementov z vrednostjo, manjšo od mejne vrednosti, za opuščene parcele v K.O. Ždinja vas:

1 2 3 4 5 6

C 6 5 <u>1</u> 2 <u>3</u>	1 - kulturna kategorija (vinograd)
C 3 <u>2</u> <u>1</u> 2 <u>3</u>	2 - velikost parcele
C <u>2</u> <u>1</u> <u>3</u> 2 <u>3</u>	3 - velikost posesti lastnika
C 3 6 <u>1</u> 2 5	4 - socialnoekonomska struktura gospodinjstva
<u>C</u> <u>2</u> <u>4</u> <u>1</u> 2 5	5 - nagnjenost parcele
	6 - prirodne razmere
	- - element z vrednostjo izpod kritične meje

Kritična ocena uporabljene metode

Cilj uporabe metode je bil na kar najbolj objektivno, izmerljiv način ugotoviti vzroke nastanka sodobnega preloga. Kot je bilo že omenjeno, je glavna pomanjkljivost v nujnem odstopanju subjektivni presoji ravno v kritični fazi (presoja mejne vrednosti).

To ni nič tragičnega če vemo, da so raziskave v družbeni sferi nujno povezane s subjektivnim pristopom: vsaka družba drugače reagira in drugače ocenjuje tako družbene kot prirodne elemente. Za uporabo te metode je potrebno:

- dobro poznavanje vrednosti posameznih elementov oz. funkcijsko vrednost elementov in
- dobro poznavanje družbenogospodarskega razvoja v bolj razvitih deželah.

Posebno prva naloga je težavna; pestrost prirodnega potenciala in konzervirana tradicionalna agrarna struktura v sorazmerno visoko razviti družbi onemogočajo jasno polarizacijo agrarne strukture v stabilno, labilno in nestabilno.

Mnenja smo, da ima omenjena metoda -ob skrbnem izpolnjevanju- precejšno vrednost pri drobnih, izčrpnih agrarno-geografskih raziskavah, kjer je potrebno najti skupni imenovelec za množico različnih elementov, od tehničnih, organizacijskih, gospodarskih, demografskih, do prirodnih.

K.O. R A D O V L J I C A

Prirodnogeografski opis

Zemljišče v K.O. Radovljica karakterizirata dve osnovni reliefni enoti:

- ravninske diluvialne terase in
- aluvialne terase v savskem koritu.

Ravninske diluvialne terase tvorijo Radovljiško ravnino. Spuščajo se v smeri vzhod-zahod v treh stopnjah s pet in osem metrov visokimi vmesnimi ježami. Tla so globoka, na JV delu terase 30-40 cm, le na morenskem območju vzhodno od Radovljice so plitvejša (20-30 cm).

Aluvialne terase ležijo v 75 m globokem savskem koritu. Proti Savi padajo v petih stopnjah. So manjšega obsega, kratke in široke le nekaj sto metrov. Pomembnejše je dejstvo, da prehajajo druge v drugo z zelo visokimi in strmimi ježami, z naklonom od 24 do 37° in z višinskimi razlikami 6, 12, 15, 20, 25, 30 m. V ježi zednje terase prihaja na dan talna voda, ki na Radovljiški ravnini izginja v tla, zato se vrstijo v pobočju savske debri v vsem zahodnem delu nešteti studenci, ki so ustvarili razrezane, grbinaste ježe. V južnem delu K.O. pa glinasta osnova prihaja na dan šele tik ob Savi, zato so te terase suhe in prodnate, porasle največ z gozdom, travniki in pašniki (povzeto po 4).

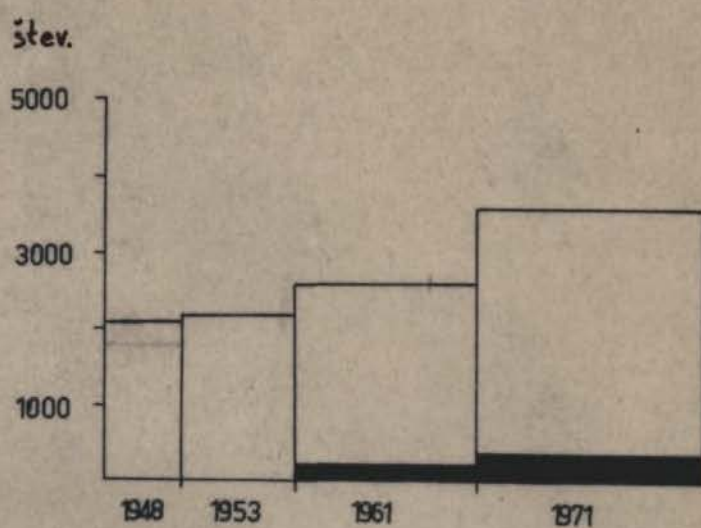
Družbenogeografske razmere

V vsem povojnem obdobju število prebivalstva precej hitro narašča; za zednje desetletje po letni stopnji 3,7 %. V skladu s tem je tudi starostna struktura ugodna, saj je le 11,7% prebivalcev starejših od 60 let.

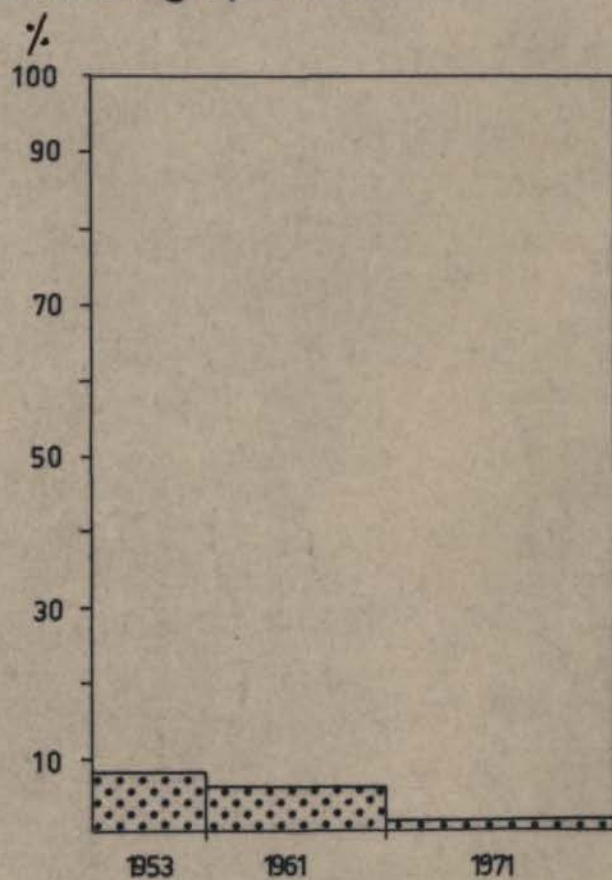
Kmetijstvo je praktično izgubilo svoj pomen, saj je bilo po popisu l. 1971 le še 1,9 % aktivnega kmečkega prebivalstva, ki je živelo v 35 gospodinjstvih, od tega je bilo le 10 kmečkih.

Od vseh zemljiških posestnikov je več kot tri četrtine takih, ki imajo do 2 ha zemlje, slabih 10 % s posestvi v velikosti

Rast štev. prebivalstva in delež nad 60 let starega prebivalstva

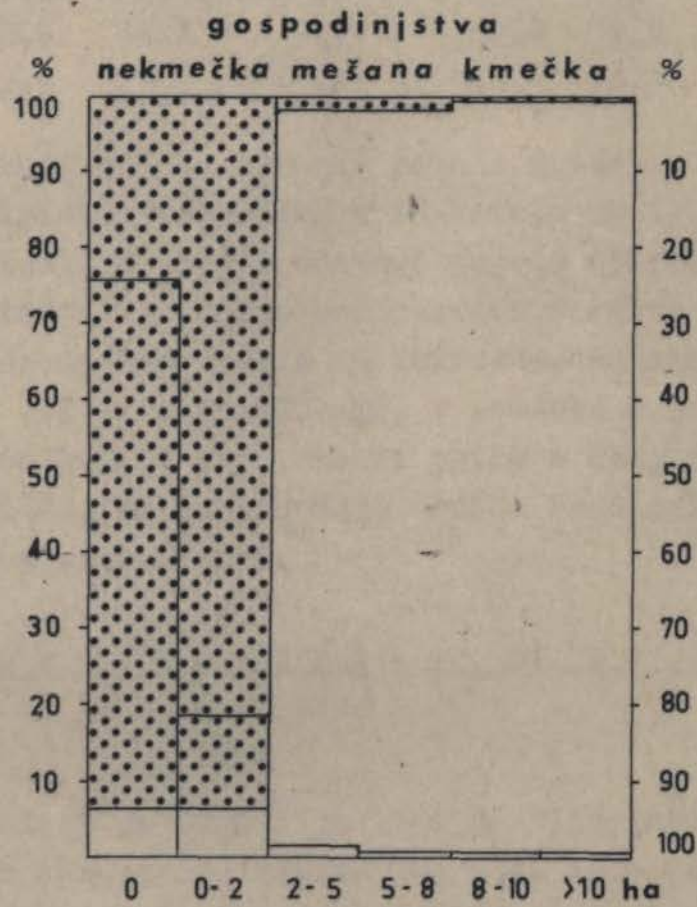

Delež aktivnega kmečkega prebivalstva

POSESTNA STRUKTURA IN SOCIALNO-EKONOMSKA
STRUKTURA GOSPODINJSTEV ZA LETO 1971

K.O. RADOVLJICA

od 2 do 5 ha, polovico manj jih je v skupini od 5 do 8 ha in le 6,8 % (oz. 19) z več kot 8 ha zemlje. Posestna struktura daje možnosti kmetovanja v modernih pogojih le neznatnemu številu zemljiških posestnikov.

Rezvoj zemljiških kategorij v K.O. Redovljica v razdobju 1960-1973 (podatki geodetske uprave)

	njiva	travniki	sedovnjak	pešnik	gozd	nerodovitno
1960	27,1	37,2	2,8	10,8	4,6	17,5
1973	15,3	43,1	3,2	10,4	5,9	21,9
razlike	-11,8	+5,9	+0,4	-0,4	+0,3	+4,4

Gornja tabela nazorno pokaže dinamiko in smer spreminjanja zemljiških kategorij v 13-letnem razdobju. Njivske površine doživljajo najhujše udarce; največ njiv izgine zaradi spremembe v travnike (socialnoekonomski vzroki) ter na račun gradnje stenovenjskih zgradb in infrastrukturnih naprav. Širjenje gozda, čeprav zelo skromno, v predelu z zelo močnimi družbenogospodarskimi spremembami pričča o tem, da še vedno obstaja zemljišče, ki ga današnja družba vrednoti drugače, kot ga je družba v preteklosti.

Kmetijske površine v prelogu

Tehnike dela

Analiza površin v prelogu je bila izvedena na podlagi podrobnega kartiranja izrabe tal v l. 1974 ter s primerjenjem stanja za leto 1968, za katero je bila na razpolago podobna karta izrabe tal (4). Poudariti je treba precejšno zanesljivost podatkov zaradi natančnega kartiranja in uporabe enotnih kriterijev za opredeljevanje stopnje izrabe kmetijskih površin. Za vse parcele, ki so bile v l. 1974 v prelogu, smo uspeli zbrati vrednosti za pet parametrov: stanje izrabe l. 1968, velikost parcel, oddaljenost parcel, prirodne razmere ter opredelitev preloga po zunanjem izgledu. Velikost parcel je bila dobljena s planimetriranjem.

V naslednji etapi so bile deležne posebne obravnave tiste opuščene parcele, katerih vrednosti posameznih parametrov so bile

izpod "kritičnih" vrednosti, določenih oz. izbranih vnaprej.

Sodobni prelog

Izmera površin v prelogu je dala presenetljive podatke. Še enkrat je treba poudariti, da gre samo za tiste kmetijske površine, ki so vsaj eno leto popolnoma opuščene.

Naslednja razpredelnica podaja nekatere globalne pokazatelje obsega površin v prelogu:

njive sadovnjaki travniki pašniki

1.	2,8		53,6	43,6
2.	8,8	1,6	62,1	27,5
3.	10 x		3,7 x	2 x
4.	0,7		4,4	15,0
5.	6,9		16,5	30,4
6.	0,35		1,98	0,61

1. struktura površin v prelogu l. 1968 (v %),
2. struktura površin v prelogu l. 1974 (v %),
3. količnik povečanja površin v prelogu v razdobju 1968-1974,
4. delež površin v prelogu glede na ustrezno kulturno kategorijo l. 1968 (v %),
5. delež površin v prelogu glede na ustrezno kulturno kategorijo l. 1974 (v %),
6. stopnja poprečnega letnega povečanja površin v prelogu (v ha) v razdobju 1968-1974.

Številke so skromne, vendar če jih primerjamo z nekaterimi družbenogospodarskimi pokazatelji, podanimi v uvodnem poglavju, so popolnoma logične. Posebno žalostno je dejstvo, da so najbolj prizadete njivske in travniške površine in to v taki stopnji, da vodi v popolno destrukcijo agrarne produkcije in s tem v razvrednotenje kulturne pokrajine. L. 1968 so površine v prelogu obsegale 5 % kmetijskih površin (3,6 % celotne površine K.O.), šest let kasneje pa že 15,8 % (11,4 % celotne površine).

V razdobju 1968-1974 je prišlo v prostorski razporeditvi površin v prelogu do precejšnih premikov; za l. 1968 je značilen prelog

predvsem na ježah teras v savskem koritu ob le redkih opuščeni-
nih površinah njiv na terasah. Šest let kasneje je prelog pr-
vega tipa zajel skoraj vse prirodno slabše površine (jež te-
ras, mokroten, grbinast svet, itd.). Istočasno se je močno raz-
širil prelog tako na ožjih terasah savskega korita kot na pri-
rodno najboljših tleh pleistocenskih teras.

Opuščene površine l. 1974

Njivske površine

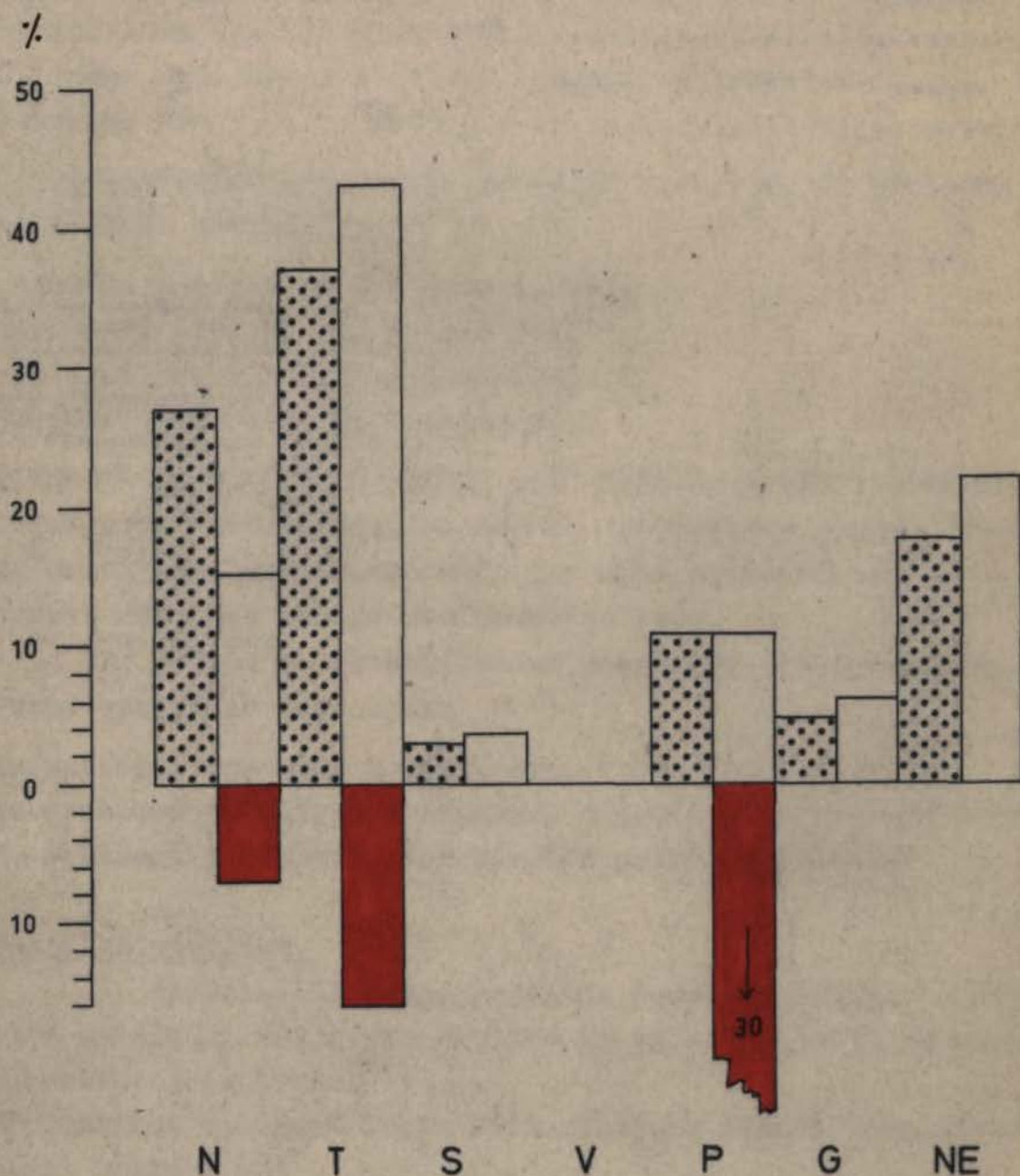
Njivski svet doživlja, glede na svoj delež, od vseh
kulturnih kategorij najbolj intenzivne spremembe. Kartiranje je
pokazalo, da se spremenjen odnos do kmetijske proizvodnje kaže
predvsem v procesu ozelenitve oz. otravljanju njiv in to obi-
čajno ~~stara~~ preko detelje. Medtem ko karta izrabe tal iz l. 1968
prikazuje za omenjene površine skoraj izključno intenzivno iz-
rabo (okopsvine, krmilne rastline), je današnja izraba izraz
močno ekstenzivne kmetijske proizvodnje. Vzrok za zmanjšano
vlogo kmetijstva moramo iskati v neustrezni agrarni strukturi.
Le v dveh primerih (od 21 parcel) so opuščene njivske parcele
večje od 1500 m², prev tako le v dveh primerih ne ustrezajo pri-
rodne razmere in le v enem primeru je parcela oddaljena več kot
1 km.

Od vseh opuščeni njiv je vzrok opustitve 50 % površin izključno
socialnoekonomski, po naših ugotovitvah je to predvsem zaradi
neustrezne agrarne strukture (premajhna posest, premajhne in
razpršene parcele ter neurejene tržne razmere). Dobra tretjina
njivskih površin je v prelogu zaradi spremenjene funkcije pros-
tora (gradbene parcele), za 12% površin pa moramo iskati vzrok
v tem, da je novozgrajen industrijski obret odrezal dobršen del
parcele. Zadnje dva ~~faktorja~~ tipa ne predstavljata samo posledice
določeni razmer, pač pa obenem vzrok za nadaljne širjenje
preloga.

Vse opuščene površine prerasča plevelasta vegetacija
neenotne višine, tako da je videz opuščeni jasno izražen. Le
v enem primeru je bilo zaslediti njivo, porasčeno z mladim bo-
rovjem in to sredi "aktivni" njiv.

K.O. RADĐVLJICA

Struktura zemljiških kategorij 1960 - 1973

Travniki

Osnovna značilnost opuščenih travnikov je, da so vse parcele, razen treh, manjše od pol hektara.

Reporeditvev opuščenih površin glede na prirodne razmere je razvidna iz naslednje razpredelnice:

1. ježe teras ter morenski nasipi s peščeno, plitvo prstjo, grbinast svet: 32 %
2. strme ježe visokih teras struge Save: 12 %
3. ježe nizkih diluvialnih teras na Radovljiški ravnini: 7 %
4. močviren oz. mokroten svet: 9 %
5. raven svet teras z dobrimi pogoji za travnike: 15 %
6. svet, namenjen za gradnjo: 25 %

Če bi poskusili opredeliti vrsto in razširjenost preloga, bi bile slike naslednje:

<u>tehnični prelog:</u>	53 % (pod 1,2,4);
<u>ekonomski prelog:</u>	7 % (pod 3);
<u>socialni prelog:</u>	15 % (pod 5);
<u>gradbeni prelog:</u>	25 % (pod 6).

Tehnični in ekonomski prelog sta glede na prirodne razmere doseгла svoj višek s tem, da sta se razširila v glavnem na vse za kmetijsko proizvodnjo manj primerne površine, to je na ježe teras, morenske nasipe ter mokroten svet.

Glede na zunanji videz površin v prelogu ločimo tri vrste opuščenih travnikov:

1. opuščeni travniki z nepokošeno travo (29 % površin),
2. opuščeni travniki, prerasčeni z gostim, divjim travinjem (38 %),
3. opuščeni travniki, prerasčeni z grmovjem (33 %).

Pašniške površine

Pašniki obsegajo najnižje terase v dolini Save, prekrite s tanko plastjo prepereline in večkrat precej mokrotne ter posamezne ježe teras.

Podobno kot travnike lahko tudi opuščene pašnike razdelimo po vrsti preloga na:

1. tehnični prelog: 87 % (ježe visokih teras ter razrezane in

močno peščene ježe),

2. socialni prelog: 13 % (opuščene parcele na ravnem svetu sredi izkoriščenih parcel).

K.O. P O D V R H

Fizičnogeografske poteze

K.O. Podvrh, ki leži na območju Starega vrha nad Škofjo Loko, z naselji na nadmorski višini od 600 do 900 metrov, je primer hribovitega predela s svojstvenimi problemi kmetijskega izkoriščanja prirodnega okolja. Kameninska zgradba je pestra: od srednjetrojskih apnencev in dolomitov, ki sestavljajo najvišje in najbolj strme dele K.O., prekrite večinoma z gozdom, preko kverterneg^a gruščs s tanke plastjo prepereline, do permijskih skriljevcev, peščenjakov in konglomeratov s sorazmerno debelo preperelino.

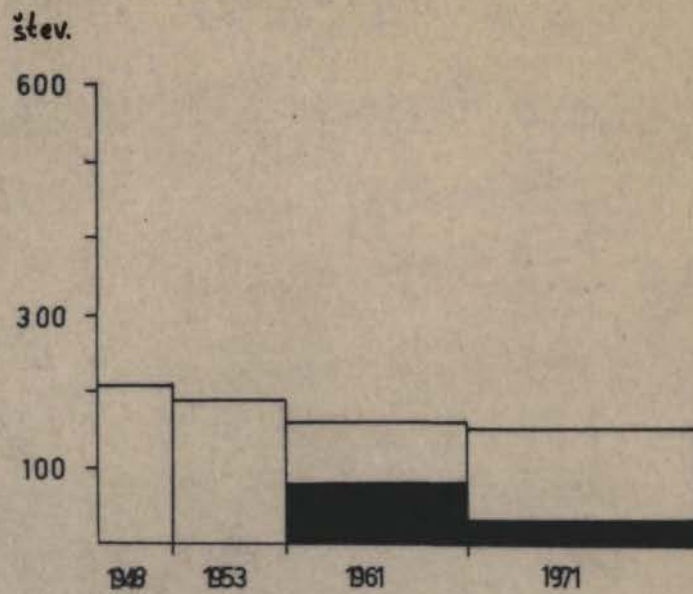
Svet je močno razgiban; zaselki gruščastega tips so izkoristili drobne terase ali pregibe, njive pa kar najbolj uravnali svet na prisojnih pobočjih. Kratka vegetacijska doba je že od nekdej dajala prednost živinoreji in gozdarstvu pred poljedelstvom (povzeto po 51).

Družbenogospodarske razmere

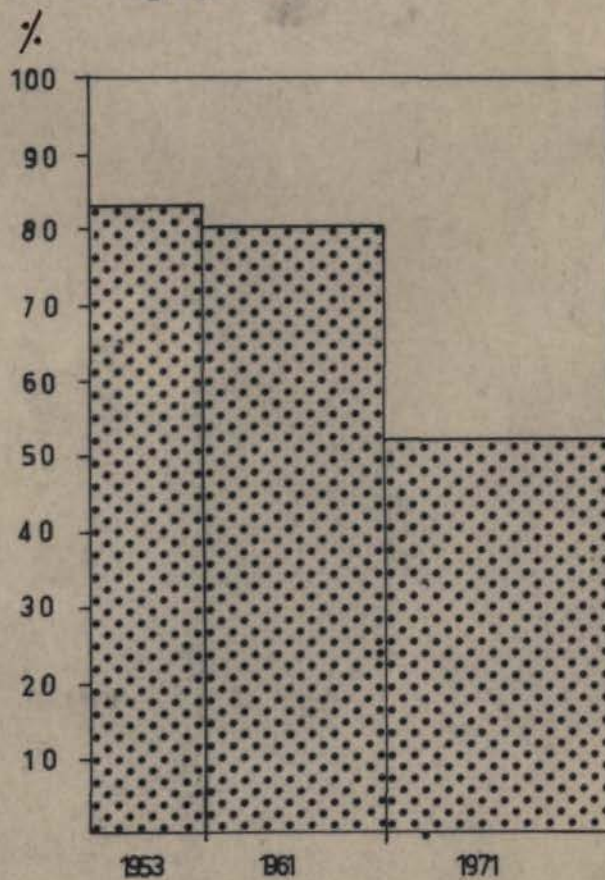
Vsesplošna demografska značilnost hribovitih predelov velja^{tuđi} v tem primeru, to je stalno zmanjševanje števila prebivalstva. Po 1.1960 je območje postalo vsakodnevno dostopno industrijskim obratom v dolinah obeh Sor, zato je delež aktivnega kmečkega prebivalstva padel med zadnjima popisoma od 81 % na 53 %. Število nekmečkih gospodinjstev se je v tem razdobju več kot podvojilo. Čistih kmečkih gospodinjstev je le še 20 %. Posestna struktura je v primerjavi s tisto v nižinskih predelih precej ugodna, vsaj po površini, vendar je kljub temu še vedno četrtnina gospodinjstev z manj kot 5 ha zemlje. Nad 10 ha zemlje ima 58 % gospodinjstev.

Vrednost posestne strukture se pokaže šele ob soočanju s struk-

Rast štev. prebivalstva in delež nad 60 let starega prebivalstva

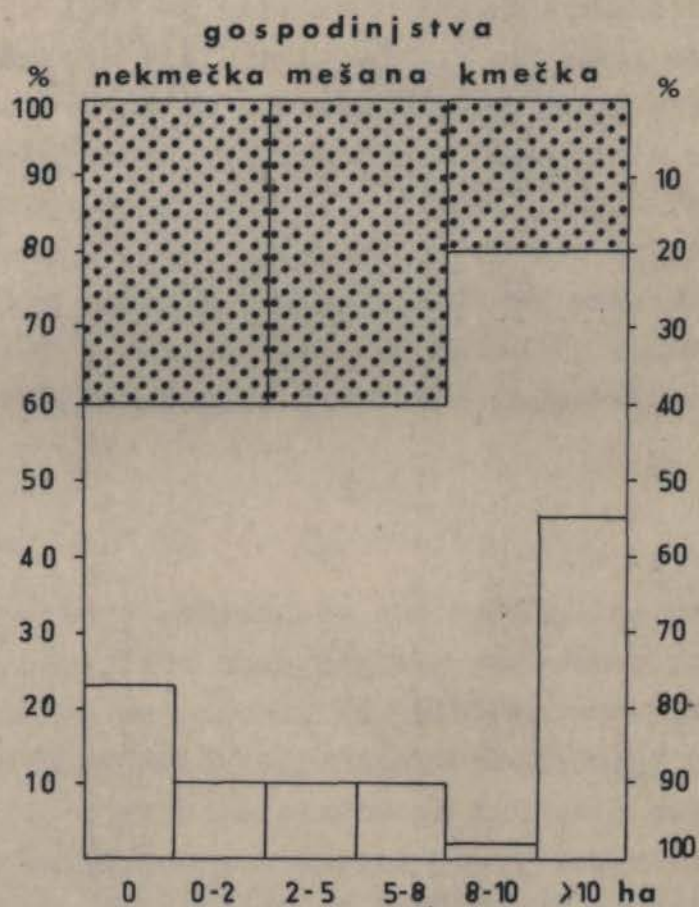

Delež aktivnega kmečkega prebivalstva

POSESTNA STRUKTURA IN SOCIALNO EKONOMSKA STRUKTURA GOSPODINJSTEV ZA LETO 1971

K.O. PODVRH

turo zemljiških kategorij. Travniške, pašniške ter njivske površine s po 18, 15 in 6 % ob 57 % gozdnih površin nujno zahtevajo veliko posest za normalno preživljanje kmečkega gospodinjstva.

Kmetijske površine v prelogu

Tehnika dela

Za l. 1973 so bile na razpolago naslednje karte v merilu 1:5760: izrabe tal, zemljišča po posestni strukturi lastnika, zemljišča glede na socialnoekonomsko strukturo gospodinjstev. Poleg omenjenega kartografskega materiala smo uporabili rezultate ankete gospodinjstev v naseljih K.O. Podvrh (Zapreval, Mlaka, Jarčje brdo, Krivo brdo, Četena ravan, Podvrh). Kot pri vseh ostalih vzorcih, so bile tudi tu analizirane opuščene parcele in sicer glede na velikost parcele, posestne razmere lastnika, socialnoekonomsko strukturo gospodinjstev ter prirodne razmere.

Sodobni prelog

Poznavanje prirodnega okolja nam daje možnost predvidevanja, katera zemljišča bodo najbolj podvržena procesu opuščanja. V našem primeru so to njivske in pašniške površine.

Neekonomičnost poljedelske produkcije oz. pomanjkanje delovne sile je povzročilo opuščanje njivskih površin; položaj blizu doma, z gnojenjem izboljšana prst, sorszmerno ravne površine, itd. so ob pomanjkanju za kmetijstvo ugodnih površin spremenili te njive v travnike. Po letu 1965 je polovica njivskih površin prešla med travniške. Po l. 1970 se je intenzivnost prehajanja njiv v travnike močno zmanjšala ker je bila dosežena nova stopnja ravnotežja v strukturi zemljiških kategorij kmečkih gospodarstev.

Pri travnikih še ni opaziti procesa opuščanja, prav tako ne pri sedovnjakih, razen v enem primeru ob opuščnem domu.

Pašniške površine izkazujejo določeno analogijo z njivskimi, vsaj kar zadeva delež opuščanih površin, saj je le-ta

dosegel 43 % vseh pašniških površin. V zunanjem izgledu pokrajine je zelo očiten proces opuščanja travnikov, saj jih v enem letu preraste praprota, trnje in grmovje.

Opuščeni pašniki

Slabi prirodni pogoji za pašniške površine so izraženi z lego na razbitem svetu, strmejših pobočjih, ob potokih, predvsem pa sredi gozda ali na njegovem robu. Izredno hitro vračanje vegetacije do prirodnega ravnotežja zahteva vsakoletno negovanje pašnikov.

Velikostna struktura opuščenih parcel je zelo pestra: 15 % je večjih od pol hektara, cela četrčina pa je manjših od 10 arov.

Opuščene pašniške površine glede na socialno-posestno strukturo gospodinjstev:

	kmečka gosp.		mešana gosp.		ostali lastniki	
	štev.	%	štev.	%	štev.	%
2-5 ha	1	2,5				
5-8			2	5		
8-10						
10-20	1	2,5	7	17		
nad 20	14	34	7	17		
zunanjji lastniki					6	14,5
SLP					3	7
Skupaj					41	100

Razloga gornje razpredelnice ni težka če potnemo demografsko in ekonomsko strukturo gospodinjstev.

Majhna gospodarstva (z manj kot 10 ha) imajo premalo zemlje za ekonomičen način kmetijske produkcije, zato morajo vlagati prekomerne napore za pridobivanje surovin (krme). Izjema sta le dve gospodinjstvi: ostarelo kmečko in preslojeno polkmečko, ki sta opustili tri parcele.

Večje gospodarstva (mešana z nad 10 ha in kmečka z več kot 20 ha) močno opuščajo izrebo pašnikov (70 % vseh parcel).

Z enim samim faktorjem bi le težko opredelili vzrok opuščanja, n.pr. s pomenjkanjem delovne sile. To je očitno pri polkmečkih gospodinjstvih, kjer je pomenjkanje kmečke delovne sile večje kot pri čistih kmečkih gospodinjstvih, zato prihaja do opuščanja izrebe pašnikov pri nižjih posestnih skupinah.

Rezumljivo je, da pomenjkenje delovne sile najbolj prizadene najmanj ekonomične površine (s slabimi prirodnimi razmerami, veliko oddaljenostjo, majhno velikostjo parcel, itd.), zato tudi velik delež opuščeni pašnikov v lasti zunanjih lastnikov. Le v dveh primerih je bila ugotovljena opuščena pašniška površina sredi vzdrževanih pašnikov; prva parcela je v lasti polkmeta z nekaj nad 10 ha zemlje in druga last zunanjega lastnika.

Opuščene pašniške površine so v različnih stadijih "ogrmeljenja", nekatere so že dosegle stopnjo skoraj neprehodne hoste.

K.O. PROSENJAKOVCI

Prirodnogeografska oznaka

K.O. Prosenjakovci leži na skrajnem SV delu Goričkega, tik ob jugoslovansko-madžarski meji na narodnostno mešanem ozemlju.

Agrarno zemljišče ima za izkoriščenje na razpolego tri prirodne enote: precej strmo osojno pobočje s tenko in kislo prstjo, pokritim z gozdom; mokrotno dolinsko dno, ki je večinoma v travnikih; zelo položno prisojno pobočje s prstjo, ki je zaradi obdelovanja in gnojenja močno izboljšane ter večinoma v njivah in deloma v vinogredih.

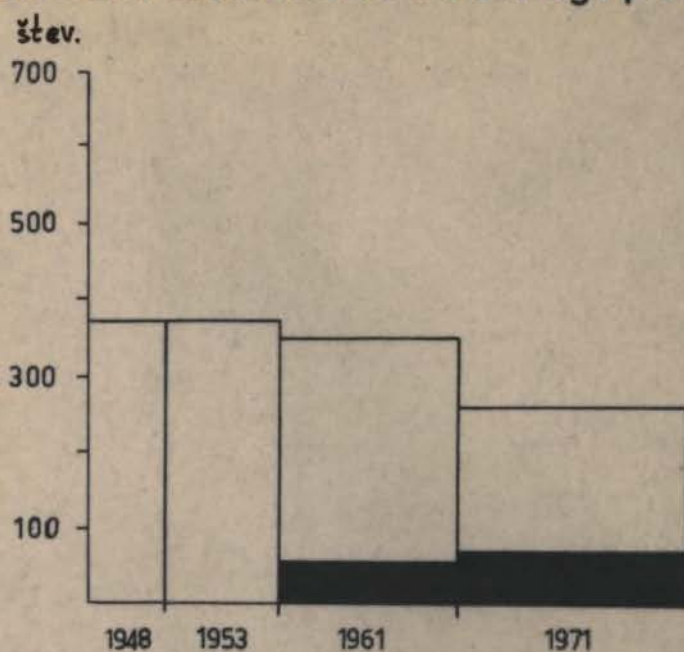
Kljub sorazmerno majhni količini padavin (letno poprečje 800-900 mm) vlega kulturaem previloma ne primanjkuje, saj pada večina dežja v pozni pomladi in zgodnjem poletju.

Družbenogeografski opis

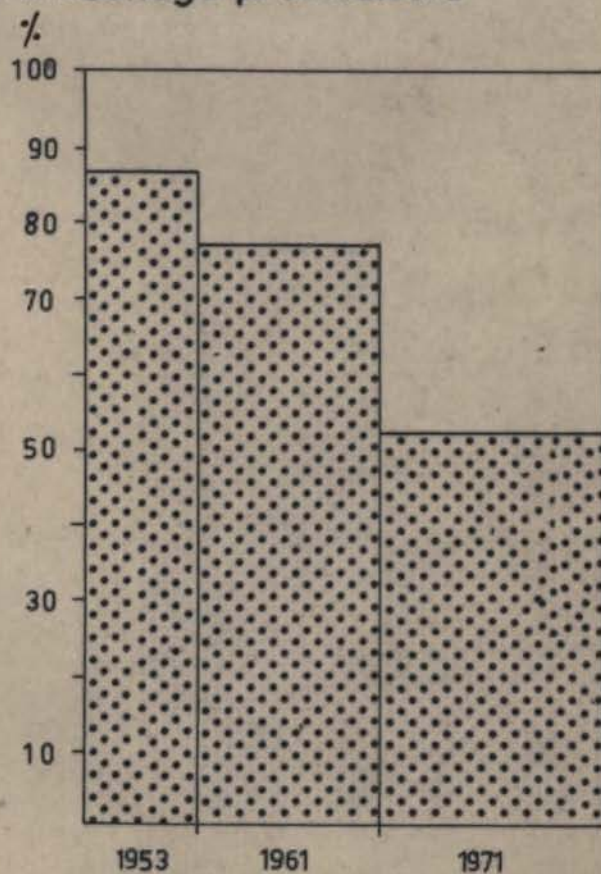
Naselje Prosenjakovci z večino prebivalstva madžarske narodnosti leži na narodnostno mešanem ozemlju. Število prebivalstva močno pada; samo med zadnjima popisoma se je zmanjšalo za četrtno. Vzporedno s tem se močno povečuje delež ostarelega prebivalstva, ki se je od 16,7 % leta 1961 povečal na dobro četrtno leta 1971.

K.O. PROSENJAKOVCI

Rast štev. prebivalstva in delež nad 60 let starega prebivalstva

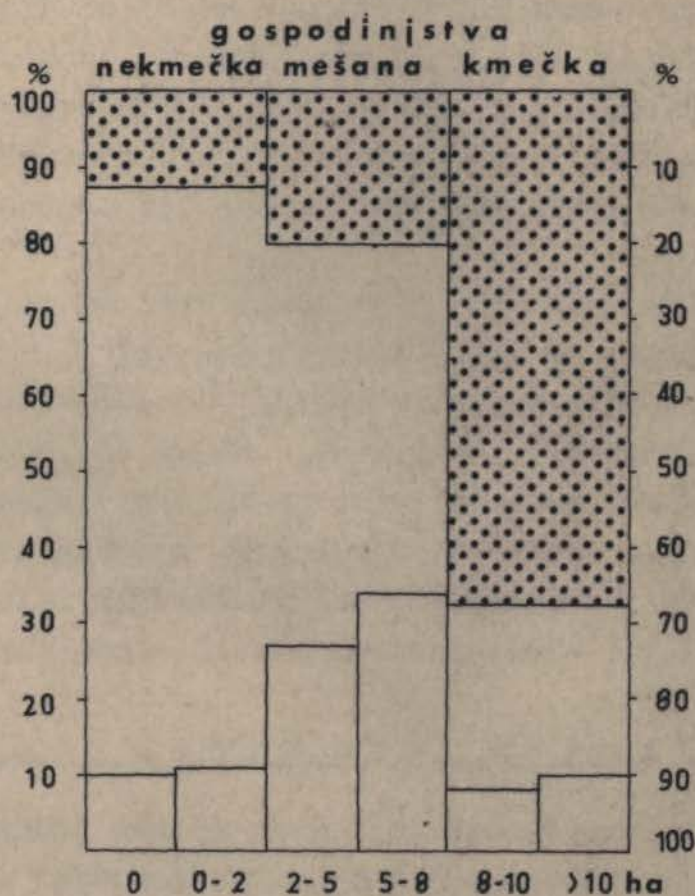

Delež aktivnega kmečkega prebivalstva

POSESTNA STRUKTURA IN SOCIALNO - EKONOMSKA
 STRUKTURA GOSPODINJSTEV ZA LETO 1971

K.O. PROSENJAKOVCI

Odseljevanje dobiva svoj izrez tudi v socialnoekonomski strukturi gospodinjstev; od l. 1961 do l. 1971 se je povečal delež čistih kmečkih gospodinjstev, kar je izredno redek pojav. To si lahko razlagamo s tem, da je bilo pred trinsjstimi leti v naselju še precej tradicionalne obrti, torej mešanih gospodinjstev, ki pa so v naslednjem desetletju doživele hiter propad. Mlado prebivalstvo razen na kmetiji ni moglo dobiti doma primerne zaposlitve, zato se je odseljevalo v notranjoat Slovenije, predvsem pa na delo v tujino.

Zaradi omenjenih razlogov se tudi delež aktivnega kmečkega prebivalstva skorsaj ne zmanjšuje in je znašal l. 1971 73,3 %.

Posestno strukturo moramo obrevnavati v sklopu celotne agrarne strukture? strukture zemljiških kategorij, velikostjo, oddaljenostjo in razpršenostjo parcel, načinom obdelave, organizacijo odkupa.

Dve tretjini posestnikov imata manj kot osem hektarov zemlje in le 11 % več kot 10 ha. Če omenjeno posestno strukturo primerjamo s strukturo zemljiških kategorij v K.O. (dobra tretjina njiv, druga tretjina t.im. gozda, slaba petina travnikov), ki nujno sili v produkcijo "vsakega po malo" uvidimā, da obstoječa agrarna struktura nikakor ne ustreza zahtevam sodobnega načina kmetovanja, torej ne nudi eksistenčne varnosti potencialnim kandidatom, pripravljenim delati na zemlji.

Kmetijske površine v prelogu

Sodobni prelog je v K.O. Prosenjskovci razširjen na vseh kulturnih kategorijah in to v presenetljivo podobnih deležih. Glede na posamezne kulturne kategorije je delež opuščeni površin naslednji:

njive:	3,8 % (9,2 ha)
vinogradi:	3,4 % (0,3 ha)
sadovnjaki:	2,6 % (0,35 ha)
travniki:	2,1 % (2,46 ha)

Tudi notranja struktura opuščeni površin je izredno zanimiva: točno tri četrtine vseh opuščeni površin je njivskega sveta, petina travniškega in le pet odstotkov vinogradniškega in sadovnjakov.

Opuščene površine karakterizirajo posebno tri poteze:

- a) zunanji izgled,
- b) prostorska razmestitev opuščenih parcel,
- c) odnos do spremljajočih pojavov opuščanja.

Za veliko večino površin v prelogu je značilna oblika preloga, ki jo lahko označimo kot tipičen socialni prelog v najožjem pomenu izraza. Pri tem mislimo na nensadno opuščene kmetijske površine, ki so povsem tuj element srédi skrbno obdelanih kmetijskih površin.

Opuščene parcele so razporejene po celem območju K.O., ne glede na kvaliteto tal. Podrobnejši pregled karte izrabe tal nam odkrije zanimiv položaj, po obsegu približno enakovrednih površin v prelogu:

- parcele ob robovih gozda,
- parcele na vinogradniškem območju in
- razpršene parcele na kmetijsko najugodnejših površinah.

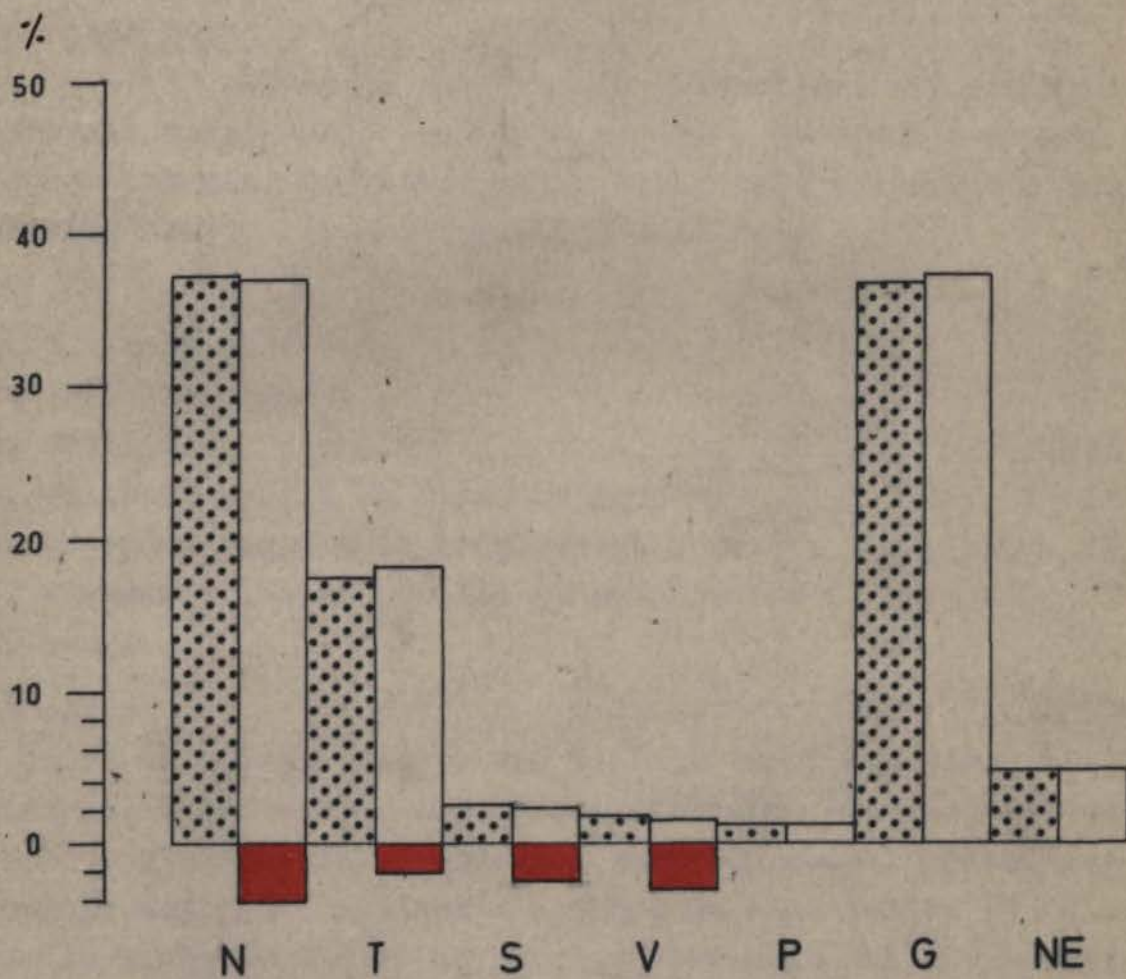
V nasprotju z ostalimi K.O. najdemo na tem območju zelo malo travnikov, ki bi pred kratkim nastali iz njiv. Izjema je kompleks njiv v zatoku gozda, ki se počasi krči in redči in to postopoma preko ozelenjevanja njiv ali pa nensadno s popolno opustitvijo obdelave.

Vse tri poteze kmetijskih površin v prelogu govorijo o do pred kratkim nedotaknjenem načinu kmetovanja, ki je nensadoma doživel prelom, predvsem s sezonskim zaposlovanjem v tujini. Rezultati ankete gospodinjstev je pokazala, da je krivec opuščanja parcel ravno sezonsko zaposlovanje v tujini in to direktno (popolna opustitev obdelave zaradi odtegnitve delovne sile) kot indirektno: po vrnitvi z dela v tujini delavec v domačem kraju ne more zadostiti svojih, v tujini pridobljenih, potreb po ustreznem delovnem mestu, urbaniziranem okolju, rekreaciji, itd., zato se odseli. Malo posestvo mu večkrat ostane -ali zanj ne najde ugodnega kupca, ali pa ga noče prodati.

Omenjeni intenzivni procesi so toliko bolj potrebni pozornosti, ker se odvijajo na izredno občutljivem narodnostno mešnem prostoru, kjer se zlasti madžerska narodnostna skupnost bori za svoj obstoj. V zavesti ljudi je, da bodo imeli tem večjo vlogo, čimveč zemlje bo v njihovih rokah. Še pred ~~nek~~

K.O. PROSENJAKOVCI

Struktura zemljiških kategorij 1960 - 1973

nekaž leti se je dogajalo, da so pošamezni kmetje madžarske narodnosti kupovali zemljo ne glede na to, da so že svojo obdelovali s težavo (seveda na tradicionalen način s kravo kot delovno živino) in da niso imeli naslednika. Danes (po petih, desetih letih) jim je zemlja v breme, zato jo pričenjajo obdelovsti ekstenzivno, ali pa jo sploh opustijo. Problem opuščanja kmetijskih površin se torej na tem območju veže med drugim celo neposredno na socialnoekonomsko stanje neke narodnostne skupnosti ali v naslednji fazi - na sam obstoj narodnostne skupnosti.

Opuščene njive

Glede na postavljene kriterije kritičnih vrednosti dejavnikov opuščanja (velikost parcele, prirodne razmere, oddaljenost parcele) so se njivske parcele razvrstile v naslednje skupine možnih vzrokov opuščanja obdelave:

	število parcel	%
1. velikost parcele	12	27
2. prirodne razmere	4	9
3. oddaljenost parcele	5	11
4. velikost parcele in prirodne razmere	7	15
5. prirodne razmere in oddaljenost parc.	5	11
6. XXXXXXXX velikost parcele in oddaljenost	3	7
7. neznao	9	20
Skupaj	45	100%

V dobri četrtini primerov naj bi bila vzrok opuščanja velikost parcele. V tem vidimo prav gotovo določeno pravilo, saj je za to območje značilna močna parcelna razdrobljenost. Pogostnost nestopenja dejavnika velikosti parcele je zelo velika (45 %). Pri tem je treba še dodati za obdelavo neugodno obliko parcel; razmerje med širino in dolžino parcele dosega celo 1:60 in to v primeru parcele, velike 1500 m².

Neugodne prirodne razmere (vlažen svet, lega njiv v gozdnih zatonkah, itd.) so udeležene v tretjini primerov, oddaljenost parcel pa v dobri petini primerov.

Celih 20 % opuščanih njivskih parcel z dobrimi prirodnimi pogoji je možno razložiti šele po predhodni analizi demografskih in ekonomskih elementov strukture naselja; le-ta je pokazala, da direktna

preslojitev kot vzrok opuščanja skoraj ne pride v poštev, pač pa indirektna preko odseljevanja in sezonskega zaposlovanja v tujini.

Če ^dzružimo prvi in tretji element opuščenih parcel vidimo, da je za skoraj polovico parcel odločilna neugodna agrarna struktura, za naslednjo četrtino pa skupno z neugodnimi prirodnimi pogoji.

Vzrok opuščanja njivskih površin:

- a) neugodna agrarna struktura: 45 % opuščenih parcel,
- b) neugodna agrarna struktura in neugodne prirodne razmere: 26 %,
- c) prirodne razmere: 9 %,
- d) neznsni družbenogospodarski vzroki: 20 %.

Opuščeni sadovnjaki

Majhna vrednost "obhišnega" sadovnjaka se kaže tudi v le treh opuščenih sadovnjakih. Lastniki so namreč že nekaj let na delu v tujini oz. so se odselili in niso utegnili ali hoteli prodati zemlje. Ti sadovnjaki so lepi primeri "klesičnega socialnega preloga".

Opuščeni vinogradi

Vzrok popolne opustitve šestih vinogradniških parcel je neekonomičnost izrabe vinograda na izredno majhnih in ozkih parcelah; le ena parcela meri 1000 m², ena 700 m², ostale štiri pa komaj po 300 m².

Opuščeni travniki

- Pri opuščenih travnikih gre za tri komplekse parcel:
- travnike na prirodno ugodnih površinah (na revnicah ob potoku),
 - travnike nepravilnih oblik, ki izkoriščajo drabne reliefne ugodnosti (n.pr. plitve depresije),
 - oddeljene travnike ob gozdu ali v zatoku gozda.

Vsi trije kompleksi so enako občutljivi za opuščanje zaradi drobne parcelacije (večina parcel meri manj kot 1000 m²) ter njihove velike oddaljenosti (40 % parcel leži več kot 1,5 km izven vasi). V enem primeru je opuščen travnik ob domačiji kot posledica sezonske zaposlitve v tujini.

K.O. SEBEBORCI

Prirodne razmere

Naselje Sebeborci leži na prehodu med ravnim in gričevnatim delom Prekmurja, 7 km severno od Murske Sobotice.

Agrarno zemljišče Sebeborca zavzema tri reliefne enote:

- ravno in sušnejšo pleistocensko teraso,
- obrobje terciarnega gričevja ter
- vlažnejši svet ob potokih, ki pritekajo s terciarnega Goriškega in se zajedejo v teraso.

Nejobsežnejši in za kmetijsko izrabo najugodnejši del predstavlja dva kilometra široka pleistocenska terasa, sestavljena iz prode in peska ter prekrita s tanko ilovnato prstjo. Svet na terasi, posebno jugovzhodno od vasi, kjer je ta najmanj razčlenjena po potokih, je zaradi ugodnih prirodnih osnov v veliki meri izkoriščen za njive.

Ob potokih so vlažne sluvialne ravnice, ki so prekrivane z ilovnatimi nanosi. Ker je to slabše zemljišče, ga izkoriščajo v pretežni meri za gozd in travnik.

Obrobje terciarnega gričevja severno od vasi sestavljajo peski, ki so prekriti s slabšo prstjo. Ta svet je izkoriščen različno; v pretežni meri je prekrit z gozdom, deloma pa so na njem tudi njive in vinogradi.

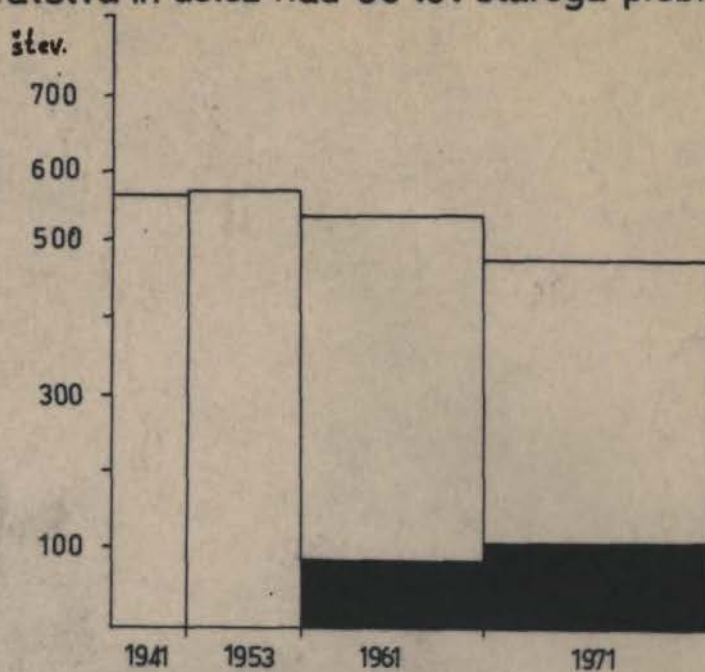
V klimatskem pogledu izredno ugodna razporeditev padavin (najbolj nemočeni meseci so junij, julij, avgust in september z nad 75 mm padavin) večkrat razvrednoti dejstvo, da padejo v usilivih, zato kljub vsemu obstaja nevarnost suše (povzeto po 40).

Družbenogospodarska slika

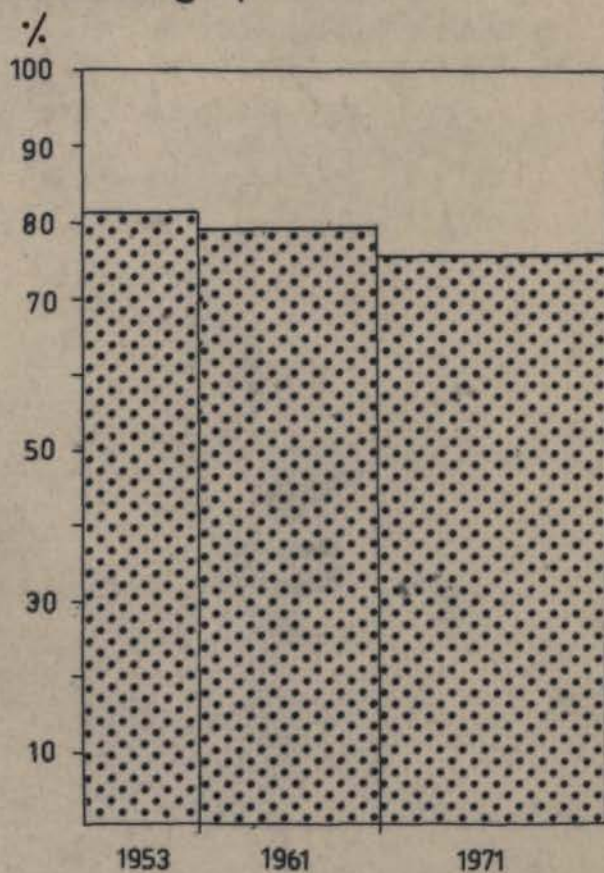
V celotnem povojnem obdobju število prebivalstva pada; v zadnjih desetih letih celo za 11 %. Le malenkost večja je stopnja padanja deleža aktivnega kmečkega prebivalstva (16 %). S padanjem števila prebivalstva se prebivalstvo stara: l. 1971 je bilo že 22,8 % prebivalcev starejših od 60 let (l. 1961 17,3 %). Delež aktivnega kmečkega prebivalstva je znašal po popisu iz l. 1971 še vedno 75 %.

K.O. SEBEBORCI

Rast šte. prebivalstva in delež nad 60 let starega prebivalstva

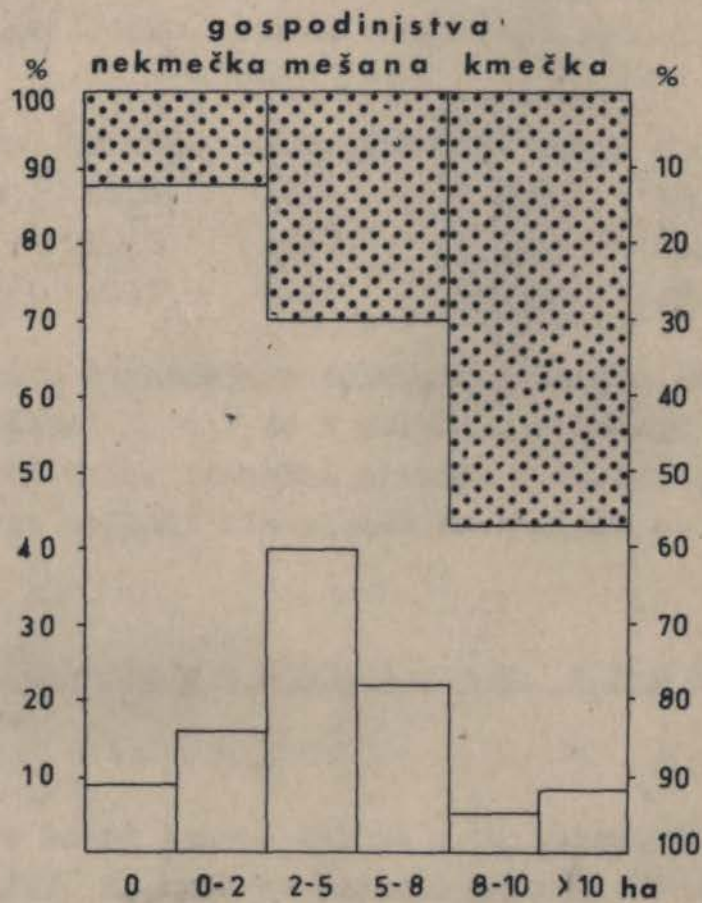

Delež aktivnega kmečkega prebivalstva

POSESTNA STRUKTURA IN SOCIALNO - EKONOMSKA STRUKTURA GOSPODINJSTEV ZA LETO 1971

K O SEBEBORCI

Socialnoekonomska struktura gospodinjstev je v času zadnjega štetja približno enaka kot l. 1961: 60 % kmečkih, 30 % mešanih in 10 % nekmečkih gospodinjstev.

Od vseh posestnikov jih ima kar 61,5 % manj kot 5 ha in le 14,6 % več kot 8 ha. Posestna struktura kot element agrarne strukture daje možnosti modernega načina kmetovanja le ozkemu krogu zemljiških lastnikov.

Osnovna zemljiška kategorija območja Sebeborci je njivski svet, za njim pa travniški. Struktura in gibanje zemljiških kategorij (po podatkih geodetske uprave) v razdobju 1960-1973 je bilo naslednje:

	njiva	travniki	sadovnjak	vinogradi	gozd	nerodovitno
1960	51,3	18,8	4,1	1,9	19,8	4,1
1973	50,9	19,5	3,7	1,6	20,0	4,3
razlika	-0,4	+0,7	-0,4	-0,3	+0,2	+0,2

Navedene razlike sovpadajo s splošnim procesom ekstenzifikacije kmetijske proizvodnje oz. so v skladu s procesom ozelenjevanja. Presenečajo nas edino neznatni premiki v 13-letnem obdobju, po splošnem mnenju najbolj dinamičnem času glede na spremembe v kmetijstvu.

Kmetijske površine v prelogu

Tehnika dela

Ob karti izrabe tal za K.O. Sebeborci v merilu 1:2000 za l. 1973 so bile za časovno primerjavo na razpolago tri karte za l. 1962: izrabe tal, zemljišča glede na posestno strukturo gospodinjstev ter zemljišča glede na socialnoekonomsko strukturo gospodinjstev. Karti izrabe tal sta bili med seboj primerljivi, zato pa ostali dve nista imeñi ustreznih ponovitev za l. 1973; potrebno ju je bilo obravnavati z določeno stopnjo previdnosti, vlasti še socialnoekonomsko strukturo gospodinjstev kot močno spremenljiv element.

Pri kartirjenju izrabe tal je prišlo do problema opredelitve opuščene sadovnjake. Za opuščeni sadovnjak smo šteli ne samo sadovnjake, ki so bili popolnoma opuščeni, torej tudi nekošeni,

marveč tudi najbolj ekstenzivno izkoriščane sadovnjake, v katerih lastniki kosijo trave in največkrat poberejo samo najboljše sadje, medtem ko se za sedno drevje nihče več ne zanima. Po takem kriteriju dobljene površine obsegajo precejšen del sadovnjakov in jih ne moremo svtomatično primerjati s podatki o opuščeni površini ostalih kulturnih kategorij.

Sodobni prelog

Globalna analiza opuščeni površin opozarja na njihove naslednje značilnosti:

- v letu 1962 še ni zaslediti površin v prelogu,
- v l. 1973 se pojavi prelog na vseh kulturnih kategorijah in sicer v sorazmerno skromnem obsegu,
- posebno močne spremembe v načinu izrabe tal se kažejo v prehodu njivskih površin v travniške.

Opuščene površine po kulturnih kategorijah v l. 1973

	njive	travniki	sadovnjaki	vinogradi
ha	8,10	0,51	16,80	0,64
%	2,0	0,3	58,3	5,0

Opuščene njivske površine

Analiza opuščeni njiv na podlagi analize prirodnih pogojev in socialno-posesne strukture lastnikov izpred desetih let nakazuje vlogo in intenzivnost t.im. "socialnih" dejavnikov. Skoraj tretjini parcel ne moremo najti vzroka za opuščanje v prirodnih razmerah. Poleg tega pri opuščeni njivah v večini primerov nastopajo prirodni dejavniki skupaj s "socialnimi". Prirodni pogoji sami nastopajo le v slabi petini primerov.

Pogostnost nastopenja dejavnikov opuščanja njivskih površin:

premajhna velikost parcel:.....	18 %
neprimerna posesna struktura lastnika:.....	11 %
neprimerna socialna struktura lastnika:.....	22 %
neugodne prirodne razmere:.....	36 %
velika oddaljenost parcel:.....	13 %

Kot vzrok opuščenja se največ pojavljajo slebe prirodne razmere (36 %), od katerih pa le ena tretjina nastopa kot edini vzrok, v ostalih dveh tretjinah se povezuje z drugimi potencialnimi vzroki.

Ostalih dejavnikov ne moremo praktično obrevnavati ločeno, saj predstavljajo enoten družbenogospodarski kompleks. Med njimi lahko podčrtamo socialno strukturo gospodinjstev oz. polkmečka gospodinjstva iz l. 1962, saj pomenijo rezultato učinkovanja neugodnih gospodarskih elementov (majhne parcele, drábne posestve, oddaljenost parcel).

Več kot značilno je pojavljanje neprimerne socialne strukture gospodinjstev skupaj z drugimi dejavniki opuščenja v več kot 70 % primerov.

Od naštetih elementov velja omeniti veliko oddaljenost parcel, saj so parcele nedomsčinov pod močnim udarom opuščenja, kljub dobrim prirodnim pogojem.

Nastopajoče dejavnike opuščenja njivskih površin lahko združimo v dve skupini:

- tehnično-organizacijski dejavniki (premajhna velikost parcel, neprimerna posestna struktura, velike oddaljenost parcel); 42 %
- neugodni prirodni pogoji: 36 % nastopajočih dejavnikov.

Preostalega deleža ne moremo uvrstiti med dejavnike, kvečjemu med "posledične vzroke", saj je neprimerna socialna struktura (mešana in nekmečka gospodinjstva) predvsem posledica delovanja preje omenjenih faktorjev. "posledična vzročnost" spremenjene socialne strukture gospodinjstev se kaže v tem, da so podatki za socialno strukturo 11 let starejši od podatkov o opuščenih površinah ter vzporedno pojavljanje mešanega in nekmečkega tipa gospodinjstev s faktorji opuščenja obdelave njivskih površin.

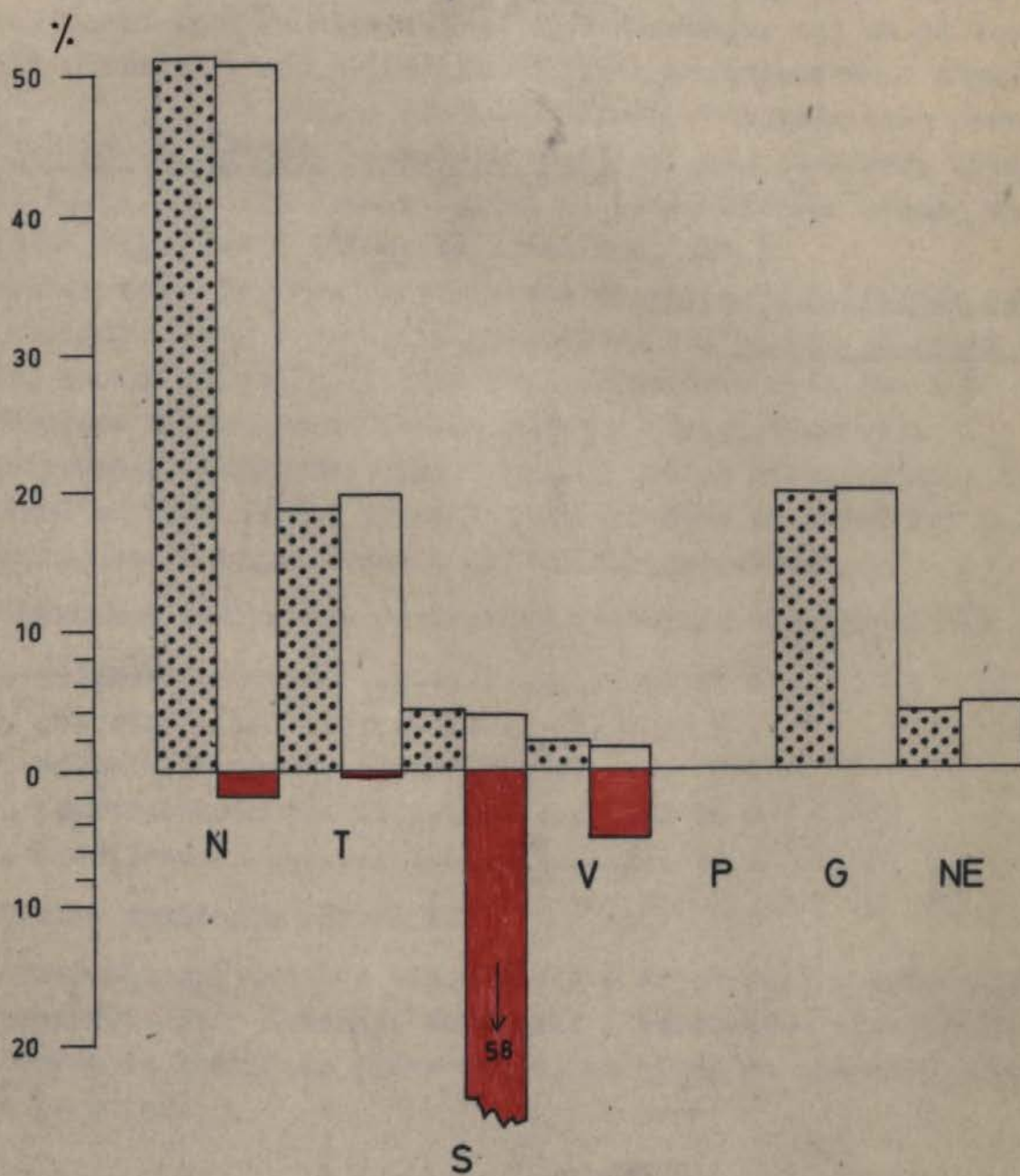
Opuščene njivske površine odražajo predvsem močne družbenogospodarske spremembe v zadnjem desetletju.

Opuščeni sadovnjaki

Sadovnjaki so tista kulturna kategorija, za katero je najbolj težko ugotoviti stopnjo izkoriščenosti oz. opuščenosti, zato moremo jemati vrednosti za opuščene površine z vnaprej znanimi pridržki.

K.O. SEBEBORCI

Struktura zemljiških kategorij 1960 - 1973

Analiza socialnoekonomske strukture lastnikov ni dela nobenih jasnih zakonitosti. To potrjuje že večkrat izraženo tezo, da tradicionalni obišni sadovnjaki ne ustrezajo sodobnim ekonomskim in agrarnim zahtevam kmetijske proizvodnje; opuščenost sadovnjaka (sadnega drevja) v prvi etapi ne pomeni samo socialne preselitve lastnika, ampak tudi preusmeritev kmets v modernejši način kmetijske proizvodnje.

Opuščeni vinogradi

Prekmursko vinogradništvo pomeni samo dopolnilno dejavnost tradicionalnemu načinu kmetovanja, saj mu za večjo vlogo manjka vrsta prirodnih in dražbenogospodarskih pogojev.

Od skupno osmih opuščenih vinogradniških parcel nima nobena ^{dobrih} ~~majhnih~~ prirodnih osnov za gojenje vinske trte. Zanje je značilna lega v dolini ob vodi, ob robu gozda, na neugodni ekspoziciji ali majhnem naklonu, itd.).

Veliko vlogo pri opuščanju igrata še velika oddaljenost parcel (večinoma v rokah zunanjih lastnikov) ter majhna velikost parcel, saj nobena ni večja od 1500 m², večina celo manj kot 1000 m², združena z neustrezno obliko parcele (dolgi trskovi).

Prirodne in ekonomske osnove takega načina vinogradniške dejavnosti so tako slabe, da so nezanimive tako za kmets kot polkmets, za lastnike majhnih kot večjih posestev.

Pogostnost nastopenja dejavnikov opuščanja vinogradniških površin:

1. velikost parcele:	23 %
2. posestna struktura:	5 %
3. socialnoekonomske strukture:	9 %
4. prirodne razmere:	36 %
5. oddaljenost:	27 %

Število opuščenih parcel 8.

Neekonomičnost dodatne vinogradniške dejavnosti tradicionalnega kmetijstva se v današnji dobi kaže z izločenjem vinogradniških površin iz kmetijske proizvodnje, ne glede na socialno strukturo lastnika.

Opuščeni travniki

Opuščene travniške površine obsegajo le neznatne površine, zato bi bilo nemogoče izluščiti kako zakonitost. V precejšni meri gre za mokrotne travnike, ki so zelo občutljivi za spremembe v ekonomski ali socialni strukturi lastnikov.

K.O. ŽDINJA VAS

Prirodnogeografska oznaka

Ozemlje K.O. Ždinjs vasi v neposredni bližini Novega mesta obsega dve osnovni prirodni enoti: ravninski del ob Krki ter gričevnat svet s Trško goro.

Kemeninske zgradbe je sorazmerno preprosta; zgornjekredni klestični skladi na severnem delu katastrske občine že od nekdanj privlačijo vinogradniške površine. Čisti zgornjejurski spenci sestavljajo osrednji del občine, na njih pa so se razvili raznovrstni kraški pojavi (vrtače, suhe doline, precejšna kremenitost površja). Izraba tal se mora ozirati na konfiguracijo terena, zato imajo travniki in njive čisto za obdelavo neugodne oblike in velikost. Na manjšem južnem delu katastrske občine se jurski spenci prekriti s pleistocensko-pliocenskimi ilovicami.

Prst je na splošno precej ilovnata in kisla s precejšnjimi lokalnimi razlikami v debelini.

Mikroklimatski pogoji za gojenje vinske trte so na gričevnatem svetu zaradi različnega nagiba in različne ekspozicije zelo različni. Kjer je nagib površja manjši od 6° ni več vinogradov oz. se opuščajo.

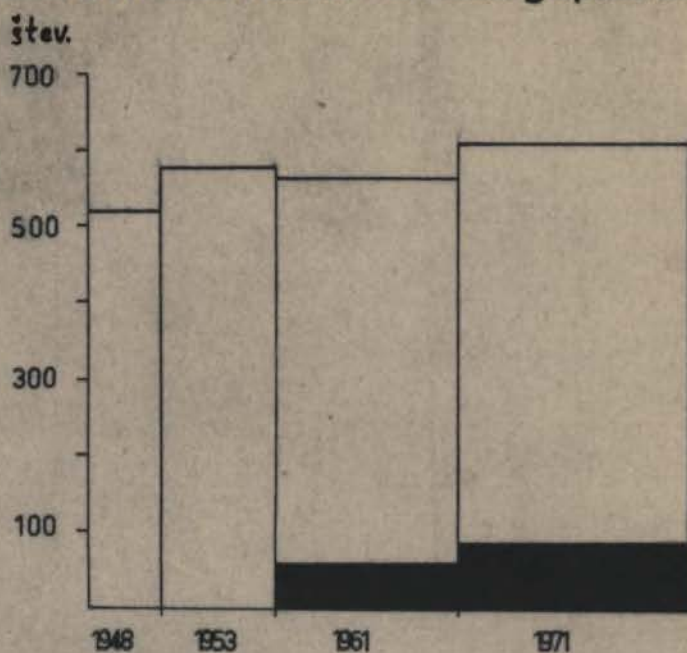
Njive zaradi precejšnjega naklona (8-14°) ležijo na terasah entropogenega nastanka z neutrjenimi spodnjimi robovi (mejami, ježami), kar je posebno nevarno za strojni način obdelave. Ločenost posameznih njiv z ježami onemogoča normalno zložbo parcel in s tem moderen (ekonomičen) način kmetovanja (povzeto po 54).

Družbenogospodarske razmere

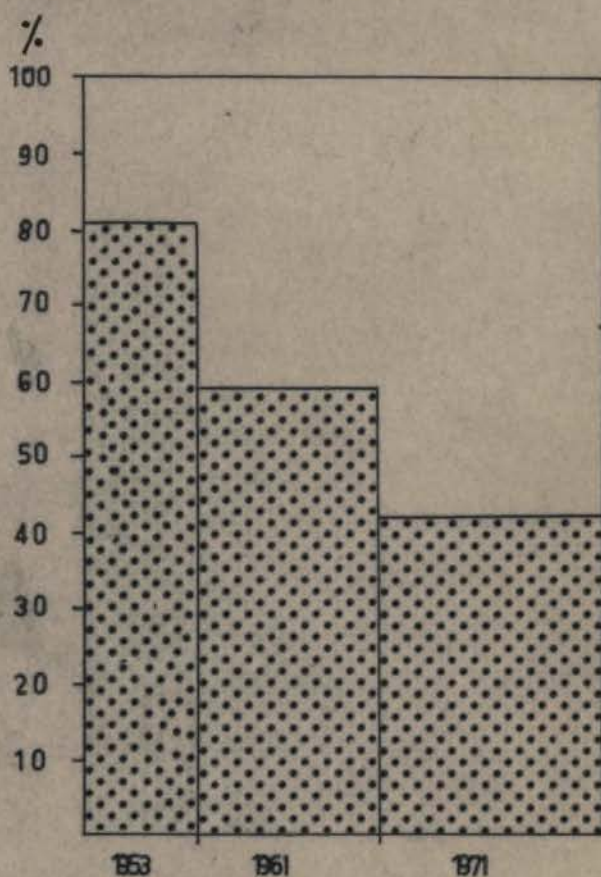
V okviru K.O. Ždinjs vasi spada pet naselij: Ždinjs vasi,

K.O. ŽDINJA VAS

Rast štev. prebivalstva in delež nad 60 let starega prebivalstva

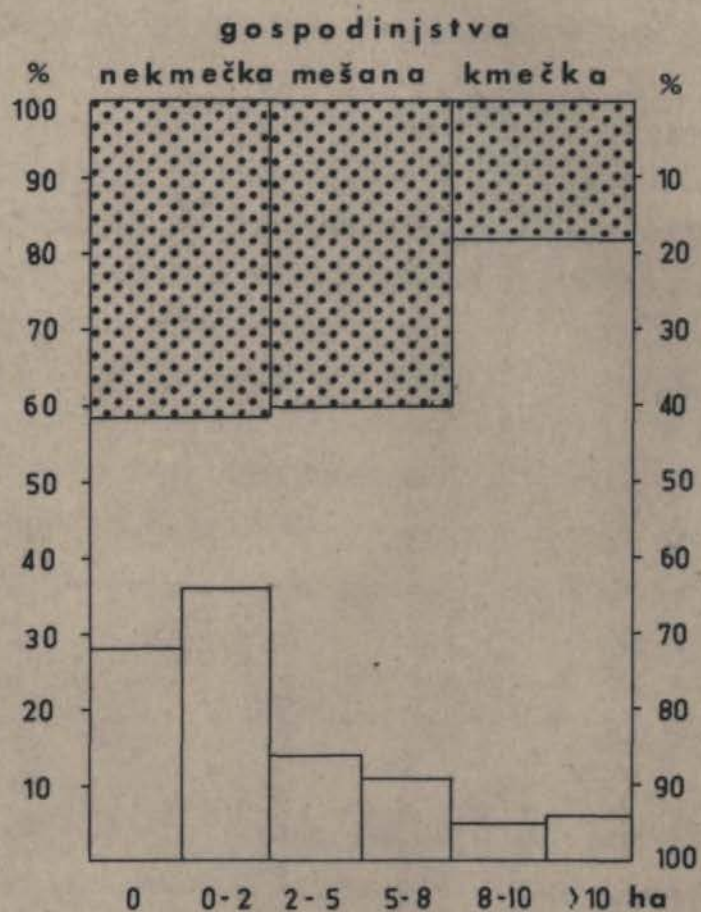

Delež aktivnega kmečkega prebivalstva

POSÉSTNA STRUKTURA IN SOCIALNO – EKONOMSKA
 STRUKTURA GOSPODINJSTEV ZA LETO 1971

KO.ŽDINJA VAS

Mačkovec, Sevnica, Trška gora in Golušnik. V gibanju števila prebivalstva celotno območje izkazuje zelo labilno stanje, saj je po rezultatih popisov število prebivalstva stalno niha okrog določene vrednosti. Ob stagniranju števila prebivalstva pa narašča delež nad 60 let starega prebivalstva, ki je l. 1971 znašalo že 14,6 % ob 10,3 % leta 1961.

Bližina Novega mesta vedno močnejše vpliva na socialno strukturo prebivalstva; aktivnega kmečkega prebivalstva je bilo l. 1971 sicer še vedno 42 %, vendar je bila letna stopnja upadnega aktivnega kmečkega prebivalstva med zadnjima popisoma precejšnja - 1,7 %.

Posebno močne spremembe je doživela socialnoekonomska struktura gospodinjstev: delež kmečkih gospodinjstev se je v prejšnjem desetletju zmanjšal od dobre tretjine na slabo petino. Vse več je nekmečkih gospodinjstev, kar govori o določeni dostopnosti območja industrijskim središčem.

Polovica zemljiških posestnikov ima do dva hektara zemlje in le 15 % nad osem hektarov. Ekonomska vrednost take posestne strukture je lepše razvidna iz strukture zemljiških kategorij, po podatkih geodetske uprave:

	njiva	travniki	sedovnjaki	vinogradi	pašniki	gozdi	nerodovitno
1960	33,3	4,7	2,1	18,2	11,5	24,0	6,3
1973	30,4	7,5	2,4	14,5	11,8	27,0	6,4
razlike	-2,9	+2,8	+0,3	-3,7	+0,3	+3,0	+0,1

Pomembnejše gospodarska osnova so njivske površine, ki pa ne ustrezajo modernemu načinu kmetovanja (glej poglavje o prirodnogeografskem pregledu), medtem ko je pri vinogradniških površinah potrebno računati na izredno velik delež zunanjih lastnikov ob že itak problematičnem gospodarjenju z vinogradi.

Posestna struktura, ustrezna zahtevam preživelega polikultur-
nega načina kmetovanja ter v skladu s tem pestre strukture parcel (tako glede kulturnih kategorij kot števila, oblike in oddaljenosti) na zemljišču z ne najboljšimi prirodnimi pogoji (zakraselost, nag-njenost, kislost tal) v današnji obliki ne dopušča ekonomičnega načina kmetovanja.

Kmetijske površine v prelogu

Tehnika dela

Kot osnovni delovni material so nam predstavljale karte izrabe tal, zemljišča glede na posestno strukturo lastnikov ter glede na socialnoekonomsko strukturo gospodinjstev za K.O. Ždinja vas v merilu 1:2880. Kartiranje je bilo izvršeno jeseni 1973. Poleg kartografskega materiala smo uporabljali rezultate ankete gospodinjstev, izvedene v istem času. Posebna pozornost je bila posvečena opuščanju vinogradniških površin, zato sta bila v analizo vzeta tudi ekspozicija in nклон pobočij, poleg ostalih štirih parametrov: velikosti parcele, posestne skupine lastnika parcele, socialne strukture lastnika parcele ter kompleksno ocenjenih prirodnih razmer. Za usnjenost so bili vzeti naslednji razredi: pod 12°, 12-18, ter nad 18° (58).

Opuščene vinogradniške površine

Za leto 1973 je bilo ugotovljeno, da je bilo v K.O. Ždinja vas 6,14 ha vinogradov v prelogu ali 6,7 % vseh vinogradniških površin.

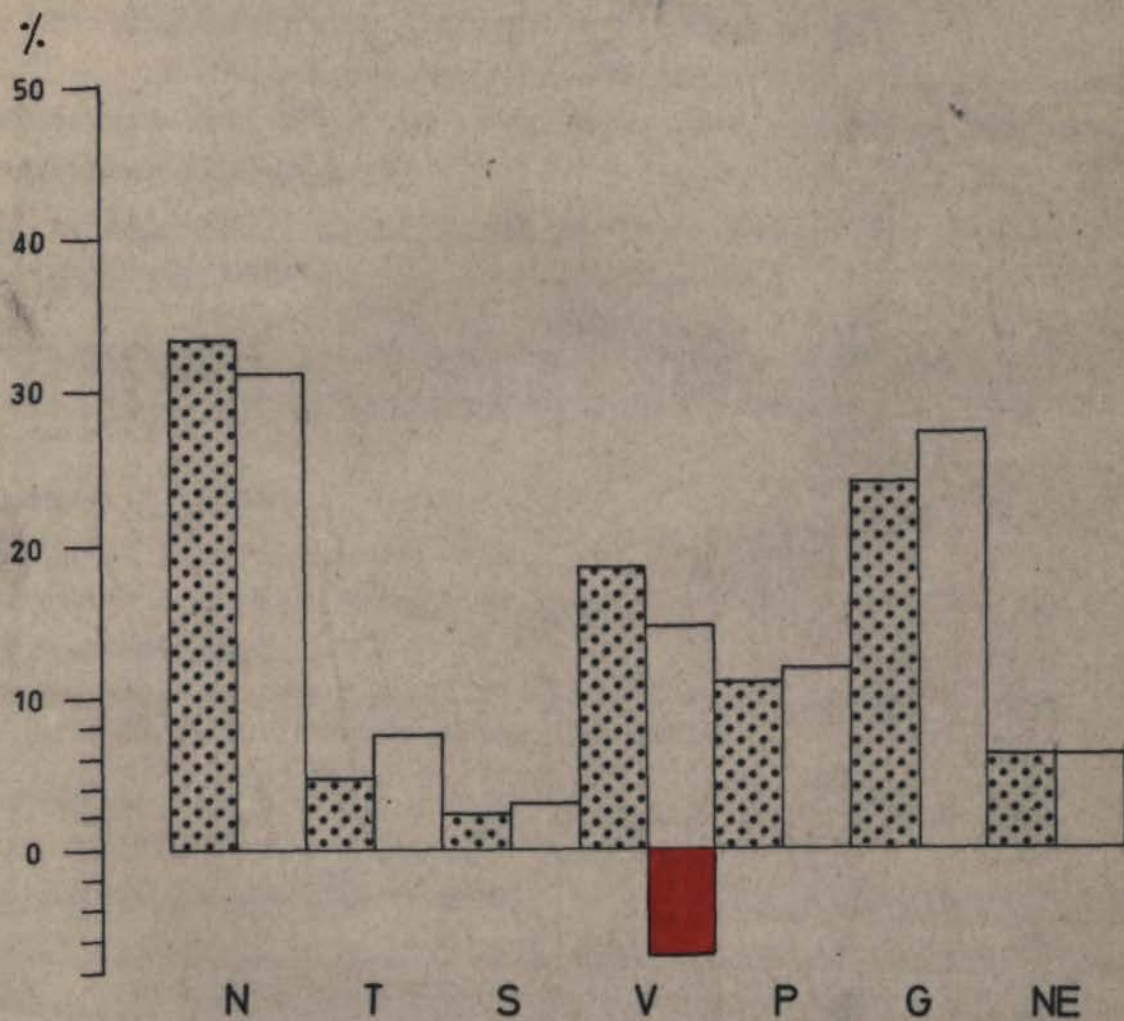
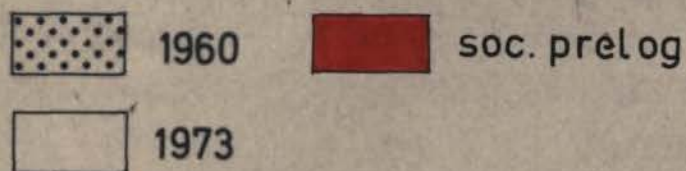
Kot možni vzroki za opuščanje obdelave nastopa vrsta dejavnikov, največkrat v različnih kombinacijah. Zanimivo je, da je 27 opuščeni parcel uvrščenih v 13 različnih kombinacij dejavnikov opuščanja vinogradov. Pri vseh omenjenih skupinah, razen pri dveh, je prisoten socialnoekonomski (v najožjem pomenu izraza) dejavnik.

Izredno nestabilnost je pokazal specifičen element agrarne strukture obratnavnega območja - velik delež vinogradov v lasti zunanjih lastnikov. 79 % opuščeni parcel je bilo v lasti zunanjih lastnikov, ki bivejo nekaj kilometrov izven katastrske občine.

Analiza prirodnih razmer opuščeni vinogradniških parcel ter socialnoekonomskega položaja njihovih lastnikov je pokazala, da v veliki večini primerov nastopa več elementov hkrati, ki bi -vsek s svoje strani- utegnili biti vzrok za opustitev obdelave vinogradov.

K.O. ŽDINJA VAS

Struktura zemljiških kategorij 1960 - 1973

Vzroki opuščenja se pojavljajo v najrazličnejših kombinacijah petih osnovni dejavnikov (velikost parcele, velikost posesti lastnika, socialna struktura lastnika, naklon parcele ter kompleks ostalih prirodnih razmer). Deset različnih kombinacij je zastopanih le z enim primerom, medtem ko se le v treh pojavlja več parcel:

- velikost parcele, velikost posesti in socialna struktura lastnika;
- velikost posesti, socialna struktura lastnika in prirodne razmere;
- socialna struktura lastnika, prirodne razmere.

Proučitev pogostnosti pojavljanja dejavnikov, ki nastopajo kot vzroki za opuščenje, je pokazala na dva osnovna kompleksa dejavnikov:

- a) socialno-posestne razmere lastnika zemlje (61 % primerov) in
- b) prirodne razmere (27 % primerov).

Pogostnost pojavljanja potencialnih dejavnikov opuščenja obdelave pri 27 opuščenih vinogradniških parcelah:

	štev.	%
premajhna velikost parcele	6	9
neugodna posestna struktura	16	24
neugodna socialna struktura lastnika	25	37
nagnjenost parcele	2	3
slabe prirodne razmere	18	27
od tega skrajno slabe 11 ali 16 %		
skupaj	67	100

Še enkrat je treba poudariti, da prirodni dejavnik kot edini vzrok opuščenja obdelave nastopa le v enem primeru, v vseh ostalih je povezan z neprimerno socialno-posestno strukturo.

Prav tako je treba omeniti, da so prirodni pogoji na šestini parcel izrezito neugodni in so, po našem mnenju, odločilno vplivali na opuščenje obdelave (majhen naklon, neugodna ekspozicija, nižinske lega, lega ob gozdu, itd.).

Kljub tehničnim pomanjkljivostim izbranih kriterijev za opredelitev kritične meje gospodarnosti obdelave zemlje, včasih vprašljivih metodoloških pristopov do teženja posameznih

elementov družbenega in prirodnega značaja, subjektivnosti pri ocenjevanju pomembnosti posameznih dejavnikov ter pomenjkljivosti v materielu je jasno izražena socialnoekonomska plat opuščenja obdelave.

K. O. KOZJANE

Prirodne razmere

Ozemlje K.O. Kozjane leži na nepropustnih eocenskih kamninah osrednjega dela Brkinov na nadmorski višini 530-750 m. Naselje leži na slemenu, medtem ko je kmetijska zemlja izkoristila vsako položnejšo obliko reliefno močno razgibanega sveta. Specifičnost klima se kaže v mediterenskih vplivih v poletnem času ter v vplivu kontinentalnih zračnih mas v hladnejšem delu leta. Predvsem ta zadnji vpliv je večkrat neprijeten za kulturo, saj povzroča zgodnje jesenske in pozne spomladanske pozebe ter burje pozami, zato gojenje zahtevnejših kultur ni možno.

Družbenogeografski oris

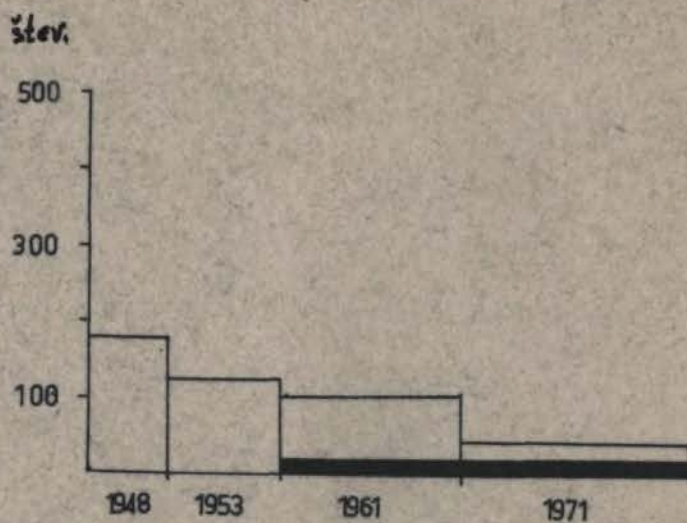
Za demografsko strukturo obravnavanega območja sta značilni predvsem dve potezi: hitro zmanjševanje števila prebivalstva ter izredno neugodna starostna struktura.

Samo med zadnjim popisom se je število ~~pxx~~ prebivalstva zmanjšalo za več kot polovico (indeks 46), torej letno za celih 5 %. Kljub izredno velikemu deležu nad 60 let starega prebivalstva se prebivalstvo v zadnjih treh letih ravno tako močno odseljuje, naravnost beži iz tega predela.

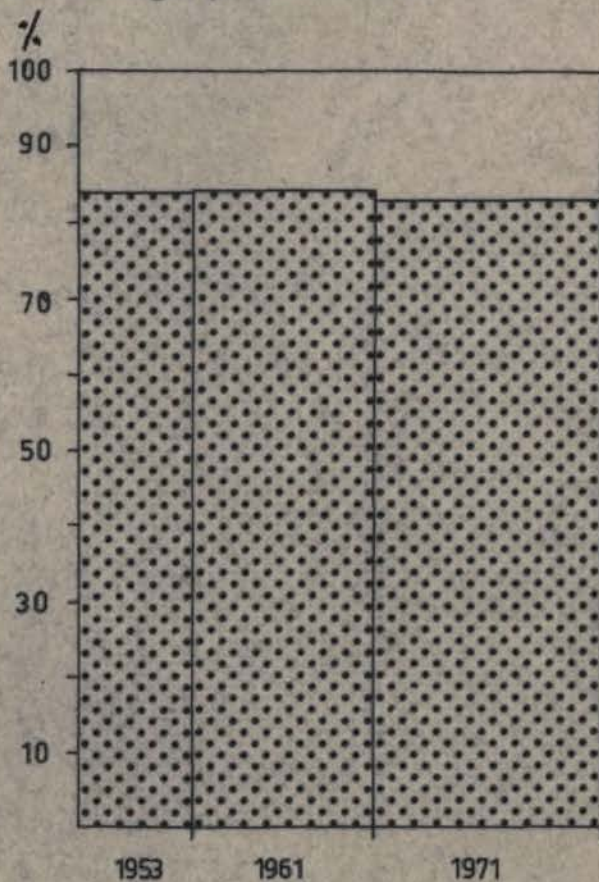
Številčna predstavitev ostarevanja prebivalstva pokaže na naslednjo sliko: l. 1961 je bilo 19,4 % prebivalcev starejših od 60 let, l. 1971 že 50 %, čez dve leti pa 56 %.

O gospodarski aktivnosti je sploh težko govoriti. Kmetijska proizvodnja, kot edina gospodarske dejavnost domačinov, je primerna starostni strukturi aktivnega prebivalstva; torej je takšna, da ne dovoljuje prebivalstvu, da bi umrlo od lakote. Nosilec primitivne neagrarne dejavnosti (skromnih oblik gozdarstva) je na-

Rast štev. prebivalstva in delež nad 60 let starega prebivalstva

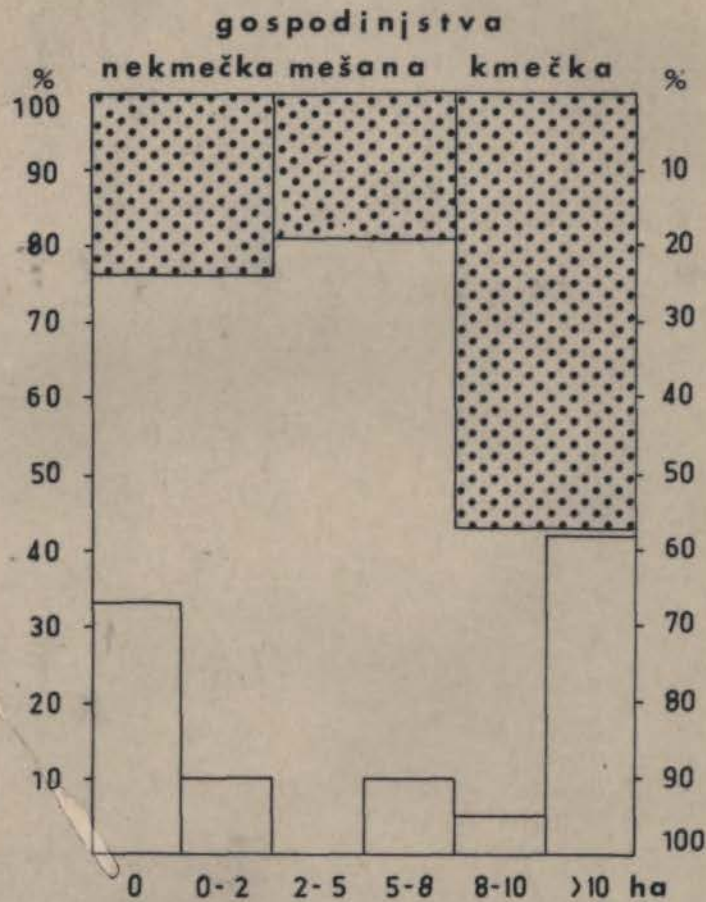

Delež aktivnega kmečkega prebivalstva

POSESTNA STRUKTURA IN SOCIALNO - EKONOMSKA STRUKTURA GOSPODINJSTEV ZA LETO 1971

K. O. KOZJANE

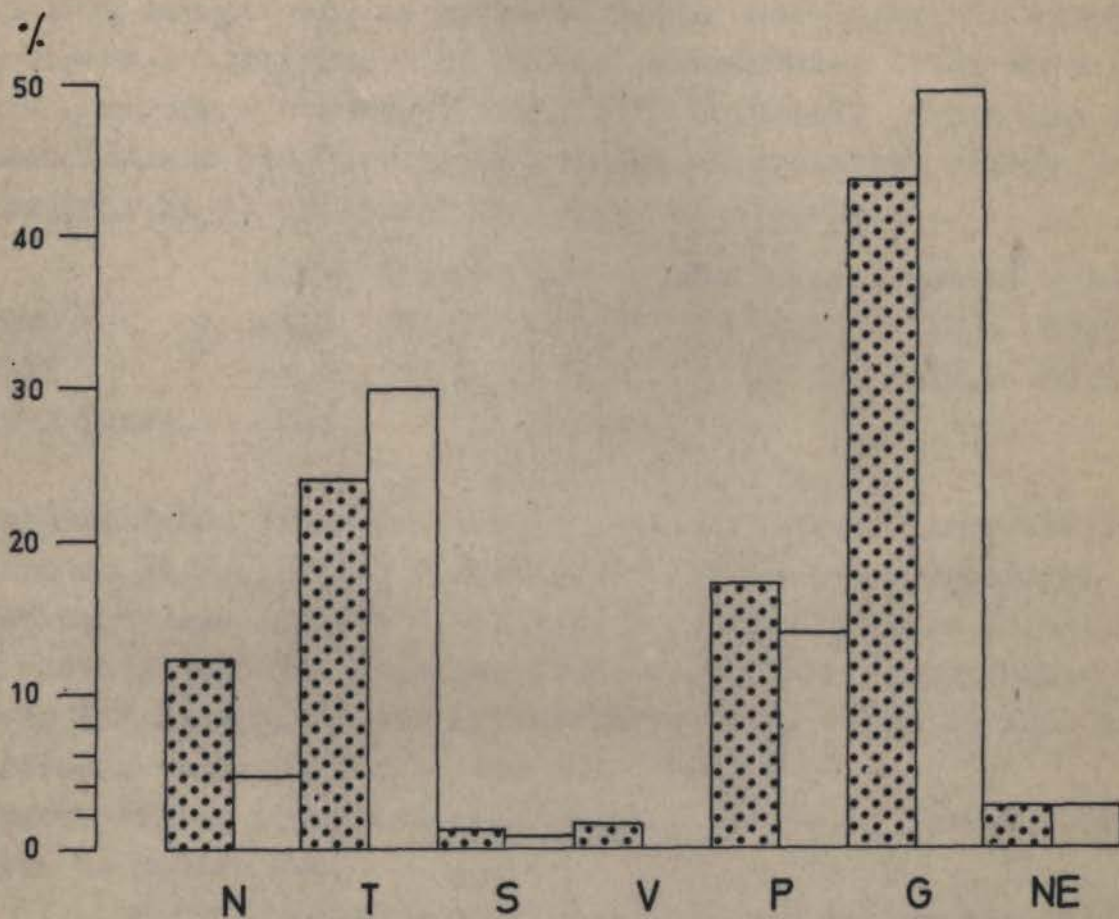

K.O. KOZJANE

Struktura zemljiških kategorij 1960 - 1973

1960

1973

selju tuj, ravno tako ekonomsko zostel element iz Bosne. V taki demografski situaciji posestna struktura nima nobenih prave vrednosti, saj prebivalstvo nima moči, da bi obdelalo obstoječe kmetijske površine. To velja posebno za dve tretjini gospodarstev, ki imata več kot 10 ha zemlje.

Sodobni prelog

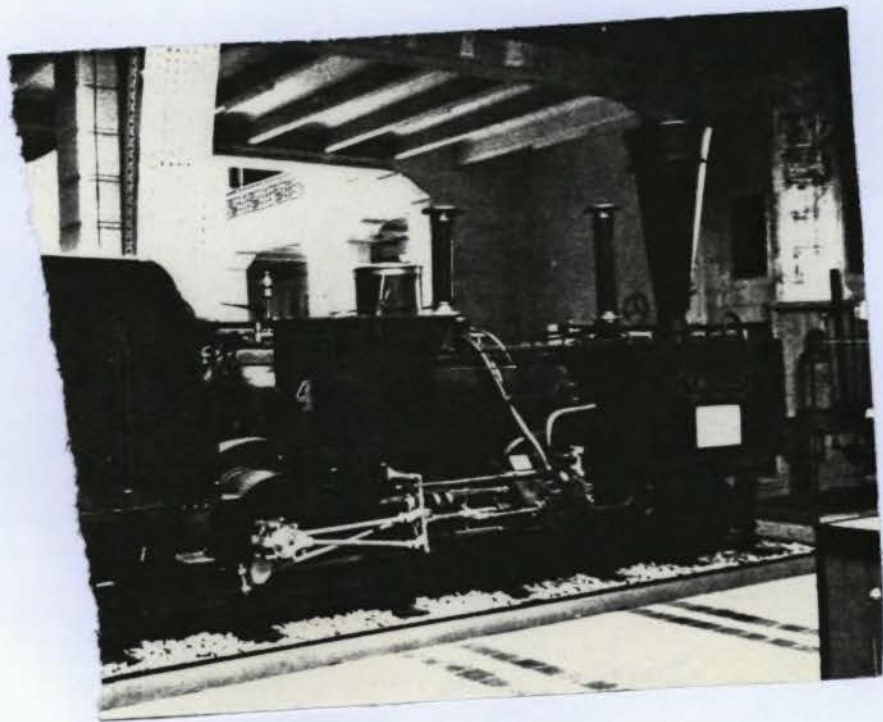
Za strukturo zemljiških kategorij sta bili na razpolago dva vira podatkov: podatki geodetskega zavoda za l. 1960 in 1973 ter podatki za površino njiv, sadovnjakov in vinogradov, dobljeni s kartiranjem na terenu samem. Poleg težko dojemljivih sprememb v strukturi zemljiških kategorij je posebno zanimiva razlika med "urednimi" podatki in dejanskim stanjem v pokrajini, ki jo prikazuje naslednja razpredelnica:

I	njive	travnik	sadovnjak	vinograd	pašnik	gozd	nerod.
1960	11,2	23,9	0,7	1,1	17,0	43,6	2,5
1973	4,5	29,6	0,4	0	14,0	49,0	2,5
1973 (kart.)	0,6		0,3				

Kakorkoli že, dejansko je bilo leta 1973 gospodarsko aktivnih samo še 14 % njivskih površin, kot jih izkazujejo podatki geodetske uprave za isto leto. Njivske površine so se ohranile le v največji bližini naselja, tako da je napor premagovanja razdalj čim manjši. Nobene njivske parcele ni večja od 1000 m², poprečna velikost znaša leto manj kot 500 m².

Sadovnjaki so popolnoma neoskrbovani, sadje se jeseni večinoma niti ne pobira več.

V to območje popolnega razkroja kulturne pokrajine je posegel zunanji dejevnik - Gozdno gospodarstvo, ki je izvedlo obširno akcijo pogoždovanja in s tem, sicer za prostor zelo pozitivnim ukrepom, dejansko potrdilo soglasje naše družbe, da za nas, našo družbo in naše gospodarstvo izgublja vrednost del prostora, predvsem pa človek v tem okolju.

V O K L O

Fizičnogeografske poteze

Naselje leži, skupno s pripadajočim zemljiščem, na končnem delu peščenega vršaja Kokre. Ravno na tem območju prihaja do prepletanja prodnih plasti z glinenimi. Tla so debela rjeva podzolasta na glinasto-prodnati osnovi. Debel ilovnat sloj se lahko upira dolgotrajnejšim sušam, glinasto-prodnata osnova pa omogoča redno odcejanje odvišnih padavin. Tla so dobro humozna, zmerno kislila in zlasti primerna za krompir in krmne rastline (povzeto po 97).

Družbenogeografske razmere

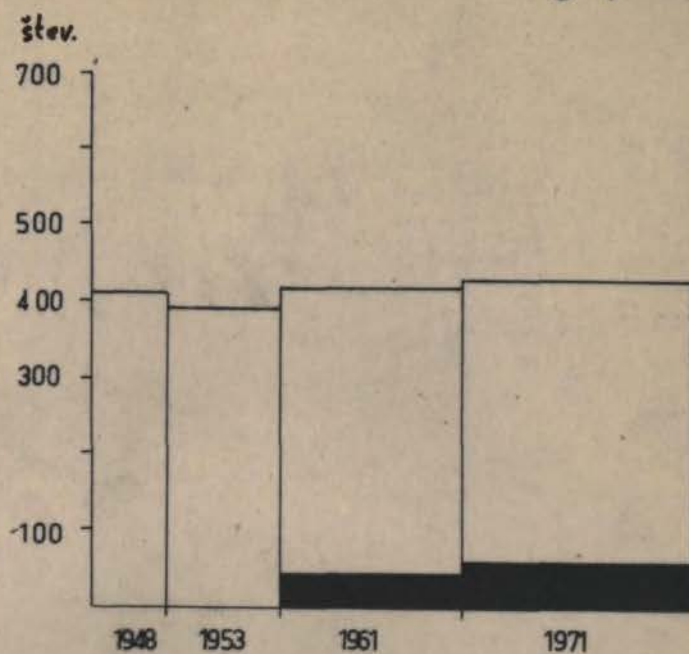
Od popisa prebivalstva l. 1953 dalje število prebivalstva raste. Povečanje števila prebivalstva gre na račun nekmečkega prebivalstva, ki si gradi hiše v domačem okolju. Delež aktivnega kmečkega prebivalstva znaša 30 %; ta se počasi ~~zmenjšuje~~ zmanjšuje na račun nekmečkega prebivalstva, ki ostaja v vasi, medtem ko ostaja socialnoekonomska struktura gospodinjstev na kmečkih gospodarstvih skoraj nespremenjena zadnjih 15 let. Vzrok za tako stanje moramo iskati v agrarni strukturi ter organiziranem odkupu kmetijskih pridelkov.

Po rezultatih popisa prebivalstva za l. 1971 je imelo 57 % posestnikov manj kot 2 ha zemlje, na drugi strani pa je bilo kar 22 % gospodarstev z več kot 10 ha zemlje. Skoraj tri četrtine zemlje je v rokah posestnikov z nad 10 ha zemlje.

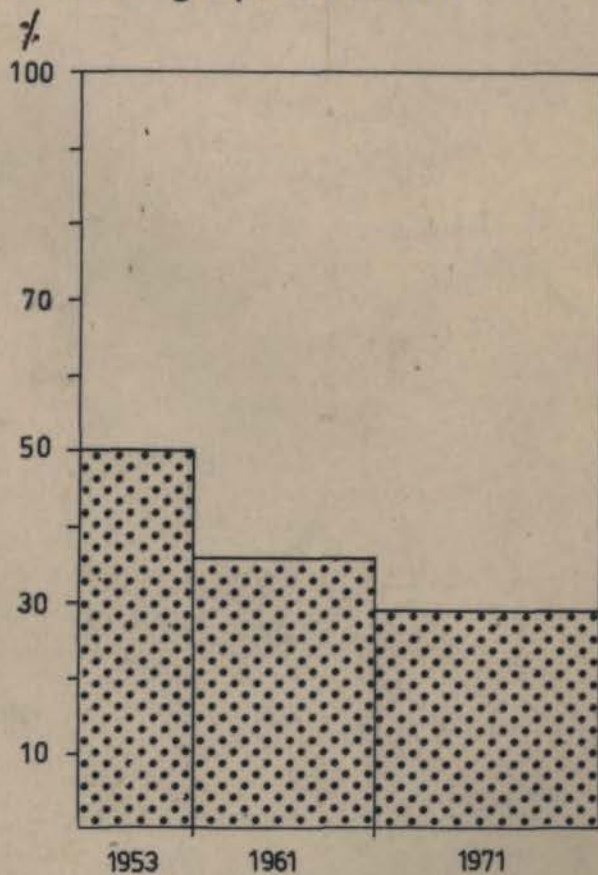
Ugodna struktura zemljiških kategorij (47 % njiv, 45 % gozda) je ob zagotovljenem odkupu krompirja, mleka in živine (KZ Kranj, Mlekarna Kranj) omogočila že kmalu po petdesetih letih blagovno proizvodnjo. Omenjeno dejstvo ter parcelacija v obliki pravilnih in obsežnih prog sta ob velikopotezni uporabi kmetijske mehanizacije ustverila sorazmerno trdno kmečko strukturo in to v obliki kmečkih kot polkmečkih obratov. Čista kmečka gospodinjstva so na gospodarstvih, večjih od 10 ha. Vsako gospodinjstvo, ki živi na obratu z več kot 5 ha zemlje ima od kmetijske mehanizacije vsaj traktor.

VOKLO

Rast štev. prebivalstva in delež nad 60 let starega prebivalstva

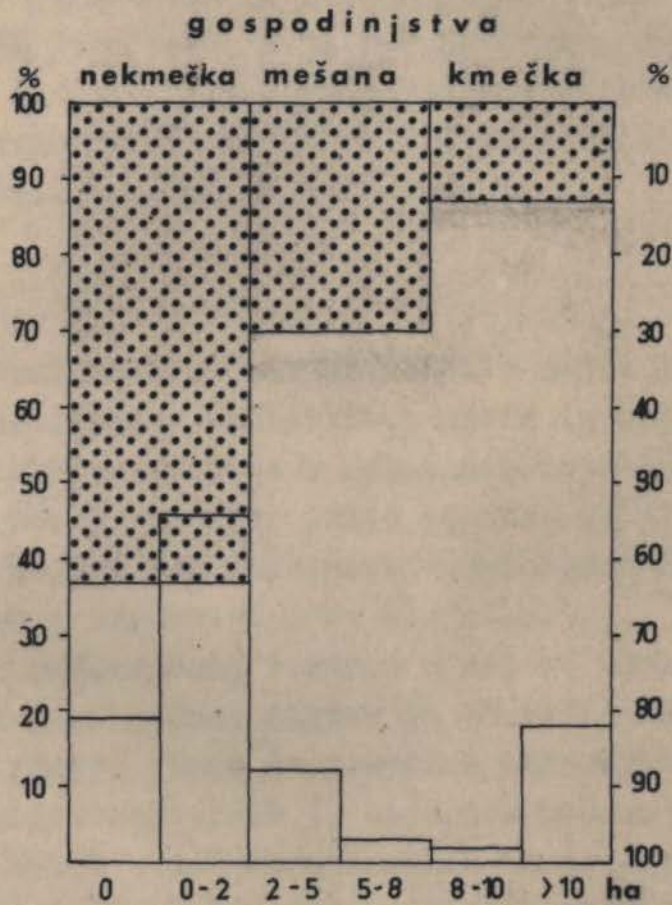

Delež aktivnega kmečkega prebivalstva

POSESTNA STRUKTURA IN SOCIALNO - EKONOMSKA
 STRUKTURA GOSPODINJSTEV ZA LETO 1971

VOKLO

V bližnji bodočnosti še ni nevarnosti, da bi bile kmetijske zemlje opuščene, saj si tudi lastniki zemlje z manj kot 5 ha, ki imajo 15 % vse zemlje, obdelujejo zemljo z najeto kmetijsko mehanizacijo, ali pa dajejo zemljo v najem kmetom.

Kmetijske površine v prelogu

Tehnika dela

Karta izrabe tal za leto 1973 je pokazala, da o opuščeni kmetijskih površinah ne moremo govoriti, razen o posebni obliki preloga v sadovnjaku. Razumevanje stanja in procesov preobrazbe agrarne strukture v Voklem sta omogočili anketi gospodinjstev, izvedeni l. 1969 in 1973.

Sodobni prelog

Določeno obliko preloga je bilo najti le v sadovnjakih, kjer gre za skrajno ekstenziven način izrabe sadnega drevesja. Če se taka oblika preloga v določenih letnih dobah skriva (poleti) in jo torej marsikdo lahko zanika, pa ni mogoče zanikati vrednosti pojasa kot indikatorja določenih družbenogospodarskih sprememb v strukturi gospodinjstev.

Pri "opuščenih" sadovnjakih (skupno 6 ha) so udeleženi vsi socialnoekonomski tipi gospodinjstev in to približno v deležih, kakršni jim pripadajo glede na površine sadovnjakov. Očitno ne gre le za posledico socialnih (v najožjem pomenu besede) procesov, pač pa za širok splet gospodarskih in družbenih sprememb ter novega vrednotenja tradicionalnih elementov agrarne strukture.

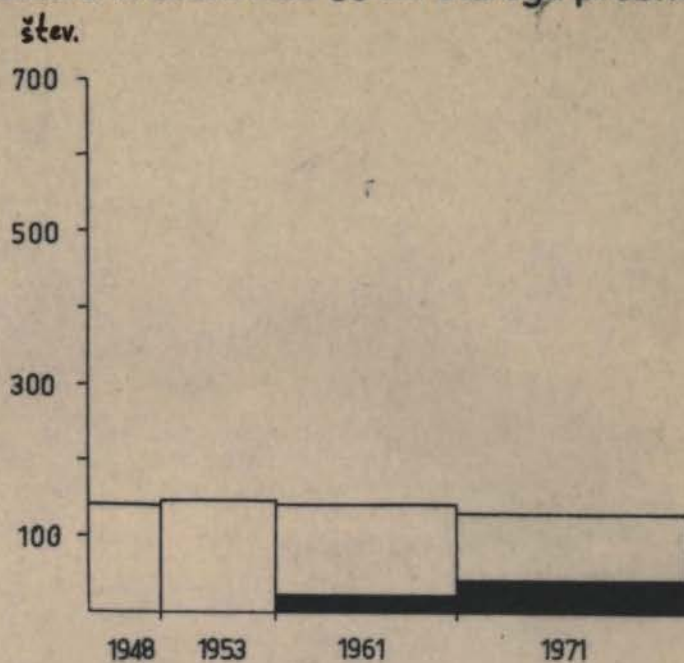
K. O. KRAJNA VAS

Oris prirodnih razmer

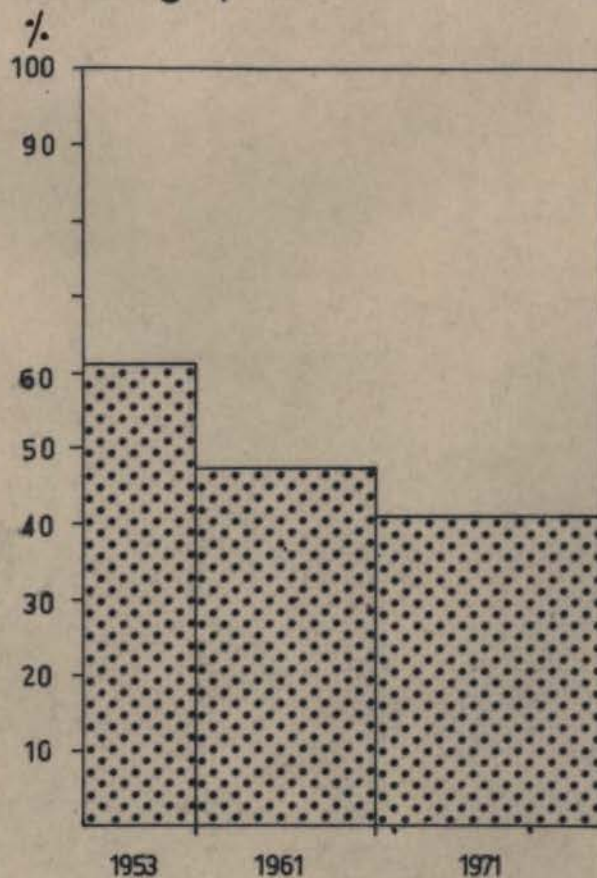
Zemljišče Krajne vasi je tipičen predstavnik vrste tega ravniškega sveta matičnega Kraša. Proučevanja fizičnoge-

K.O. KRAJNA VAS

Rast štev. prebivalstva in delež nad 60 let starega prebivalstva

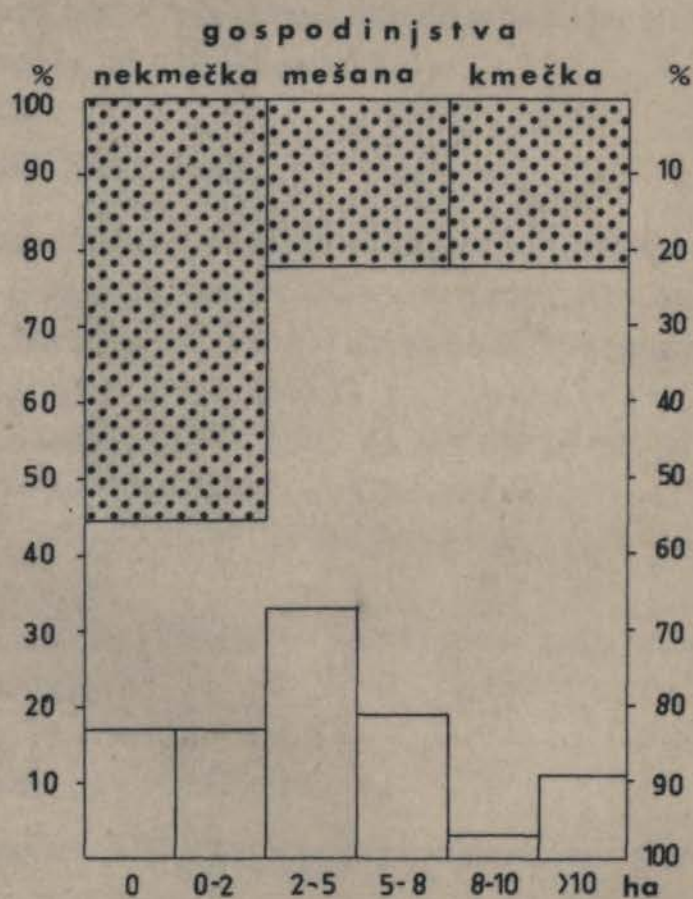

Delež aktivnega kmečkega prebivalstva

POSESTNA STRUKTURA IN SOCIALNO - EKONOMSKA
STRUKTURA GOSPODINJSTEV ZA LETO 1971

K.O. KRAJNA VAS

grafskih elementov so pokazale, ^{na} veliko sovpadanje oz. sovisnost med geološko, geomorfološko, pedo in fitogeografsko razčlenitvijo ozemlja, ki poteka v bolj ali manj vzporednih pasovih v smeri S-J. Kmetijska izraba tel tesno navezuje na omenjene pasove, celo več, proučevanja so pokazala, da je današnja podoba rastja (v veliki meri tudi prsti) posledica različnega načina izkoriščanja prostora v preteklosti (povzeto po 34). Površje v veliki meri onemogoča (rentabilna) uporaba kmetijske mehanizacije (vrtačast svet, kamenjaste površine), kot tudi velikopotezno uvajanje manjšega števila kultur (velike mikroklimatske razlike na kratke razdelje).

Družbenogospodarske slike

Demografsko podobo naselja zadostno osvetljujeva dva podatka: 8 % zmanjšanje števila prebivalstva v zadnjem desetletju ter izredno visok delež nad 60 let starega prebivalstva (30 % nasproti 19 % leta 1961).

Terenska raziskava l. 1968 (34) je pokazala na prelomno dobo v socialnoekonomski strukturi prebivalstva:

- v razdobju 1961-1968 se je število aktivnih kmetov zmanjšalo skoraj za polovico;
- za polovico se je povečalo število za delo nesposobnih ljudi (ostareli kmetje);
- povečalo se je število otrok;
- pojav neagrarnega prebivalstva.

Nastala je zanimiva dvojna socialnoekonomska struktura prebivalstva:

- a) močno ostarelo in maloštevilno kmečko prebivalstvo na malih posestvih v naravnem okolju, ki nudi zelo skromne možnosti za moderno kmetovanje;
- b) mlada gospodinjstva z virom zaslužke iz neagrarnih dejavnosti. To so nekeke po letu 1965 prva gospodinjstva, ki so opustila kmetijsko proizvodnjo, pa so kljub temu ostala doma, saj jim je razvoj prometnih sredstev omogočil vsakodnevno odhajanje na delo.

Že omenjeno slabo posestno strukturo dovolj osvetljuje le dva podatka: 60 % gospodinjstev z zemljo ima manj kot 5 ha in le 16 % več kot 8 hektarov.

Iz podatkov geodetske uprave o strukturi in spremembah v strukturi zemljiških kategorij v razdobju 1960-1973 lahko potegnemo s precejšno rezervo le prve podatke, medtem ko spremembe praktično niso registrirane.

Spremembe v strukturi zemljiških kategorij v K.O. Krajna vas

	njiva	travnik	vinograd	pašnik	gozd	nerodovitno
1960	9,9	42,0	1,4	11,7	32,8	2,2
1973	9,9	41,8	1,2	9,7	35,2	2,2
razlika	0	-0,2	-0,2	-2,0	+2,4	0

Kmetijske površine v prelogu

Tehnika dela

Analiza opuščeni površin je bila izvedena iz karte izrebe tel za l. 1973 v merilu 1:2880, za ugotavljanje sprememb omenjenih površin pa karte izrebe tel za l. 1962, izdelane na podlagi letalskih posnetkov (avtor B. Ingolič, karta je v arhivu IGU). Za vsako posamezno parcelo so bili ugotovljeni trije parametri: velikost in oddaljenost parcele ter prirodne razmere. Analiza prirodnih razmer opuščeni površin naj bi dala odgovor o umestnosti tako močne dezgradacije zaradi slabih prirodnih pogojev.

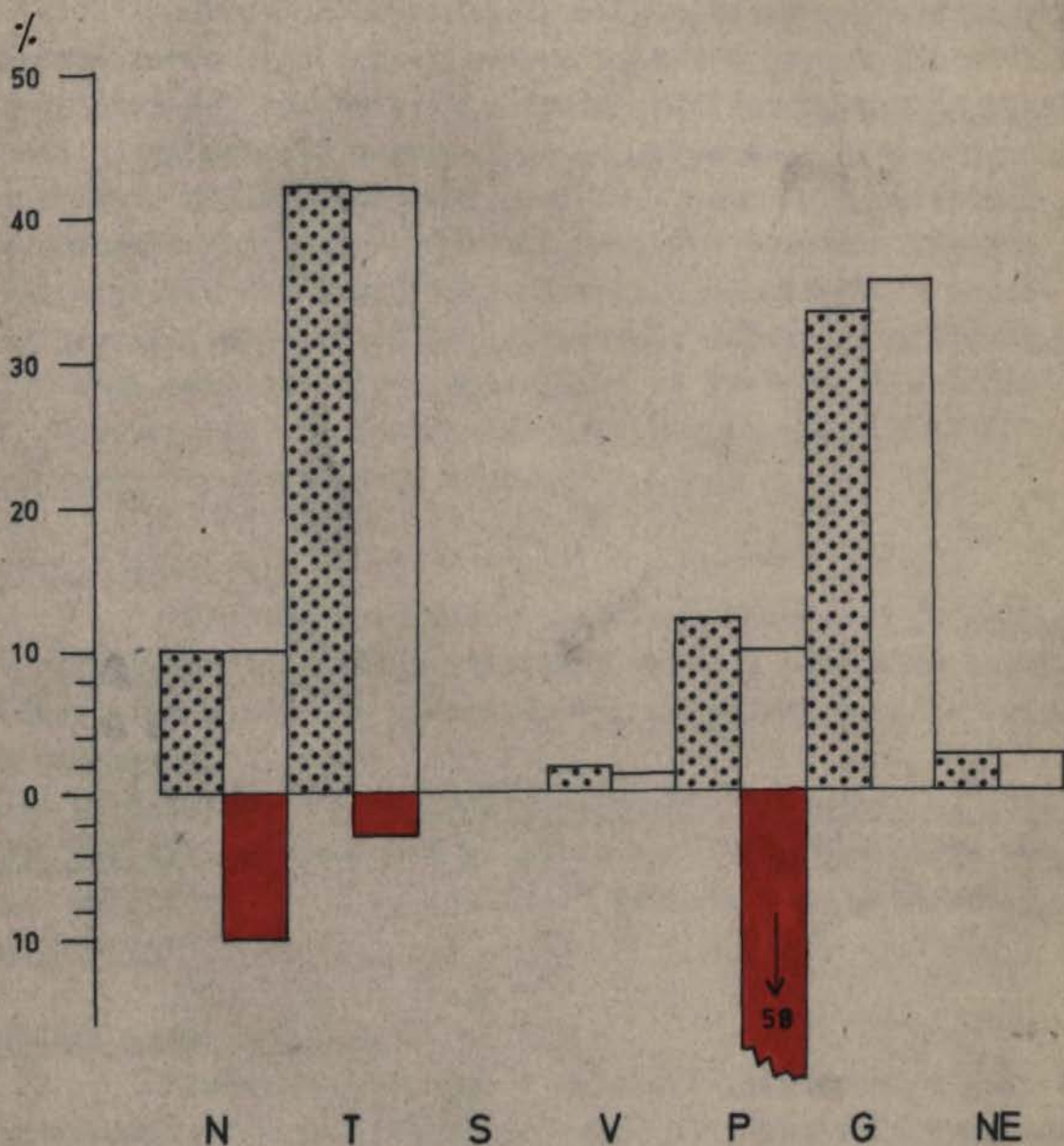
Površine opuščeni parcel so bile dobljene s planimetriranjem.

Sodobni prelog

Specifične prirodne razmere so dajale v preteklosti velik pomen travnatim površinam, ki jih je bilo treba za intenzivnejšo izrebo (košnjo) precej izboljšati (odstraniti kamenje). Tako delo je zahtevalo velikih naporov, zato so veliki deli travnatih površin ostali izkoriščeni kot bolj ali manj kamenjasti pašniki. V novejši dobi se je z izgubo ekonomske vrednosti predvsem oddaljenejših parcel večkrat zbrisala razlika med (opuščenimi) travniškimi in pašniškimi površinami. Iz omenjenih razlogov je jemenje danih vrednosti za travnate površine kot absolutne nesprejemljivo.

K.O. KRAJNA VAS

Struktura zemljiških kategorij 1960 - 1973

Za razdobje 1962-1974 je bilo ugotovljenih 3,13 ha opuščeni njivskih površin ali 9,2 %.

Kot travniške površine smo upoštevali predvsem površine, ki so bile še pred kratkim njive ter prirodno najbolj ugodne travnate površine, zato smo dobili le vrednost 3 % ali 4,33 ha.

Pri pašniških površinah se je najbolj pokazal razvoj propadanja agrarne pokrajine, saj smo izmerili 19,4 ha ali 58 % opuščeni pašnikov.

Opuščene njivske površine

Glede na postavljene normative za spodnjo mejo uspešnosti kmetovanja naj bi za kar polovico parcel bil eden od odločujočih dejavnikov zamopuščenje obdelave premajhna velikost parcel, nadaljnim 30 % parcel pa še sovpadanje dveh neugodnih dejavnikov: majhne velikosti parcel in neugodnih prirodnih razmer. Sama oddaljenost parcel ali neugodne prirodne razmere po naših ugotovitvah nimata večjega vpliva na opuščanje izrabe njivskih površin, pač zaradi dolgotrajnejše selekcije njivskih parcel zaradi odseljevanja prebivalstva in socialne preselitve, kar je povzročilo koncentracijo njiv v neposredni bližini vasi in na prirodno najboljših tleh.

Opuščeni travniki

Osnovna značilnost opuščeni travnikov je zelo majhna velikost parcel, kljub relativno ugodnim prirodnim pogojem (plitve vrtsče, zložna pobočja), saj ni nobena parcela večja od pol hektara.

Druga značilnost je neodvisnost opuščanja travnikov od oddaljenosti parcel, saj je dobra polovica opuščeni travnikov vasi bliže od 500 m. Vzrok za opuščanje travnikov je predvsem socialnoekonomski.

Opuščeni pašniki

Pašniki obsegajo, v skladu s prirodnimi pogoji in gospodarskim razvojem, daleč največje površine opuščeni kmetijskih zemljišč. Njihove skupna poteza je, da so bolj ali manj kamnitni, torej nedostopni za strojno košenje trave.

Opuščene pašniške površine so zelo različne, tako po velikosti

(četrtnina je manjših od 1000 m², dobra četrtnina pa večjih od pol hektara), oddaljenost od vasi (80 % parcel je od vasi oddaljena do enega kilometra), prirodnih razmerah (robovi vrtač, kamniti ravniki, itd.), kot po vrsti vegetacije (divje poraščeni s travo, mešanje trave in grmičaste vegetacije, poraščenost z gosto hosto).

K. O. ANKARAN

Prirodnogeografske oznake

Celotno območje K.O. Ankarana je sestavljeno iz fliša. V zunanji izoblikovanosti se menjavejo široke, rahlo proti morju nagnjene terase z različno visokimi pobočji. Južno mejo K.O. predstavlja Rižana, ki je z obsežnim naplavnim materislom ustvarila sorazmerno obsežno ravnico.

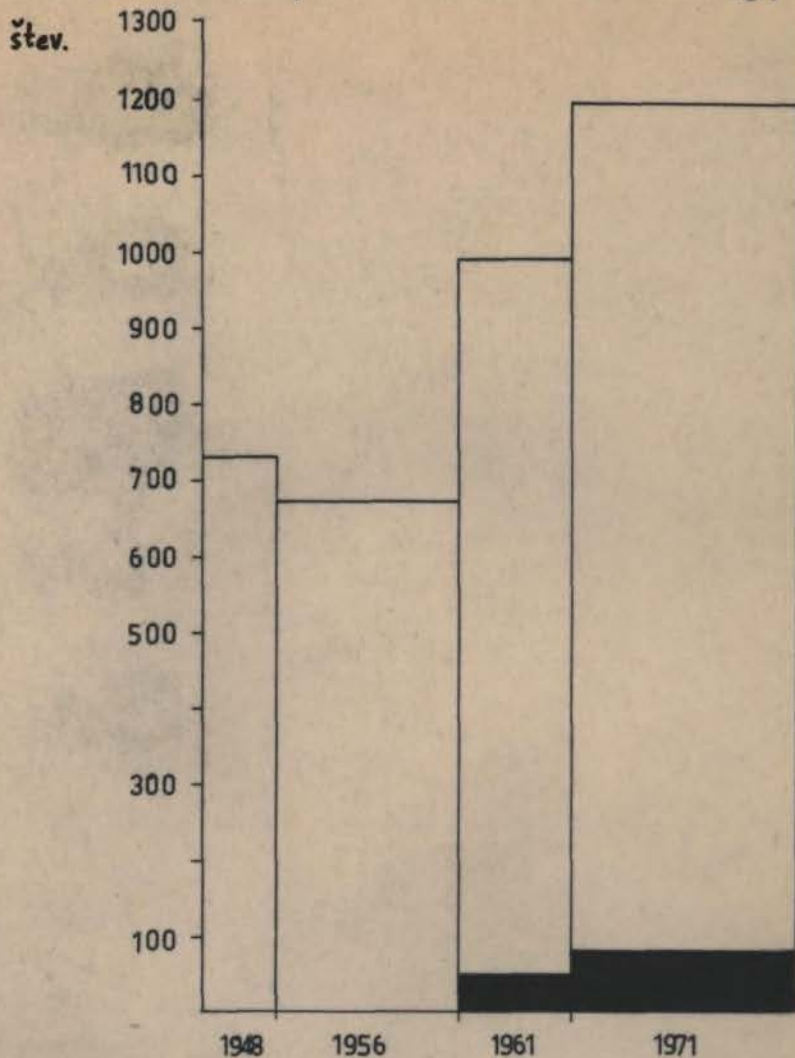
Dolinsko dno je sestavljeno iz težkih ilovnatih tal, medtem ko so ostala tla (na flišu) lahka in peščena. Na neterasiranih pobočjih brez gozda je erozija odstranila prst, tako da se je prikazal na površje rjav peščenec.

Klima je submediterenska z vsemi "blagodeti", ki izhajajo iz bližine zshodne zračne cirkulacije in pomaknjegosti v bližino velikih zimskih zbiralnikov mrzlega zraka, kar se odraža v veliki nestalnosti vremena ter močni burji v zimski polovici leta in nerednimi pozebami (povzeto po 66).

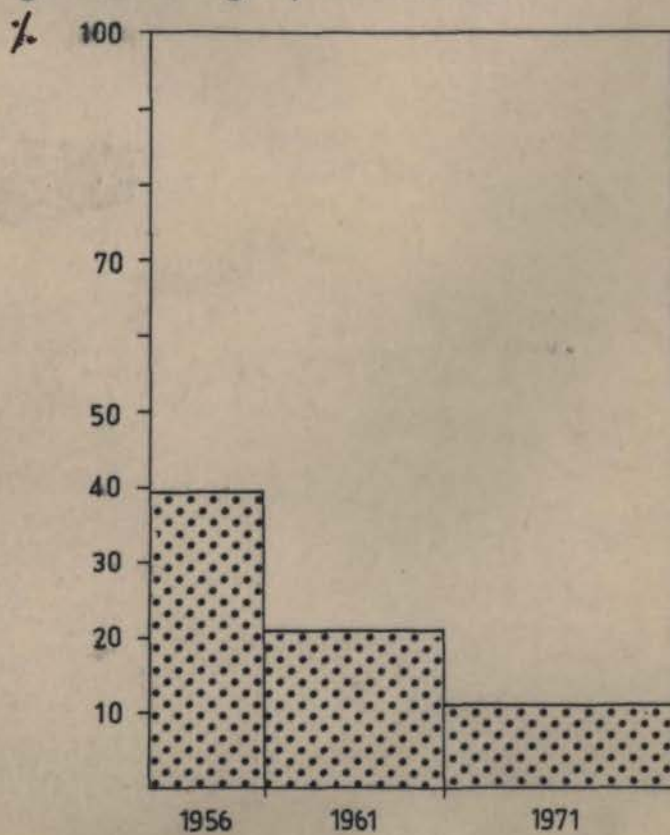
Reliefna izoblikovanost ne dopušča velikopoteznega načina modernega kmetovanja, razen na naplavnem svetu Rižane. Številne kulturne terase na pobočjih ankaranskega gričevja so bistveno izboljšale reliefne "slabosti", vendar so prirejene kmetijski tehniki dobe, ki je imela bistveno drugačne zahteve, ~~na~~ ~~in~~ kot jih ima danšnja. Kulturne terase v taki obliki so torej preživeli ostanki preteklosti v pokrajini, zato nas pri njihovem obrevisvanju ne smejo voditi čustva.

Iz navedenega je razvidno, da prirodni pogoji za kmetijstvo niso idealni, saj nudijo optimalne pogoje zelo redkim kulturam, predvsem zaradi nestabilnih klimatskih potoz. Razumljivo je, da zaradi tege niso zoprte vrste modernemu načinu kmeto-

K.O. ANKARAN Rast št. preb. in delež nad 60 let stareg preb.

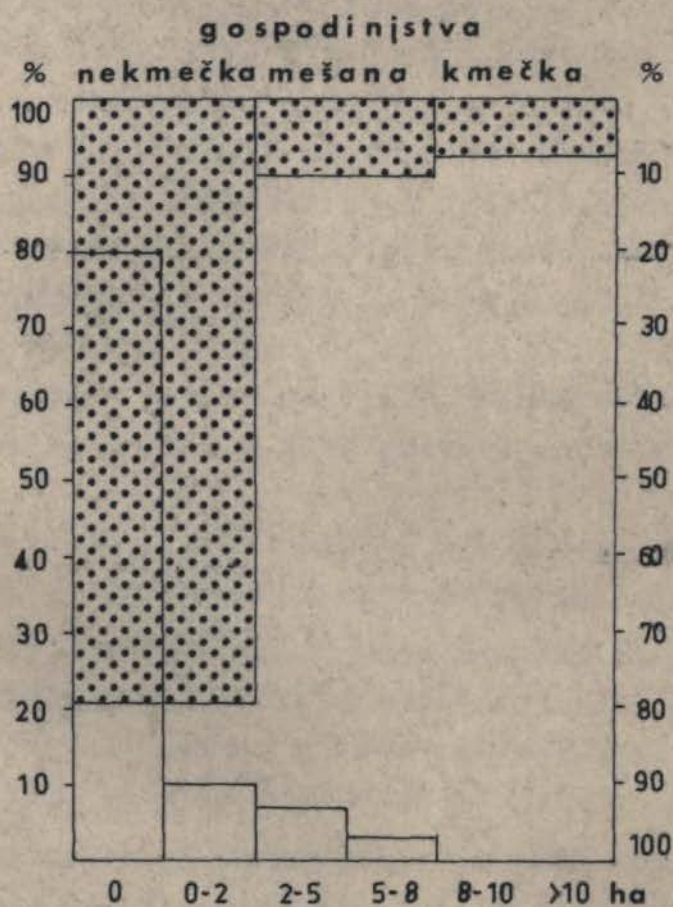

Delež aktivnega kmečkega prebivalstva

POSESTNA STRUKTURA IN SOCIALNO - EKONOMSKA
STRUKTURA GOSPODINJSTEV ZA LETO 1971

K.O. ANKARAN

venja; le-to mora, ob zadostnem povpraševanju po kmetijskih produktih, slabše prirodne pogoje omiliti z večjim vleganjem kapitala.

Družbenogospodarske razmere

Prebivalstvo Ankerena izkazuje po vojni stelen in sorazmerno močen porast, razen v začetku petdesetih let, ko je prišlo do znanih migracij. Od leta 1956 do 1971 se je število prebivalstva povečalo za 77 %. V letu 1971 je bilo samo 7 % prebivalcev starejših od 60 let, kar govori o veliki potencialni delovni moči prebivalstva.

V istem razdobju (1956-1971) se je delež aktivnega kmečkega prebivalstva zmanjšal od skromnih 39,5 % na 11,5 %. Omenjeni razvoj in struktura prebivalstva je prav gotovo posledica razvoja turistične dejavnosti, v kateri je bilo l. 1971 zaposlenega kar 79 % aktivnega prebivalstva.

Po podatkih zadnjega popisa je 7,7 % gospodinjstev kmečkih in 10,2 % polkmečkih. Predvsem prva sestavlja ostarelo prebivalstvo.

Od četrtnine gospodinjstev z zemljo, jih ima polovica manj kot dva hektara, dobra tretjina od dveh do petih hektarov in le 15 % med pet in deset hektari. Obstoječa posestna struktura privatnih lastnikov ne omogoča moderne kmetijske proizvodnje.

Po podatkih geodetske uprave je bila struktura zemljiških kategorij za leti 1960 in 1973 naslednja (v %):

	njive	travniki	sadovnjaki	vinogradi	pašniki	gozd	nerod.
1960	60,6	9,1	2,1	3,6	5,4	7,4	11,8
1973	62,3	6,9	3,8	2,6	5,5	7,6	11,3
razlika	+1,7	-2,2	+1,7	-1,0	+0,1	+0,2	-0,5

Glede na dosedanje spoznanje o novejših spremembah zemljiških kategorij gornji podatki nekoliko presenečajo. Porast njivskih površin in sadovnjakov gre na račun povečevanja kmetijskih površin na obslne območju, dobljenih z osuševanjem.

Kmetijske površine v prelogu

Tehnika dela

Osnovne podatke smo črpali iz karte izrabe tal za l. 1973 ter jih primerjali s podobno karto za l. 1965, katero je izdelal A. Moritsch (66). Za ugotavljanje lastniške strukture parcel ter njihovih velikosti je bilo treba prepisati posestne liste za posestnike, ki imajo zemljo v K.O. Ankeran. Izvedena je bila tudi anketa družbenogeografske strukture gospodinjstev. Na osnovi omenjenih podatkov so bile izvedene naslednje delovne operacije:

a) ugotavljanje kmetijskih površin v prelogu za l. 1965 in 1973 ter njihova opredelitev glede na velikost, strukturo lastnika, način izrabe v obeh omenjenih letih (iz karte izrabe tal kot stanje po katastru), oddaljenost parcel od doma lastnika ter oznake prirodnih razmer.

Kot izhodiščna oz. osnovna prostorska enota nam je služila parcela.

b) Pri analizi strukture parcel smo le-te razdelili v tri skupine, glede na način izrabe v obeh časovnih prerezih?

- l. 1965 opuščene, a l. 1973 obdelane;
- l. 1965 obdelane, a l. 1973 v prelogu;
- l. 1965 in 1973 v prelogu.

S takim načinom delitve parcel smo si obetali globlje spoznati prehodnost in intenzivnost pojavljanja preloga.

c) Znotraj omenjene delitve so bile posamezne parcele analizirane na podlagi šestih parametrov: kulturna kategorija po katastru, velikost parcele, oddaljenost parcele, prirodne razmere, lastniška struktura, način izrabe l. 1973.

Pri lastniški strukturi so bili lastniki razdeljeni v naslednje kategorije: domačini, lastniki iz sosednjih vasi, lastniki iz Italije, Skupščina občine Koper, Agraria Koper, Luka Koper ter neznan. Vsake od teh kategorij, po našem mnenju, drugače deluje v prostoru.

Sodobni prelog

Delež kmetijskih površin v prelogu glede na ustrezne kulturne kategorije za leti 1965 in 1973 nam prikazuje tabela:

		s k u p a j od					
		njive vinogradi sadovnjaki travniki pašniki od kmet.p. vseh p					
1965	2,8			12,0	15,8	4,2	3,4
1973	16,6	31,6	70,6	12,8	17,0	19,3	15,7

Površine mešanih kultur v prelogu so razdeljene v enskih deležih med njive, vinograde in sadovnjake (0,97 oz. 9,4 ha).

Deležni sami po sebi že precej zgovorno pričajo o obsegu površin v prelogu, vendar večkrat dobije pravo vrednost šele v absolutnih vrednostih. Leta 1965 je bilo 13,16 ha in leta 1973 kar 60,19 ha kmetijskih površin v prelogu. Če je večini od 36,57 ha opuščeni njiv namenjena posebna vloga, pa nas 9,4 ha opuščeni mešanih kultur opozarja na velike spremembe v zunanjem izgledu agrarnega prostora.

Kmetijske površine v prelogu glede na vrsto lastnika

	domsčin	iz sos.vasi	iz It.	Agraria	SO Kp	Luke	nezn.	skup.
1965	24,7	1,4		36,4	2,9	32,3	2,3	100
1973	11,5	25,0	2,1	28,8	3,8	15,8	13,0	100
porast v %	114	8152		262	498	123	2462	357

Pri vseh v tabeli naštetih vrstah lastnikov so se površine v prelogu v razdobju 1965-1973 absolutno povečale.

Precejšen delež površin v prelogu gre na račun dveh pomembnejših nosilcev procesa opuščanja: Agrarije Koper in Luke Koper. Lahko trdimo, da sta v funkcijski zvezi: najugodnejše ravne površine ob morju zadnja leta zsega Luke za izgradnjo luške infrastrukture in industrije, zato se Agraria umika in preneša agrarno proizvodnjo v Ševrinsko gričevje.

Najmanjšo stopnjo povečanja opuščeni površin izkazujejo lastniki iz vasi, kljub vsemu še vedno za celih 112 %.

Posebno močnemu opuščanju š sledimo pri zunanjih lastnikih, ki ga skorsaj lahko ocenimo s opustošenjem. V to skupino lastnikov spada tudi Skupščina občine Koper, kar govori, da gre v splošnem za močno krčenje kmetijske proizvodnje.

Če je po karti izrebe tel za l. 1965 zspadlo procesu opuščanja obdelave pobočje hriba in sicer praviloma parcele na robu gazda, vidimo v letu 1973, da se je proces močno pospešil. Procesu

opuščenja so zapadle vse vrste površin:

- sosesčina parcel, ki so bile opuščene že pred osmimi leti, tako da imamo samo še otoke obdelovalnih površin; ti so obsojeni na skorajšno opustitev;

- površine na prirodno najboljših tleh ter parcele blizu ceste. Pri teh parcelah ni opazna nikakršna zakonitost opuščanja obdelave zemlje glede na slabše prirodne pogoje razen na delovanje zakonitosti družbenega in gospodarskega značaja.

Izjeme v tem najnovejšem kompleksu neobdelanih površin je najbolj vzhodni nižinski del K.O., ki ga je "osvojila" Luka Koper.

Opuščene površine v letu 1973

Njivske površine

Zaradi smotrnosti moramo pri analizi ločiti njive v privatni in družbeni lasti na eni strani ter njivski svet na tradicionalnem kmetijskem zemljišču nad cesto in na novo pridobljenem zemljišču ob obali.

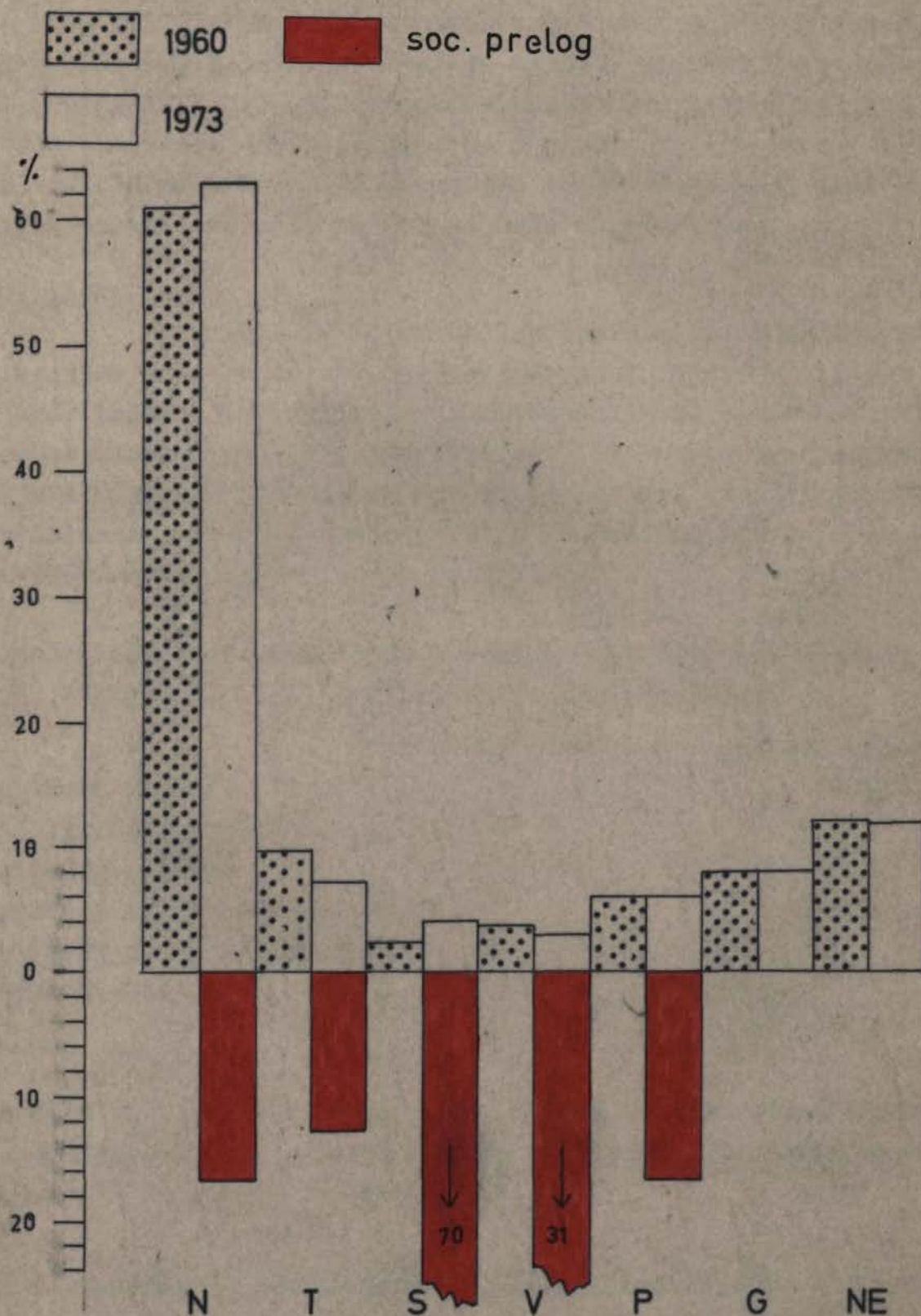
Hipotetičen vzrok opustitve njivskih površin v K.O. Ankeran 1.1973

	privatne pov.		družbene p.		neznano		skup.	
	štev.	parcel %	štev.	%	štev.	%	štev.	%
velikost parcele			1	4			1	2
oddaljenost p.	12	50					12	21
prirodne razmere	2	8	3	12			5	9
velik. in oddalj.	7	30					7	12
velik. p. in prir. r.			1	4			1	2
neznano	3	12	21	80	7	100	31	54
skupaj	24	100	26	100	7	100	57	100

Če je prvih pet kategorij vzrokov kolikor toliko razumljivih, pa je toliko bolj zanimiva zadnja. Ta naj bi po našem mnenju govorila o družbenem, socialnem vzroku za nastanek preloma, seveda v najširšem pomenu izreza (ostarela kmečka delovna sila, pomenjkenje kmečkih delovne sile, odselitev lastnikov, socialna preseljitvev lastnika, itd.). Slika peštene veliko jasnejše ob podatku, da ker tri četrtine lastnikov opuščanih privatnih njiv živi v sosednjih naseljih sli v Italiji.

K.O. ANKARAN

Struktura zemljiških kategorij 1960 - 1973

Oddaljene njivske parcele, posebno manjše, intenzivno zapadajo procesu opuščanja obdelave.

Zanimiva je ugotovitev, da velikost parcele in prirodne razmere zeenkrat nimajo velikega vpliva na opuščanje obdelave njivskih površin. Relativno številen agrarni element (starejši ljudje brez pokojnine) ob tradicionalnem načinu izrabe zemlje, brez večje kmetijske mehanizacije, še obvlada njivski svet v bližini vasi. Predvidevamo, da določeno vlogo odigrevajo tudi najemniški odnosi, katerih pa žal ni bilo mogoče osvetliti.

Mešane kulture

Pri mešenih kulturah (upoštevali smo različne kombinacije: njiva-vinograd, njiva-sadovnjak, njiva-vinograd-sadovnjak), tipični tradicionalni mediteranski obliki izrabe tal, je opazna izredno pestra slika prirodnih in družbenogospodarskih dejavnikov, ki vplivajo na opuščanje izrabe. Omeniti je treba sorazmerno precejšen obseg površin v prelogu, kar kaže na preživelost take oblike izrabe tal.

Hipotetičen vzrok opuščanja površin z mešenimi kulturami v K.O. Ankarani l. 1973 (v rubrikah je število parcel)

	privatno	družbeno	nezneno	skupaj
velikost parcele		1		1
oddaljenost parcele	1			1
prirodne razmere	2	3		5
prirodne r. in oddaljenost	1			1
velikost p. in prirodne r.		1		1
nezneno	1	3	3	7
skupaj	5	8	3	16

Parcele so v veliki večini primerov (87 %) prerasščene z divjim travinjem, na dveh parcelah se že kaže prehod v gozdno vegetacijo.

Ponovna izkoriščenost opuščanih kmetijskih površin

Procesu ponovnega obdelovanja opuščanih površin so podvržene vse kulturne kategorije. Po naših meritvah gre pri-

bližn^o 1 % površine K.O.

Njivske površine, vključene v ponovno obdelavo, so last Agrarije in domačinov. Skorsaj vse površine so na prirodno slabših tleh (pobočje hriba z bližino gozda), tiste v privatnih rokah pa poleg tega še na zelo mejnih parcelah. Nov način izrabe je podoben prejšnjemu, to je njiva, delno vinograd in travnik.

Mešne kulture, v našem primeru sta dve parceli z mejno velikostjo na prirodno slabših tleh in v privatni lastnini, očitno po obdobjem "počivenju" doživljejo proces "ozdravitve". Nova izraba gre v smer ene same kulture (njivske sli vinogradniške).

Travniške površine (dve parceli) v lasti Agrarije z ugodnimi in v lasti SO Koper z neugodnimi prirodnimi in agrrotehničnimi pogoji, grede v novi izrabi po značilnostih lastnikov - v intenzifikaciji (vinograd) površin v lasti kmetijske organizacije in ~~na~~ obdobjno obdelavo lastnika, ki nima posebnih interesov za obdelavo. Opozoriti je treba, da so zaradi premejnega števila primerov to le hipoteze.

Pašniki na površinah, ki za druge kategorije pomenijo slaba tla, v nekaj primerih lahko postanejo zopet zanimiva za izkoriščanje, predvsem v obliki travnikov.

Čeprav podatki niso popolni, pa tudi primeri ne najbolj številni, tako da ne moremo govoriti o zakonitostih, nam vseeno pokažejo na tri dejstva:

1. da pri pred kratkim opuščeni površini lahko računamo na ponovno (kmetijsko) izrabo;
2. da začasno opuščene površine še ne pomenijo, da bodo doživele proces "očiščenja", to je, da bo nov način izrabe ustrezal modernim agrrotehničnim in ekonomskim zahtevam;
3. da se procesu opuščanja in ponovne kmetijske izrabe podvržene površine v privatni kot družbeni lastnini.

Več kot 10 let opuščene površine

Na podlagi kart izrabe tal za leti 1965 in 1973 je bila ugotovljena struktura površin, ki so opuščene vsaj že deset let. Zanimivo je, da so te površine sorazmerno skromne

(1 % površine K.O.), obsegajo pa vse kulturne kategorije, razen vinograda. Analiza je pokazala, da procesu opuščanja kmetijskih površin zapadajo predvsem travniške in pašniške površine ter površine z mešnimi kulturami. Element pospeševanja opuščanja obdelave so slabe prirodne razmere, delno velikost parcel. Procesu se poleg površin v privatni lasti ne morejo izogniti površine v družbeni lasti. V 10-letnem razdobju je večina obravnavanih površin dosegla stadij degradiranega gozda.

Opuščeni travniki

Pri opuščanih travnikih, ki obsegajo zelo skromne površine, gre za dve vrsti parcel (od skupno šestih): za parcele na prirodno neugodnih površinah v lasti domačinov in za površine, namenjene industrijski coni. Ena parcela je že prerasščena z mladim gozdom, dve sta nekošeni, tri pa prerasščene z bičevjem.

Opuščeni sedovnjaki

Vsem petim parcelam, ki so razen ene vse večje od pol hektara, je namenjena nesgrarna funkcija na kompleksu, namenjenem industriji.

Opuščeni pašniki

Majhen delež pašniških površin v okviru celotne K.O. se kaže tudi v skromnih opuščanih površinah. To so tri majhne parcele ob robu gozda na strmejših delih pobočja.

Naša analiza obravnava samo elemente, ki so objektivno izmerljivi. Že na prvi pogled je jasno, da prirodni faktorji/sami za sebe ne prepričajo dovolj o njihovem absolutnem odločenju.

Nekoliko drugačna je slika za njivske površine v družbeni lasti. Tu ločimo opuščena zemljišča na prirodno neugodnih območjih (nad cesto skozi naselje) in na ravnih, pred nedavnim morju odtrganih in do pred nekaj leti kmetijsko izkoriščenih površinah. Na tem obmorskem prostoru smo priča kritični točki izrabe prostora: lastništvo govori o stari (sgrarni) funkciji prostora, opuščene površine o konfliktni situaciji med interesenti po prostoru, prostorski regionalni načrt pa mu že daje novo (ne-agrarne) vlogo.

CILJI IN METODE POUČEVANJA SODOBNEGA PRELOGA

Proučevanje sodobnega preloga pomeni pomemben prispevek k razjasnitvi vrste teoretskih in praktičnih vprašanj v zvezi z novim vrednotenjem kmetijskih površin. Zavedati se moramo, da naša pot začenja pri koncu, pri posledicah določenih procesov. Pri proučevanju nas zanima formalna kot funkcijska stran pojava:

- proučevanje sodobnega preloga v njegovih razsežnostih, oblikah, razlikah v zunanjem izgledu in prostorskih posebnostih ter njegov vpliv na druge elemente okolja;
- vzročno proučevanje sodobnega preloga (kot posledico določenih družbenih, gospodarskih, prirodnih, političnih, zgodovinskih, itd. dejavnikov) ter razvojno.

Sodobni prelog nam torej ne pomeni samo raziskovalnega objekta kot takega, pač pa predvsem instrument opredeljevanja širših družbenogospodarskih premikov v strukturi prebivalstva, ki ima zemljo.

Pomanjkanje statističnih podatkov o opuščeni zemlji ter nujnost detajlnega pristopa (kompleksna obravnava posameznih opuščeni parcel) zahtevata uporabo metode, ki na majhnem prostoru (praktičen oz. ekonomičen moment) s kar največ podatki (parametri) opredeli posamezno enoto raziskovalnega objekta v kar se da natančni in objektivni obliki. Pri tem delu raziskave srečujemo več ali manj tehnične probleme.

Drugi, ključni del, je sestavljen predvsem iz teoretskih vprašanj; n.pr. kako tehtati, vrednotiti in primerjati elemente prirodnega okolja z elementi socialne, ekonomske, tehnične, itd. narave. Pri tem se moramo oprijeti, ob (ne)umestnem ugovarjenju nekaterih, pokazateljev družbenih vrednot[†], ki nam pomagajo opredeliti vlogo oz. pomen posameznega elementa za konkretno družbo določenega trenutka. Torej že sama problematika kot tudi metoda zahtevata družbeno angažiran pristop.

[†]družbena vrednota je tista, ki ima v določenem trenutku za določeno družbeno skupnost poseben, obči (večji ali manjši) pomen. Ker se družba neprestano spreminja, razvija, se spreminjajo tudi kriteriji za določevanje družbenih vrednot. Družbena vrednota je določljiva samo z dogovorom na podlagi programa družbenogospodarskega razvoja družbene skupnosti.

OPREDELITEV IN TIPOLOGIJA SODOBNEGA PRELOGA

Sodobni prelog pomeni za nedoločen čas opuščene kmetijske površine.

Že ta ohlapna definicija vsiljuje drugačno, ne vzrok naravnano opredelitev: socialnoekonomski prelog. Za različiko od "zgodovinskih prelogov", nastalih med drugim zaradi vojnih pustošenj, rezljanja nalezljivih bolezni, neravnih katastrof, itd. današnji prelog izhaja iz družbe same, iz njenih sprememb. Pri tem je treba poudariti predvsem tri komplekse dejavnikov:

- spremembe v socialnoekonomski strukturi sodobne družbe kot posledice znanstvené-tehnične revolucije spreminjajo odnos človeka do prirodnega okolja;
- neustreznost elementov tradicionalne agrarne strukture, ki jo v naši družbi v veliki meri vzdržuje zakonodaja;
- slabo organizacijo celotnega spektra neprodukcijskega dela agrarne proizvodnje (agrarna politika, tržne razmere, organizacija agrotehnične službe, itd.).

Med množico dejavnikov, ki določajo način izrabe tal, je običajno eden posebno nestabilen glede na ostale. Ker je zaradi njega prišlo do opuščanja obdelave, lahko po njem poimenujemo posamezne tipe preloga glede na vzrok opustitve. Predlagamo uporabo naslednjih izrazov, ki pa razumljivo ne morejo biti dokončni in popolni:

Socialni prelog: opuščanje obdelave zemlje zaradi socialne preselitve lastnika.

Ekonomski prelog: zaradi neekonomičnosti izabe opuščene kmetijske površine.

Tehnični prelog: opuščene kmetijske površine ker reliefna izoblikovanost ne dopušča uporabe kmetijske mehanizacije.

Funkcijski prelog: opuščene kmetijske površine zaradi čakanja na prevzem nove (neagrarne) funkcije.

Socialni prelog v nejožjem pomenu izraza najdemo na vseh kategorijah kmetijskih tal. Na zunanji je izredno lepo viden, saj neobdelane površine nastopajo na osamljenih parcelah sredi normalne obdelanega sveta. Večkrat pa, iz zunanjega izgleda in položaja opušč-

čenih površin ne moremo z gotovostjo trditi, da gre za socialni prelog. V takih primerih, rezen če ne gre za očiten funkcijski prelog, lahko govorimo o socialnem prelogu; v tem primeru je izraz mišljen v širšem pomenu, torej kot posledica neustrezne družbene in gošpodarske organiziranosti kmetijske proizvodnje. To ni prav nič neupravičenega če izhajamo iz spoznanja, nevedenega v začetku poglavja, da današnji prelog izhaja iz družbe same in če smatramo, da je izraz sodobni prelog sicer najboljša skupna opredelitev za vse vrste preloga, a je preveč brezbarvna. S tem ne mislimo, da bi izraz sodobni prelog enostavno zamenjali z izrazom socialni prelog ker ima uporaba izraza sodobni prelog v posameznih primerih posebno težo.

Izraz ekonomski prelog vsebuje celo vrsto vzrokov opuščanja obdelave s stališča rentabilnosti kmetijske proizvodnje. Kot vemo, ima pri tem vsaka družba, vsaka socialna skupina in celo vsak posameznik svoje, specifična merila. Gre lahko za opuščene njivske površine v lasti družbenih kmetijskih organizacij, ki zaradi različnih (ekonomskih) problemov ne obdelujejo zemlje; gre lahko tudi za opustitev pašniških oz. travniških površin, na katerih ni mogoče brez pretiranih vlaganj dobiti normalnih hektarskih donosov. Pri tem je vseeno, če je zemlja last kmeta ali polkmeta.

Razširjenost tehničnega preloga določa uporaba kmetijske mehanizacije, katere s svojimi tehničnimi omejitvami izloča iz kmetijske proizvodnje tiste površine, ki jih ni možno obdelati (grbinast svet, svet z vrsto drobnih pregibov, zelo strm, mokrotan svet, itd.). Poleg omenjenih prirodnih elementov pa onemogoča strojno obdelavo tudi vrste družbeno pogojenih dejavnikov: velikost parcele, oblike parcele, itd.

Izraz funkcijski prelog je izbrah bolj iz zedrege, ker ni bilo primernejšega, zato je želeli, da bi ga raziskovalci še posebej pretresli. Pomeni tiste kmetijske in nekmetijske površine, ki so nekaj časa neobdelane, ker bodo dobile novo funkcijo; ta je lahko stanovanjska (gradbeni prelog), industrijska, rekreacijska, itd. Ta tip preloga obstaja na območju prepletanja kmetijske in nekmetijskih dejavnosti, predvsem na robovih mest. Da pa štejejo zraven tudi nekmetijske površine je razlog v zunanji podobi površin, preresčenih s plevelom, grmovjem, itd.

Ponovno je treba poudariti, da moramo opuščene površine obravnavati predvsem kot posledico istočasnega delovanja večih dejavnikov. Predlagani izrazi pridejo v poštev v primerih, ko je prevlada enega dejavnika očitna.

Sodobni prelog glede na zunanji izgled

Mogoče bolj kot za druge površine je za površine v prelogu pomembna časovna komponenta, ki že v kratkem časovnem razdobju bistveno spremeni zunanji videz opuščeni površin. Glede na zunanji videz predlagamo uporabo naslednj~~ih~~ terminološke lestvice:

1. prikriti (relativni) prelog;
2. prelog prve stopnje;
3. prelog druge stopnje;
4. pušča.

Prikriti, tudi relativni prelog označuje kmetijske površine, na katerih je kmetijske proizvodnja izredno ekstenzivna in obdelava zaradi strahu pred administrativnimi sankcijami glede lastništva često navidezna. Do take obrevnave kmetijskih površin pride zaradi spremenjenega socialnoekonomskega položaja lastnika, ki nima več interesa za obdelovanje zemlje, hoče pa ostati še naprej njen lastnik. Posledice socialne preselitve in špekulativne namene z zemljo skuša lastnik prikriti na razne načine: s spremembo njive v travnik, s katerega celo zastonj oddaja krmo, samo da ostane travnik negovan. Slabše kmetijske površine polkmetje s srednjo velikostjo posestva običajno pogozdijo, česar pa se manjšim posetnikom ne splača. Za take površine je torej več kot umesten izraz prikriti socialni prelog. Opozoriti je treba, da vsek mlad gozd ali ozelenjena njiva še ne pomenita, prikritega preloga ker lahko pride do tega na osnovi načrtnega gospodarskega ukrepa lastnika, ki se ukverja s kmetijstvom kot osnovno gospodarsko dejavnostjo.

V to skupino bi lahko šteli tudi kmetijske površine nekmetov, ki jih oddajajo v najem kmetom. Ugotavljanje najemniških odnosov, kot izredno pomembnega dejavnika agrarne strukture, je zaradi delikatnosti problematike izredno težavno. Ta stran obrevnave je zaradi omenjenega dejstva in zaradi regionalno

širokega pristopa morala izpasti; nujno, potrebno je, da se v kaki bodoči raziskavi manjšega prostora osvetli tudi vpliv nezemniških odnosov na način izrabe zemlje.

Za površine v prelogu prve stopnje je značilna začetna faza opuščanja, to je nekako tri leta po popolni opustitvi obdelave. V tem času se v polni meri razbohotita travnata in plevelasta vegetacija, ki lahko dosežeta višino celo do enega metra.

Prelog druge stopnje pomeni prehodno obliko od opuščene kmetijske površine do vzpostavitve prirodnega vegetacijskega ravnotežja. V zunanjem izgledu dobivajo opuščene površine izrez prave divjine z različno stopnjo poraščenosti z grmičasto vegetacijo. Prav grmovje naj bi bilo znak opredelitve opuščenih površin glede na zunanji videz.

Pušča, tudi pustota, pustika, predstavlja zaključni del prehoda od kmetijskih tal do malo vrednih in v nobeni obliki izkoriščenih površin. Po formalni strani ta zadnji del ne spada več v problematiko preloga, vendar ga omenjamo zaradi popolnosti pregleda razvoja zunanjega videza opuščenih kmetijskih površin.

Omenjene oblike opuščenih površin veljajo za vse kategorije kmetijskih zemljišč (njivo, vinograd, sadovnjak, travnik, pašnik). Prav tako nam omenjene oblike ne ponesarjajo normalnega razvoja opuščenih površin, pač pa samo eno od dveh poti razvoja:

- a) pot razvoja od kmetijskih površin do optimalne prirodne vegetacije;
- b) časovno omejeno trajanje opuščenosti zemlje zaradi prevzemanja nove funkcije.

VZROKI NASTANKA IN ZNAČILNOSTI SODOBNEGA PRELOGA V SLOVENIJI

Sodobni prelog se pojavlja v vseh prirodnih in socialnoekonomskih sredinah. Razlike med posameznimi območji so le v intenzivnosti procesa opuščanja, obsegu opuščenih površin ter v obstoju elementov, ki pospešujejo nastanek sodobnega preloga.

Iz analize pojavljanja sodobnega preloga je razvidno, da leta obsega posebno velike površine v naslednjih K.O.:

- a) Ankeren, Radovljica, Krajna vas, Kozjane in to na vseh kategorijskih kmetijskih površinah;
- b) Prosenjakovci, Sebeborci: prizadete so vse kategorije kmetijskih zemljišč, vendar v manjši meri kot v prvi skupini;
- c) Ždinjska vas, Podvrh: v obeh katastrskih občinah se pojavlja prelog na "problematičnih" kulturnih kategorijah, to je vinogradu in pašniku, medtem ko je precej njivskega sveta v prikritem socialnem prelogu;
- d) Voklo, kjer je pravi prelog omejen na sadovnjake, ob posameznih primerih prikritega preloga na njivah.

Če primerjamo grobo sliko socialnoekonomskega razvoja v posameznih katastrskih občinah ter specifičnosti agrarnega izkoriščanja tal z gornjo razvrstitvijo katastrskih občin glede na opuščene kmetijske površine, ugotovimo presenetljivo ujemanje.

Vzorčne katastrske občine smo razdelili na pet skupin in to glede na dinamiko poraste vsega prebivalstva ter posebej aktivnega kmečkega prebivalstva:

1. močan porast prebivalstva ob stalni deagrarizaciji (Radovljica, Ankeren);
2. srednje močan porast prebivalstva ob zmerni deagrarizaciji; stabilna struktura (Voklo);
3. stagnacija števila prebivalstva ob zmerni deagrarizaciji (Ždinjska vas, Podvrh, Krajna vas, delno Sebeborci);
4. stalen padec prebivalstva ob stalni deagrarizaciji (Prosenjakovci);
5. močan padec prebivalstva ob stalno visoki stopnji aktivnega kmečkega prebivalstva (Kozjane).

A) Procesi razkroja ali uničevanja tradicionalne agrarne pokra-so najintenzivnejši v prostoru najmočnejšega in najslabšega delovanja neagrarnih dejavnosti (primer Radovljica, Ankeren, Kozjane).

Smer razvoja kulturne pokrajine je seveda različna:

v prvem primeru greba sorazmerno enakomerno prostorsko razporeditev površin v prelogu, s poudarkom na mestnem robu.

V prometno izredno težko dostopnih predelih, brez možnosti vključevanja prebivalstva v neagrarno dejavnosti, prihaja do odmirenja kulturne pokrajine. To se kaže v popolni opustitvi obdelave, sprva najbolj oddaljenih parcel. V predzadnji fazi ostanejo obdelane samo skromne površine v neposredni bližini naselja (Kozjanje).

B) Močni premiki v socialnoekonomski strukturi prebivalstva povzročajo močne spremembe v načinu izrabe tal. Tak primer so Prosenjakovci, kjer se z močnim odseljevanjem in istočasnim precejšnim preslojevanjem v zadnjih 15 letih že kažejo posledice v nesnadnem in močnem razkroju sistema tradicionalne izrabe tal. Primer Prosenjakovec je vreden vse pozornosti s stališča razjasnitve zakona vztrajnosti: s kakšno zsumdo prihajajo do izraza v pokrajini spremembe v socialnoekonomski strukturi prebivalstva.

C) Po istem načelu: zakonu vztrajnosti, predvsem pa po zakonu prilagajanja, se odvijajo negativni procesi v izrabi tal na območju dolgotrajnejšega vpliva neagrarnih dejavnosti (predvsem industrije), torej na območjih s slabšo prometno dostopnostjo do industrijskih središč. V teh predelih (primer Ždinjsa vas, Podvrh, Krasna vas, Sebeborci) prihaja do trojnih procesov:

- sorazmerno skromnega popolnega opuščanja njivskih površin;
- močnega procesa ozelenjevanja, ki v veliki večini primerov odraža spremembo socialnoekonomskega položaja lastnika;
- intenzivnega opuščanja obdelave kulturnih kategorij z "mejno donosnostjo tal", to je kulturnih kategorij, ki so bile izrezit primer preživele potrebe po maksimalni izkoriščenosti zemlje. Sem štejemo pašniške površine na kraškem svetu in v sredogorju (primera Krasna vas in Podvrh) ter vinograde v prirodno neugodnih pogojih (primer Sebeborci).

D) Socialnoekonomsko stabilna agrarna območja* se tudi navzven manifestirajo v skromnem obsegu površin v prelogu, še tu le na površinah z načinom izrabe, ki ni več funkcionalen (sadovnjak). Sem lahko štejemo teritorialno zelo ozke predele na Kranjsko-sorškem polju, v Spodnji Šavinski dolini, itd.

* pod tem izrazom razumemo agrarna območja z modernim načinom kmetovanja, ki ga omogoča ugodna agrarna struktura, delno močna specializacija kmetijske proizvodnje, ter zmernim povečevanjem števila prebivalstva.

Ne samo iz podrobne analize vzrokov nastanka površin v sodobnem prelogu, tudi iz regionalne analize vzorcev je razvidna socialnoekonomska komponenta nastanka sodobnega preloga. Kakor gre razvoj socialnoekonomske strukture slovenske družbe po specifični poti (preko nešteti tipov polkmečkih gospodinjstev), tako tudi razvoj sgrarne pokrajine sledi tem posebnostim. Z intenzivnim prehajanjem iz kmečke, preko polkmečke v nekmečko strukturo, ostaja prebivalstvo na starem domu, ostaja pa prav tako lastnik zemlje. Tako dobimo kmetijske zemljišča s funkcionalnim in nefunkcionalnim lastništvom. Zemljišče drugega tipa (v rokah lastnikov, ki imajo zelo malo ali pa nič stika z zemljo) lahko uvrstimo med površine v socialnem prelogu v najširšem pomenu izraza.

SODOBNI PRELOG KOT ELEMENT GEOGRAFSKEGA OKOLJA

S teoretskega stališča pomenijo površine v prelogu rušenje določenega prostorskega ravnotežja, konkretno v izrabi tal; pomenijo znak $\&$ dezorganizacije prostora in so torej negativen pojav. Opuščene površine so zunanji odraz nestabilne strukture dejavnikov izrabe zemlje, zato njihovo obravnavo stalno spremlja misel vzroka nastanka.

Negativne učinke opuščeni površin lahko obravnavamo predvsem z dveh gledišč: gospodarskega in estetskega. Če n.pr. 2 % njivskih površin ležita popolnoma neizkoriščena (K.O. Sebeborci) ali celo 3,8 % (K.O. Prosenjekovci) in to večina zaradi družbenogospodarskih razmer, torej na prirodno ugodnem terenu, potem še lahko najdemo izgovor, ~~že~~ češ da se to prometno odmaknjeni predeli in kot taki z ekonomskega stališča celotne družbe manj pomembni. Ne moremo pa mimo podatka, da v najbližnji okolici mesta in sredi precejšnje koncentracije nesgrarnega prebivalstva leži skoraj 7 % njivskih površin opuščeni; od tega je dobra polovica primerna za takojšnja kmetijska izrabo. Če k temu prištejemo še močno ekstenzivno izkoriščene njivske površine, ki jih sicer nismo natančno izmerili, obsega pa po naših cenitvah dobro polovico vseh njivskih površin, potem imamo pred seboj klavirno sliko stanja kmetijske izrabe zemlje v prostoru, ki bi lahko

za lastne potrebe sam produciral hrano.

Terenska proučevanja so pokazala, da Redovljica ne predstavlja osemljenega primera. Podobna slike, mestoma še precej bolj kritična, je na robu Ljubljane, na Bistriški ravnini, itd. V naj-novejšem času je opaziti posamezna izrazite primere socialnega preloga v okolici manjših mest oz. na območju srednje močne prostorske mobilnosti (n.pr. okolica Tržiča, Slovenske Bistrice, Blede, itd.).

Ne smemo ostati samo pri opuščeni površini. Površine v socialnem prelogu nastopajo na posameznih parcelah, ki so sredi obdelanega sveta. Socialni prelog torej ne nastopa samo kot posledica določenih procesov, pač pa kot ovira v slučaju poskusa kompleksnega reševanja kmetijskega načina izrabe prostora (arondacija, komasacija, itd.).

Nič manj pomembna kot gospodarska je estetska stran pojava sodobnega preloga. Estetika pokrajinskega videza pa ni sama sebi namen, pač pa ima gospodarski in rekreacijski pomen. Z vključevanjem rekreacije med vsakodnevne potrebe sodobnega človeka je praktično celotna kulturna pokrajina postala cilj bolj ali manj intenzivne izrabe v rekreacijske namene. Pokrajina je zanimiva le, če je negovana; prihaja do konfliktne situacije, ko se oblikovanje nove družbe izraža v opuščanju kmetijskih površin, na drugi strani pa ista družba zahteva negovano okolje. Raziskave so pokazale, da so tendencam močnega opuščanja obdelave podvržene prometno slebo odprta območja na eni strani ter določene kategorije kmetijskih zemljišč, predvsem pašniki in travniki. V tem oziru so posebno problematični hriboviti ter kraški predeli, saj se n.pr. delež opuščeni pašnikov v Škofjeloškem hribovju približa celo polovici. Ta delež se na kraškem svetu povzpne na preko 50 %. Podoben položaj je na planinskih pašnikih. Na takem svetu raste vegetacije, ki je brez prave gospodarske vrednosti (grmovje, traja, itd.), poleg tega pa daje neprijeten videz divjine.

Procesu opuščanja so najbolj podvržene površine, ki ležijo na robu gozda, ali so obdane z gozdom. Ni odveč ponovno poudarjanje vloge gozda kot pospeševalca opuščanja kmetijskih površin v sosedstvu.

V turističnem oz. rekreacijskem smislu prihaja do dvakratnega razvrednotenja prostora oz. njegovih najatraktivnejših komponent: gozdnega rëba in gozdnih jas. Tendence opuščanja kmetijskih površin vodijo k oblikovanju kompaktnih, zaključenih površin, poraslih z gozdom oz. gozdu podobno vegetacijo.

PLANIRANJE IN SODOBNI PRELOG

Socialni prelog je samo viden, zunanji izraz stanja in procesov znotraj družbenogospodarskega sistema določene družbe in ga moramo kot takega obravnavati pri njegovem saniranju. Saniranje mora biti predvsem temeljito in čim hitrejše in to v obeh smereh: globalni ali sistemski in praktični, operativni.

Pri sistemski obravnavi kmetijske problematike, življensko povezane z usodo slovenske kulturne pokrajine, se je treba odločiti za eno od dveh možnosti:

- dajanje subvencij oz. denarne nagrade dosedanjim lastnikom zemljišč, da bi izkoriščali (čep rav ekstenzivno) kmetijske površine in s tem negovali kulturno pokrajino;
- izdelave ekonomskega sistema, ki bi primerno stimuliral kmete, pripravljeni delati tudi na prirodno slabših površinah. Med take ukrepe spada:
 1. zložba kmetijskih zemljišč,
 2. oblikovanje obrstov z ekonomsko upravičeno velikostjo,
 3. ustrezna davčno-kreditna politika,
 4. zagotovljen odkup pridelkov.

Prepričani smo, da bi temeljita priprava in izvedba novega sistema prinesla naši družbi vrsto pomembnih rezultatov:

- optimalno izkoriščenje kmetijskih površin,
- ohranjevanje oz. vzdrževanje kulturne pokrajine,
- oblikovanje sorazmerno stabilnega aktivnega kmečkanskega prebivalstva.

Kot prehodno etapo bi bilo treba v polni meri izkoristiti izkušnje novoustanovljenih zemljiških skupnosti, ki bi morale že zaredi možnosti obvladovanje svojih območij (občin) prevzeti vlogo preizkuševalcev novih sistemskih rešitev, kot tudi posteti

operativni nosilci nove kmetijske politike.

Za vsako temeljitejšo spremembo kmetijskega sistema se moramo zavedati, da lestništvo ne more biti stalna, večna, nespremenljiva kategorija v smislu njene zlorabe za prisvajanje določenih privilegijev posameznikov, pač pa je družbena dobrina v najširšem pomenu izraza. Preprosteje: če je zemlja neobdelana, pomeni to družbeno neodgovorno dejanje, ki ga družba kot je naša ne more dovoliti.

Po našem mnenju, izoblikovanem na podlagi ugotovljenih dejstev in izhajajočem iz teženj samoupravne socialistične družbe, bi bilo treba posebno pozornost posvetiti prirodno manj ugodnim območjem, praktično večini slovenskega prostora. Pri tem izhajamo iz preprostega tehtanja prirodnih pogojev in možnosti uporabe kmetijske mehanizacije v različnih prirodnih sredinah, od maksimalno ugodnih do izredno slabih.

Območje s slabšimi prirodnimi pogoji za kmetijstvo je bolj občutljive oz. bolj nestabilno do socialnoekonomskih sprememb kot tiste z dobrimi prirodnimi pogoji. Govorimo lahko tudi o širini možnosti za kmetijsko produkcijo. Ker gre za medsebojno primerjanje vrednosti elementov, torej za ugotavljanje ranga znotraj izdelane lestvice vrednosti za posamezne elemente, je izdelava karte območij z določenimi pogoji za kmetovanje metodološko sorazmerno preprosta. Za tako dobljene regije bi lahko izdelali sorazmerno objektivno lestvico obravnave kmetijske produkcije (preko davčne in kreditne politike, itd.).

Nič manj pozornosti od sistemskih rešitev ne smemo posvečati trenutni odprevi posledic, ki jih povzroča nastanek sodobnega preloga. Največkrat se za opuščene površine omenja možnost pogozditve, ki z enkratno investicijo daje prostoru novo ekonomsko funkcijo.

RAZJASNJENA VPRAŠANJA IN ODPRTI PROBLEMI

V elaboratu so podane naslednja nova spoznanja:

1. nskazeni sta širine in kompleksnost pojave;
2. podane so oblike sodobnega preloga;

3. predlagana je terminologija sodobnega preloga z ustreznimi definicijami;
4. nskazane so razlike v intenzivnosti pojavljanja sodobnega preloga v različnih družbenogospodarskih in prirodnih sredinah;
5. nskazana je metodologija proučevanja sodobnega preloga in njemu podobnih pojavov.

Slebo dosedanje poznavanje problematike sodobnega preloga v Sloveniji je prisililo avtorja, da se je v kar največji meri posvetil pregledu v tujini opravljenih raziskav. S tem je študija že v osnovi dobila značaj osnovne, izhodiščne raziskave za nadaljnje podrobne raziskave. Odprti sta ostali predvsem naslednji vprašanja:

- a) proučiti je treba natančno mehanizem pojavljanja sodobnega preloga in ga predstaviti z ustreznimi vrednostmi;
- b) posebna pozornost se mora posvetiti razvoju pojavnosti v določenem razdobju, to je proučevanju trends.

Deloma sta gornja problema obravnavana že v nalogi, zato ju je treba preizkusiti na drugih primerih ter natančneje opredeliti.

Izmera površin v sodobnem prelogu na širšem območju praktično ni izvedljiva, saj je največkrat edino primerne podatke možno dobiti s podrobnim kartiranjem.

SEZNAM LITERATURE

1. Abt P., Orts und Flurwüstungen in Brasil, Geographica Helvetica, 1970-3, str. 118-124.
2. Abt P., Phosphatuntersuchungen zur topographischen Lokalisation von Ortswüstungen, Geographica Helvetica, 1969-4, str. 185-190.
3. Albarre G., Le Reboisement des Terres Agricoles en Lorraine Belge, Revue Belge de Géographie, 1968, 92-3, str. 57-91.
4. Arh K., Geografija mesta Radovljica, diplomatska naloga, Ljubljana 1969.
5. Beaver T.H., Le Problème des Friches d'Origine Industrielle en Grande-Bretagne, Hommes et Terres du Nord, 1972-2, str. 5-11.
6. Beiträge zur Genese der Siedlungen und Agrarlandschaft in Europa, Geographische Zeitschrift, 18, 1968.
7. Belec B., Divergenca v socialnogeografskem razvoju vinogradniške pokrajine kot element odmiranja slovenskega agrarnega prostora, Geographica Slovenica 3, 1974, str. 41-51.
8. Belec B., Nekaj značilnosti razvoja vinogradništva na Sotelskem in Voglajnskem v zadnjih sedemdesetih letih, Voglajnsko-Sotelska Slovenija, Ljubljana 1974, str. 97-111.
9. Belec B., Razširjenost in nekatere značilnosti družbenega vinogradništva v Severovzhodni Sloveniji, ČZN, XLIII, 8, 1972, str. 298-306.
10. Belec B., Spreminjanje vinogradniških površin v Sloveniji v zadnjih 70-letih, Geographica Slovenica 2, 1973, str. 117-128.
11. Belec B., Vinogradništvo kot dejavnik prostorske preobrazbe v Sloveniji, ČZN, XLIV, 9, 1973, str. 138-198.
12. Borchert C., Über verschiedene Formen von Sozialbrüche, Münchner Studien zur Sozial und Wirtschaftsgeographie, 1968, 4, str. 143-155.
13. Born M., Wüstungsschema und Wüstungsquotient, Erdkunde, XXVI-3, 1972, str. 208-218.

14. Born M., Wüstungen und Sozialbrache, Erdkunde, XXII-2, 1968, str. 145-152.
15. Bozon P., Un Record de Décadence dans les Alpes du Nord: la Vallée des Villards, Revue de Géographie Alpine, 57-2, 1969, str. 277-294.
16. Ciglar M., Zersšćenje kmetijskih površin in propadanje kulturne pokrajine, Zelena knjiga o ogroženosti okolja v Sloveniji, Ljubljana 1972, str. 82-85.
17. Clibbon P.B., Changing Land Use In Terrebonne County, Québec, Cahiers de Géographie de Québec, 8-15, 1963-64, str. 5-41.
18. Degener C., Abwanderung, Ortswüstung und Wandel der Landnutzung in den Höhenstufen des Oisans, Göttinger geographische Abhandlungen, 32, 1964.
19. Encyclopaedia Britannica, vol. 9, 1965.
20. Franckerberger R., Die Aufforstung Landwirtschaftlich genutzter Grundstücke als Index für Sozialgeographische Strukturwandlungen in Ober-Franken, Münchner geographische Hefte, 18, 1960.
21. Gams I., Lovrenčak F., Ingolič B., Krajna vas. Študija o prirodnih pogojih in agrarnem izkorišćenju Krass, Geografski zbornik, XII, 1971, str. 221-261.
22. George P., Dictionnaire de la Géographie, Paris 1970.
23. Grees H., Die Auswirkung von Wüstungsvorgängen auf die überdauernden Siedlungen, Geographische Zeitschrift, Beihefte (H. 18), Beiträge zur Genese der Siedlungs und Agrarlandschaft in Europa, Wiesbaden 1968, str. 50-67.
24. Gresch P., Vergandete Agrarareale im Oberen Goms, Geographica Helvetica, 27-4, 1972, str. 145-148.
25. Hsby R., Les Transformations de l'Agriculture Mosellane au XXe Siècle sous l'Influence de l'Industrialisation Régionale, Annales de l'Est, 15-2, Nancy 1963, str. 177-185.
26. Hamelin L.E., Évolution Rurale et Choronymie à Saint-Désire de Maskinongé, Québec, Canada, Cahiers de Géographie de Québec, 13-28, 1969, str. 55-77.

27. Hart J.F., Loss and Abandonment of Cleared Farm Land in the Eastern United States, *Annals of the Association of American Geographers*, 58-3, 1968, str. 417-441.
28. Hartke W., Die "Sozialbrüche" als Phänomen der geographischen Differenzierung der Landschaft, *Erdkunde*, X, 1956, str. 257-269.
29. Henkel G., Die Wüstungen des Siefeldes, *Kölner geographische Arbeiten*, 1973, 29.
30. Hütteroth W.D., Das Wüstungsproblem im Orient, *Geographische Rundschau*, 2-69, str. 60-64.
31. Ilešič S., Diskusijski prispevek, *Geographica Slovenica* 3, Ljubljana 1974, str. 31.
32. Ilešič S., Slovenske pokrajine (Geografska regionalizacija Slovenije), *GV XLIV*, 1972, str. 9-33.
33. Ilešič S., Transformations Récentes du Paysage Rural Traditionnel en Slovénie, *L'Habitat et les Paysages Rursaux d'Europe*, Liege 1971, str. 227-238.
34. Ingolič B. s sodelavci, Spreminjanje današnje vrednosti prirodnega potenciala na nekaterih primerih v SR Sloveniji, I. in II. del, *IGU*, Ljubljana 1970.
35. Jüger H., Sozialbrüche in Unterfranken, *Berichte zur deutschen Landeskunde*, 21-1, 1958, str. 135-137.
36. Jüger H., Zur Geschichte der Deutschen Kulturlandschaften, *Geographische Zeitschrift*, 51-2, 1963, str. 90-143.
37. Jüger H., Wüstungsforschung und Geographie, *Geographische Zeitschrift*, 56-3, 1968, str. 165-180.
38. Jüger H., Zur Methodik der genetischen Kulturlandschaftsforschung, *Berichte zur deutschen Landeskunde*, 30-1, 1963, str. 158-196.
39. Jensen K.M., A Change in Land-Use in Central Jutland, *Geografisk Tidsskrift*, 1964-2, str. 129-146.
40. Jeršič M., Lojk J., Olas L., Vojvoda M., Kmetijska proizvodnja in izraba tal v vasi Sebeborci v Prekmurju, *GV XXXIV*, 1963, str. 81-97.

41. Kert B., Družbena geografija osrednja Zahodnih Slovenskih goric, dokt. disert., Maribor 1973, tipkopia.
42. Klemenčič M., Socialnogeografska transformacija podeželja na primeru vzhodne Gorenjske, Geographica Slovenica 3, Ljubljana 1974, str. 90-102.
43. Klemenčič V., Funkcija kmetijstva v industrijski družbi, Razvoj kmetijstva v prostoru SR Slovenije, IGU, Ljubljana 1970, str. 3-22.
44. Klemenčič V., Kmetijska proizvodnja in izraba tal vasi Podgorje pri Kamniku, GV XXXIV, 1962, str. 62-81.
45. Klemenčič V., Problemi mešane strukture gospodinjstev in kmečkih gospodarstev v Sloveniji, GV XL, 1968, str. 19-53.
46. Klemenčič V., Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva, Geografski zbornik XII, 1971, str. 135-211.
47. Klemenčič V., Tipi demografskih področij SRS, karta 1:750600 s komentarjem IGU, Ljubljana 1972.
48. Klemenčič V., Jeršič M., Elementi transformacije Bistriške ravnine, Kamniški zbornik XI, 1967, str. 3-47.
49. Klemenčič V., Pak M., Nekateri elementi gospodarsko-geografskega razvoja Rekitne, GV XLI, 1969, str. 39-59.
50. Lichtenberger E., Die Agrarkrise im Französischen Zentralmassiv im Spiegel seiner Kulturlandschaft, Mitteilungen der Österreichischen geographischen Gesellschaft, 108-1, 1966, str. 1-25.
51. Logander S., Geografska transformacija Sterega vrha nad Škofjo Loko, dipl. nal., Ljubljana 1973.
52. Lüthi A., Alpwüstungen im Gebiet von Zermatt, Geographica Helvetica, 1971-2, str. 58-62.
53. Machann R., Semmel A., Historische Bodenerosion auf Wüstungsfluren deutscher Mittelgebirge, Geographische Zeitschrift 58-4, 1970, str. 250-266.

54. Marn S., Regionalna geografija Trške gore, dipl. nal., Ljubljana 1974.
55. Maxwell J.W., Notes on Land Use and Landscape Evaluation in a Fringe Area of the Canadian Shield, Geographical Bulletin, 8-2, 1966, str. 134-151.
56. Medved J., Izraba zemljišč in tržna usmerjenost kmetijstva v SR Sloveniji leta 1969, GV XLV, 1973, str. 3-21.
57. Medved J., Mežiška dolina, Socialnogeografski razvoj zadnjih sto let, Ljubljana 1967.
58. Medved J., Nekateri elementi za prostorsko načrtovanje kmetijstva v SRS, Razvoj kmetijstva v prostoru SR Slovenije, IGU, Ljubljana 1970, str. 22-91.
59. Medved J., O geografskem proučevanju slovenske podeželske pokrajine, GV XLIV, 1972, str. 91-101.
60. Medved J., Spremembe v izrabi zemljišča in preseljanje kmečkoga prebivalstva v Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih, GV, XLII, 1970, str. 3-31.
61. Medved J., Vpliv socialnih dejavnikov na izrabo zemljišča, Geographica Slovenica 3, Ljubljana 1974, str. 20-31.
62. Medved J., Gams I., Ojstrica nad Dravogradom, GV XL, 1968, str. 89-115.
63. Meze D., Hribovske kmetije v vzhodnem delu Gornje Savinjske doline, Geografski zbornik XI, 1969, str. 5-99.
64. Meze D., Samotne kmetije na Solčavskem, Geografski zbornik, VIII, 1963, str. 223-276.
65. Mortensen H., Über "Interimswüstungen", Berichte zur Deutschen Landeskunde, 33-2, 1964, str. 226-241.
66. Moritsch A., Das Nahe Triester Hinterland, Wiener Archiv für Geschichte des Slaventums und Osteuropas, VII, 1969.
67. Niemeier G., Bodenkundliche Differenzierung in Flurwüstungen, Erdkunde, XXI-4, 1967, str. 278-286.
68. Otremba E., Die Gestaltungskraft der Gruppe und der Persönlichkeit in der Kulturlandschaft, Sozialgeographie, uredil W. Storkebaum, Darmstadt 1969, str. 104-121.

69. Rathjens C., Zum Stand der Sozialbrache und Vergrünlandung im Saarlande, Berichte zur deutschen Landeskunde, 21-1, 1958, str. 110-112.
70. Rohner J., Studien zum Wandel von Bevölkerung und Landwirtschaft im Unterengadin, Besler Beiträge zur Geographie, 14, 1972.
71. Ruppert K., Die Bedeutung des Wienbaues und seiner Nachfolgekulturen für die sozialgeographische Differenzierung der Agrarlandschaft in Bayern, Münchner Geographische Hefte, 19, 1960.
72. Ruppert K., Speltz, Ein methodischer Beitrag zum Studium der Agrarlandschaft mit Hilfe der kleinräumlichen Nutzflächen und Sozialkartierung und zur Geographie des Hopfenbaus, Münchner geographische Hefte, 14, 1958.
73. Ruppert K., Der Wandel der sozialgeographischen Struktur im Bilde der Landschaft, Die Erde, VII, 1955, str. 53-62.
74. Ruppert K., Zur Entwicklung der Sozialbrache in Süd- und Westdeutschland, Berichte zur deutschen Landeskunde, 21-1, 1958, str. 119-125.
75. Ruppert K., Zur Definition des Begriffes "Sozialbrache", Erdkunde, XII-3, 1958, str. 236-231.
76. Štefanič Z., Gozdovi na Kranjsko-Sorški ravnini, GV XXXIII, 1961, str. 25-56.
77. Slovenski prevopis, SAZU, Ljubljana 1962.
78. Sperling W., Modern Evolution in the Rural Landscape of the Federal Republic of Germany, Acta Geologica et Geographica Universitatis Comenianae, Geographica 6, 1966, str. 175-193.
79. Storkebaum W., Sozialgeographie, Darmstadt 1969.
80. Tesdorpf J.C., Ortsnahmeänderungen und Wüstungsbewegungen. Ihre Bedeutung für die Siedlungsforschung, untersucht am Beispiel von Höri und Schienerberg, Landkreis Konstanz, Berichte zur deutschen Landeskunde, 42-2, 1969, str. 257-289.

81. Timmermann O.F., "Sozialbrache" und "Vergetreidung" am Beispiel der Soester Börde, Berichte zur deutschen Landeskunde 21-1, 1958, str. 149-154.
82. Titl J., Socialno geografski problemi na Koprskem, dokt. disert., tipkopic, Ljubljana 1963.
83. Troll C., Die Landnutzungskartierung in den Rheinlanden, Erdkunde, XXIII-2, 1969, str. 81-102.
84. Vojvoda M., Spreminjanje gospodarskih funkcij in fiziognomije sezonsko poseljenega psu v slovenskih Alpah v zadnjih 10 letih, IGU, Ljubljana 1967.
85. Vresk M., Socijalni ugar i drugi oblici nepuštanja agrarne aktivnosti kao posljedica emigracije i socijalnog diferenciranja stanovništva, Geografski glasnik, 1971-72, 33-34, str. 79-89.
86. Wehrle R., Agrargeographische Untersuchungen im Raume von Zürich, Geographica Helvetica, XVII-1, 1962, str. 1-43.
87. Wendling W., Die Begriffe "Sozialbrache" und "Flurwüstung" in Etymologie und Literatur, Berichte zur deutschen Landeskunde, 35-2, 1965, str. 264-310.
88. Westermann Lexikon der Geographie, Braunschweig 1968.
89. Wiegelmann G., Brachflächen und volkstümliche Traditionsformen, Berichte zur deutschen Landeskunde, 21, 1958, str. 160-166.
90. Zaje J., Agrarna geografija Voklega, sem. nal., Ljubljana 1973.
91. Zakšek M., K.O. Kozjene, primer področja odmiranja, sem. nal., Ljubljana 1974.
92. Zelene knjige o ogroženosti okolja v Sloveniji, gl. ured. S. Peterlin, Ljubljana 1972.
93. Zgonik M., Spreminjanje izrabe tal kot element preobrazbe pokrajine v Drevski dolini, dokt. disert., cikl., Maribor 1970.
94. Zschocke R., Vergrünlandung, Vergetreidung, Aufforstung und Sozialbrache in Nordrhein, Berichte zur deutschen Landeskunde, 21-1, 1958, str. 137-149.
95. Kostrowicki J., Zarys geografii rolnictwa, Warszawa 1973.

96. Kostrowicki J., Kopeć B., Wojtaszek, Dąbrowski, Metodyka badań przestrzennych rolnictwa, Biuletyn, 42, Komitet przestrzennego zagospodarowania kraju PAN, Warszawa 1966.

97. Tencik R., Agropedološke značilnosti porečja Save v Sloveniji, GV XXXV, 1963.

VIRI

1. Letni pregled kmetijstva 1965, Statistično gradivo SRS št. 19/65, Ljubljana 1966.
2. Letni pregled kmetijstva 1971, Statistično gradivo SRS št. 18/72, Ljubljana 1972.
3. Popis stanovanštva 1961, knjige X, XIV, XVI, Beograd 1965.
4. Popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971, Zvezni zavod za statistiko, XII, Beograd 1974; VIII, Beograd 1973; X, Beograd 1974.
5. Statistični letopis SRS 1972, Ljubljana 1972.
6. Podatki o strukturi zemljiških kategorij, dobljeni na Geodetski upravi SRS in mapnem arhivu Geodetskega zavoda SRS.
7. Podatki o lesniških razmerah v obsevanih naseljih, dobljenih na ustreznih katastrskih uradih.
8. Podatki, dobljeni s terenskim delom (kartiranje, anketiranje).

SEZNAM PRILOŽENIH KARTOGRAMOV IN DIAGRAMOV

1. Prostorske razporeditev vzorčnih območij.
2. Struktura zemljiških kategorij v SRS 1954, 1961, 1971.
3. Gibanje števila prebivalstva, v industriji zaposlenega prebivalstva ter aktivnega kmečkega prebivalstva v SR Sloveniji (po popisih 1953, 1961, 1971).
4. Socialno-produkcijski odnosi v kmetijstvu.
5. Struktura zemljiških kategorij 1960-1973 za K.O. Račovljica, Prosenjakovci, Sebeborci, Ždinjs vas, Kozjane, Krajna vas, Ankeren.
6. Rast števila prebivalstva in delež nad 60 let starega prebivalstva 1948, 1953, 1961, 1971 za K.O. Račovljica, Podvrh, Prosenjakovci, Sebeborci, Ždinjs vas, Kozjane, Krajna vas, Ankeren ter Voklo.
7. Delež aktivnega kmečkega prebivalstva 1953, 1961, 1971 za K.O. Račovljica, Podvrh, Prosenjakovci, Sebeborci, Ždinjs vas, Kozjane, Krajna vas, Ankeren ter Voklo.
8. Posestna struktura in socialnoekonomska struktura gospodinjstev za l. 1971 za K.O. Račovljica, Podvrh, Prosenjakovci, Sebeborci, Ždinjs vas, Kozjane, Krajna vas, Ankeren ter Voklo.